

REVISTA DE STUDII BANATICE

Anul III

2012

Nr. 1
ianuarie-iunie

CUPRINS

Inhaltsverzeichnis	3
Contents	5

Istorie medievală

Zoltan Iusztin , <i>Blasiu de Muron</i>	7
Adrian Magina , <i>Două documente privind posesiunile familiei Jakšić din Comitatele Cenad și Timiș</i>	25

Istorie ecleziastică

Stevan Bugarski , <i>Formele de învățământ teologic în cadrul Episcopiei Ortodoxe Sârbe a Timișoarei din România, 1919-1961</i>	33
Alina-Lioara Covaci , <i>Conferințe preoțești organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea</i>	47
Vasile Petrica , <i>Episcopul Ioan Popasu (1808-1889) și activitatea sa extraecleslastică</i>	61

Literatură și presă

Livius Petru Bercea , <i>Lecțiuni și emendări la o ediție Eminescu</i>	75
Dorina Chiș-Toia , <i>“Foaia diecesană” în contextul culturii din Banat</i>	85
Ana-Maria Dascălu , <i>Banatul șvăbesc în proza Hertei Müller și a lui Johann Lippet</i>	97
Bogdan Mihai Dascălu , <i>Titu Maiorescu și Banatul</i>	109
Dumitru Vlăduț , <i>Revista arădeană “Salonul literar”</i>	117

Recenzii

“Banat”, IX, 2012, nr. 1, 2, 3, 4 (Grațiela Benga-Țuțuianu); “Banatica”, 21, 2011, 518 p. (Alexandru Kósa); **George C. Bogdan**, *Din istoria culturală a Banatului. I. Articole din “Reșița” (1935-1940)*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și tabel cronologic de Doina Bogdan-Dascălu, Editura David Press Print, 2011, 226 p. (Veronica-

Alina Constănceanu); **Leonhard Böhm**, *Locuitorii Banatului*. Ediție îngrijită, traducere și prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 113 p. (Delia Badea); **Nicolae Brânzeu**, *Jurnalul unui preot bătrân*, ediția a II-a, îngrijită, prefațată și adnotată de Pia Brânzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, cu un cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, 784 p., il. (Radu Ardelean); **Aurel Cosma Jr.**, *Scrieri. 2. Corespondență*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și indice toponomastic de Raul Ionuț Rus și Teodora Drăghici. Tabel cronologic de Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 515 p. (Veronica-Alina Constănceanu); **Ela Cosma**, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, București, Editura Academiei Române, 2009, 467 p. (Alexandru Kósa); **Marcu Mihail Deleanu**, *Memorial, documente și studii despre George Cătană, Reșița*, Editura Tim, 2011, 198 p. (Dorina Chiș-Toia); **Emil Dumitrașcu**, *Monografia satului Mâtnicu Mare, județul Caraș-Severin*, Editura Universitaria, Craiova, 2011, 300 p. (Vasile Petrica); **Pavel Jumanca**, *Amintiri. Anii tinereții*. Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, transcriere, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 504 p. (Doina Bogdan-Dascălu); **Timea Lelik**, **Claudiu Călin**, *Maria Radna - Mică monografie istorică și artistică a bazei papale și a complexului monastic*, Arad, Carmel Print & Design, 2011, 116 p. (Alexandru Kósa); **Valeriu Leu**, *Studii și documente bănățene 2*, Ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Timișoara, Editura Mirton, 2011, 489 p. (Alexandru Kósa); *Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, IDC Press, 2009, 562 p. (Alexandru Kósa); **Vasile Petrica**, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, 216 p. (Doina Bogdan-Dascălu); "Piramida", 2011, II, nr. 3, 150 p. (Viviana Milivoievici); *România în Europa Medievală (Între Orientul Bizantin și Occidentul Latin) - Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*. Volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Ionel Căndea, Brăila, Editura Istros, 2008, 893 p. (Alexandru Kósa); **Liijana Stošič**, *Srpska umetnost (Serbian Art), 1690-1740*, Beograd, 2006, 295 p. (Dorina Sabina Pârvulescu); "Studii de știință și cultură", VIII, 2012, nr. 1, 2, 3 (Delia Badea); **Cornel Ungureanu**, *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale*, București, Editura Palimpsest, 2010, 241 p. (Grațiela Benga-Țuțuianu)

INHALTSVERZEICHNIS

Mittelalterliche Geschichte

Zoltan Iusztin , <i>Blasiu de Muron</i>	7
Adrian Magina , <i>Zwei Dokumente über den Besitz der Familie Jakšić aus den Landkreisen Cenad und Timiș</i>	25

Kirchliche Geschichte

Stevan Bugarski , <i>Arten des theologischen Unterrichts im Rahmen des Serbischen Orthodoxen Bistums Temeswar in Rumänien zwischen 1919-1961</i>	33
Alina-Lioara Covaci , <i>Theologische Tagungen im Bistum Caransebeș zu Beginn des 20. Jahrhunderts</i>	47
Vasile Petrica , <i>Der Bischof Ioan Popasu (1808-1889) und sein Schaffen außerhalb der kirchlichen Tätigkeit</i>	61

Literatur und Presse

Livius Petru Bercea , <i>Lesearten und Erläuterungen zu einer Eminescu-Ausgabe</i>	75
Dorina Chiș-Toia , <i>„Foaia diecesană“ im kulturellen Kontext des Banats</i>	85
Ana-Maria Dascălu , <i>Das schwäbische Banat in Herta Müllers und Johann Lippets Kurzprosa</i>	97
Bogdan Mihai Dascălu , <i>Titu Maiorescu und das Banat</i>	109
Dumitru Vlăduț , <i>Die Arader Zeitschrift „Salonul literar“</i>	117

Zusammenfassungen

“Banat“, IX, 2012, nr. 1, 2, 3, 4 (Grațierea Benga-Țuțuianu); “Banatica”, 21, 2011, 518 p. (Alexandru Kósa); **George C. Bogdan**, *Din istoria culturală a Banatului. I. Articole din “Reșița”(1935-1940)*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și tabel cronologic de Doina Bogdan-Dascălu, Editura David Press Print, 2011, 226 p. (Veronica-Alina Constanțeanu); **Leonhard Böhm**, *Locuitorii Banatului*. Ediție îngrijită, traducere și prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 113 p. (Delia Badea); **Nicolae Brânzeu**, *Jurnalul unui preot bătrân*, ediția a II-a, îngrijită, prefațată și adnotată de Pia Brânzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, cu un cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, 784 p., il. (Radu Ardelean); **Aurel Cosma Jr.**, *Scrieri. 2. Corespondență*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și indice toponomastic de Raul Ionuț Rus și Teodora Drăghici. Tabel cronologic de Ioan David,

Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 515 p. (Veronica-Alina Constănceanu); **Ela Cosma**, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, București, Editura Academiei Române, 2009, 467 p. (Alexandru Kósa); **Marcu Mihail Deleanu**, *Memorial, documente și studii despre George Cătană*, Reșița, Editura Tim, 2011, 198 p. (Dorina Chiș-Toia); **Emil Dumitrașcu**, *Monografia satului Mâtnicu Mare, județul Caraș-Severin*, Editura Universitaria, Craiova, 2011, 300 p. (Vasile Petrica); **Pavel Jumanca**, *Amintiri. Anii tinereții*. Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, transcriere, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 504 p. (Doina Bogdan-Dascălu); **Timea Lelik, Claudiu Călin**, *Maria Radna - Mică monografie istorică și artistică a bazilicii papale și a complexului monastic*, Arad, Carmel Print & Design, 2011, 116 p. (Alexandru Kósa) ; **Valeriu Leu**, *Studii și documente bănățene 2*, Ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Timișoara, Editura Mirton, 2011, 489 p. (Alexandru Kósa); *Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, IDC Press, 2009, 562 p. (Alexandru Kósa); **Vasile Petrica**, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, 216 p. (Doina Bogdan-Dascălu); "Piramida", 2011, II, nr. 3, 150 p. (Viviana Milivoievici); *Români în Europa Medievală (Între Orientul Bizantin și Occidentul Latin) - Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*. Volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Ionel Cădea, Brăila, Editura Istros, 2008, 893 p. (Alexandru Kósa); **Liijana Stošić**, *Srpska umetnost (Serbian Art), 1690-1740*, Beograd, 2006, 295 p. (Dorina Sabina Pârvulescu); "Studii de știință și cultură", VIII, 2012, nr. 1, 2, 3 (Delia Badea); **Cornel Ungureanu**, *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale*, București, Editura Palimpsest, 2010, 241 p. (GrațIELa Benga-Țuțiuianu)

CONTENTS

Medieval History

Zoltan Iusztin , <i>Blasiu de Muron</i>	7
Adrian Magina , <i>Two Documents Regarding the Jakšić's Possessions in Cenad and Timiș Counties</i>	25

Ecclesiastical History

Stevan Bugarski , <i>The Theological Educational System in the Orthodox Serbian Diocese of Timișoara in Romania, 1919-1961</i>	33
Alina-Lioara Covaci , <i>Priests' Conferences Organized in the Caransebeș Diocese in the Beginning of the XXth Century</i>	47
Vasile Petrica , <i>Bishop Ioan Popasu (1808-1889) and His Extraecclesiastical Activity</i>	61

Literature and Media

Livius Petru Bercea , <i>Comparative Reading, Corrections and Improvements to an Eminescu Edition</i>	75
Dorina Chiș-Toia , <i>“Foaia diecesană“ in Banat: Cultural Background</i>	85
Ana-Maria Dascălu , <i>The Swabish Banat in Herta Müller's and Johann Lippet's Fiction</i> ...	97
Bogdan Mihai Dascălu , <i>Titu Maiorescu and the Banat County</i>	109
Dumitru Vlăduț , <i>“Salonul literar” – a Monthly Journal from Arad</i>	117

Abstracts

“Banat“, IX, 2012, nr. 1, 2, 3, 4 (Grațierea Benga-Țuțuianu) ; “Banatica”, 21, 2011, 518 p. (Alexandru Kósa); **George C. Bogdan**, *Din istoria culturală a Banatului. I. Articole din “Reșița”(1935-1940)*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și tabel cronologic de Doina Bogdan-Dascălu, Editura David Press Print, 2011, 226 p. (Veronica-Alina Constanțeanu); **Leonhard Böhm**, *Locuitorii Banatului*. Ediție îngrijită, traducere și prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 113 p. (Delia Badea); **Nicolae Brânzeu**, *Jurnalul unui preot bătrân*, ediția a II-a, îngrijită, prefațată și adnotată de Pia Brânzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, cu un cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, 784 p., il. (Radu Ardelean); **Aurel Cosma Jr.**, *Scrieri. 2. Corespondență*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și indice toponomastic de Raul Ionuț Rus și Teodora Drăghici. Tabel cronologic de Ioan David,

Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 515 p. (Veronica-Alina Constănceanu); **Ela Cosma**, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, București, Editura Academiei Române, 2009, 467 p. (Alexandru Kósa); **Marcu Mihail Deleanu**, *Memorial, documente și studii despre George Cătană*, Reșița, Editura Tim, 2011, 198 p. (Dorina Chiș-Toia); **Emil Dumitrașcu**, *Monografia satului Mâtnicu Mare, județul Caraș-Severin*, Editura Universitaria, Craiova, 2011, 300 p. (Vasile Petrica); **Pavel Jumanca**, *Amintiri. Anii tinereții*. Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, transcriere, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 504 p. (Doina Bogdan-Dascălu); **Timea Lelik, Claudiu Călin**, *Maria Radna - Mică monografie istorică și artistică a bazilicii papale și a complexului monastic*, Arad, Carmel Print & Design, 2011, 116 p. (Alexandru Kósa) ; **Valeriu Leu**, *Studii și documente bănățene 2*, Ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Timișoara, Editura Mirton, 2011, 489 p. (Alexandru Kósa); *Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, IDC Press, 2009, 562 p. (Alexandru Kósa); **Vasile Petrica**, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, 216 p. (Doina Bogdan-Dascălu); "Piramida", 2011, II, nr. 3, 150 p. (Viviana Milivoievici); *Români în Europa Medievală (Între Orientul Bizantin și Occidentul Latin) - Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*. Volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Ionel Cădea, Brăila, Editura Istros, 2008, 893 p. (Alexandru Kósa); **Liijana Stošić**, *Srpska umetnost (Serbian Art), 1690-1740*, Beograd, 2006, 295 p. (Dorina Sabina Pârvulescu); "Studii de știință și cultură", VIII, 2012, nr. 1, 2, 3 (Delia Badea); **Cornel Ungureanu**, *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale*, București, Editura Palimpsest, 2010, 241 p. (GrațIELa Benga-Țuțiuianu)

BLASIU DE MURON

Zoltan Iusztin

Cuvinte-cheie: *comitatul Timiș, instituții administrative, nobilime provincială, procurator, jude al nobililor.*

După cum s-a mai afirmat cu alte ocazii, Banatul de câmpie a reprezentat un sector al spațiului cuprins între Mureș și Dunăre în care aspectele politice și judiciare ale lumii medievale au cunoscut o intensitate mai puternică, în comparație cu zonele intracolinare și montane¹. În pofida acestor realități, documentele păstrate nu aduc suficiente informații care să redea pulsul complet al vieții și nici nu fac posibilă prezentarea întregii activități întreprinse de nobilimea provincială care nu s-a evidențiat prin numărul mare de posesiuni și moșii.

Prin urmare în studiul de față încercăm reconstituirea – în limitele posibile – a unei activități juridice sau chiar a unei cariere realizate prin intermediul instituțiilor comitatense. Spațiul de cercetare se rezumă la comitatul Timiș, iar subiectul este reprezentat de nobilimea provincială. Ca metodologie se impune cercetarea critică a izvoarelor documentare și coroborarea lor cu rezultatele cercetărilor arheologice.

Introducere.

În peisajul comitatului Timiș s-au remarcat câteva familii nobiliare din rândul cărora au provenit o serie întreagă de membri ce au îndeplinit diverse funcții administrative sau au activat în cadrul instituțiilor juridice. În studiul de față ne rezumăm doar la familia Muron, despre care primele informații concrete ne parvin începând cu secolul al XIV-lea.

Acest antroponim nu era unul foarte răspândit, fiind menționat doar în câteva cazuri. Există o mărturie cu privire la adunarea provincială din

¹ A. Magina, *Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević*, în AB, serie nouă, nr. XVIII, p.135-138; L.Boldea, *Nobili și cnezi bănățeni – Noi reflecții asupra unor mutații sociale (1350-1450)*, în AB, serie nouă, nr.XVI, p..138-139; *Idem*, *Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de câmpie: Domeniul familiei nobile Danciu de Macedonia*, în AB, serie nouă, nr. XVIII, p.123-124.

Transilvania, din anul 1288, unde a fost prezent un personaj a cărui nume nu s-a mai păstrat, însă știm că pe tatăl său îl chema Muron².

O altă formă a numelui este Moron așa cum apare menționat, într-un document din anul 1293, unul dintre nobilii ce se judecau în fața capitlului din Agria³.

În ceea ce privește cazul nostru, se pune întrebarea dacă localitatea a fost denumită după antroponimul familiei sau din contră, nobilii au integrat toponimul în titulatura lor, practică larg răspândită în perioadă. Unele opinii sugerează că antroponimul pare a fi anterior toponimului, în situația în care existența așezării este dedusă din titulatura nobililor⁴. Până la începutul secolului al XIV-lea nu există nicio mențiune cu privire la familie sau sat, despre acesta din urmă primul indiciu apărând în dijele papale din 1333⁵. Evident, între toponimul Mora, menționat în document și denumirea Muron, există o anumită similitudine, însă nu putem afirma sigur că este vorba despre aceeași așezare. Cele mai concrete indicii despre existența satului sunt aduse de un document din anul 1318, care menționează cinci nobilii ce purtau această denumire⁶, iar un altul, contemporan al lor este amintit, în anul 1346⁷. După cum observăm, în această perioadă familia Muron era destul de numeroasă și probabil avea mai multe ramuri, însă este imposibil să aflăm care erau legăturile de rudenie dintre nobilii menționați. Posibilitatea ca ei să fi fost frați este destul de mare, în contextul în care erau contemporani, însă, doar în cazul lui Iacov aflăm că pe tatăl său îl chema Mihai⁸. Datele sunt suficiente pentru a sublinia că avem de a face cu o familie autohtonă, care nu se așezase în Banat în urma metamorfozelor politice declanșate de schimbarea dinastiei, motiv ce poate fi explicat și de implicarea membrilor săi doar în activitățile instituțiilor comitatense și imposibilitatea de a-și construi cariere politice până în secolul al XV-lea.

Prin urmare familia se afla în Banat, cel puțin din a doua jumătate a secolului al III-lea, când a viețuit Mihai și posedea în devălmășie așezarea Muron, care probabil fusese denumită după un strămoș comun, în contextul în care antroponimul este considerat de origine maghiară⁹.

Cu toate că majoritatea numelor membrilor familiei provin din calendarul catolic, există câteva antroponime care nu au rezonanță maghiară, în special cele timpurii¹⁰.

² Fejér, V/3, p.434.

³ Fejér, VII/5, p.520.

⁴ Milleker B., *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár, 1915, p.214.

⁵ Mon. Vat. Hun I/1, p.146.

⁶ Temes.35.

⁷ DI.91.376.

⁸ Temes.35.

⁹ R. Crețan, V. Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, 2007, p.320.

¹⁰ Buda, Lukachyo sau Konya.

Așezarea.

O serie întregă de informații sugerează că vatra satului medieval Muron s-a aflat în apropierea satului actual Murani, unde au fost identificate cinci situri arheologice, sau este identică cu a acestuia¹¹. Fără a exclude o evidentă continuitate toponimică, apreciem că există posibilitatea ca vatra satului medieval să nu corespundă cu cea a localității moderne, în special datorită sistematizărilor austriece. Desigur, primii cercetători care au studiat toponimia locală nu au exclus continuitatea de locuire între satul medieval și cel modern¹², însă s-a evitat o afirmație directă¹³. Totuși, informațiile furnizate de hărțile iosefine demonstrează că vatra satului Muron nu s-a aflat pe locul actualului Murani, ci la aproximativ 3 km nord-vest de acesta, ipoteză pe care a însușit-o Engel Pál¹⁴. Pe de altă parte cercetările moderne consemnează că în această zonă, mai precis la 2,3 km NNV de satul modern se află punctul Darșele (Derse)¹⁵, așezare care se număra printre cele 10 posesiuni ale episcopiei de Cenad, din comitatul Timiș, în anul 1421¹⁶. În aceste condiții între vetrele celor două sate nu exista nici măcar o distanță de 1 km, fapt ce pare improbabil. Mai mult, ultimele cercetări nu au scos la iveală niciun sit arheologic pe locația presupusei vetre a satului, în schimb au fost identificate, în apropiere alte două proprietăți ale episcopiei: Acead (Achad) și Măgheruș (Monyaros/Mogzaros)¹⁷. Dacă despre prima așezare știm că este situată la 5,6 km SV de Murani¹⁸, în cazul celei de a doua există o anumită problemă. Au fost identificate două situri cu acest nume, aflate la aproximativ 1 km distanță, pe aceeași direcție. Punctul Măgheraș (1) este situat la 1 km SV față de Murani, iar potrivit cercetătorilor corespunde unei așezări medievale, care poate fi martoră a fenomenului de roire a satului modern. Punctul Măgheraș (2) este mai departe cu 1,3 km și reprezintă o așezare fortificată (sau așezare cu fortificație), cu un perimetru de aprox. 1,5 km, iar fortificația cu val și șanț de apărare pare să fie patrulateră cu laturile incintei de aprox. 60 x 70 m¹⁹. Nu excludem posibilitatea ca una dintre aceste două așezări să corespundă cu vatra satului Muron, în situația în care locația sigură a satului Măgheraș nu poate fi stabilită în momentul de față. Desigur un interes deosebit îl reprezintă punctul Măgheraș (2), care la o primă descriere ar corespunde cu reședința unei familii destul de numeroase și cu o putere economică și politică specifică nobilimii

¹¹ D. Micle, L. Măruia, L. Dorogostaiski, *Noi descoperiri arheologice de teren în zona de NV a Banatului, acoperită de Câmpia Vingăi și Dealurile Lipovei (I)*, în SIB, nr. XXX-XXXI, p.21-24.

¹² Milleker B., *op. cit.*, p.214.

¹³ Csánki D., *Magyarország Történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 1890, (CD).

¹⁴ MindMap, CD.

¹⁵ D. Micle, L. Măruia, L. Dorogostaiski, *art. cit.*, în SIB, nr. XXX-XXXI, p.21-22.

¹⁶ DI. 11.118.

¹⁷ D. Micle, L. Măruia, L. Dorogostaiski, *art. cit.*, în SIB, nr. XXX-XXXI, p.22-23.

¹⁸ *Ibidem*, p.22.

¹⁹ *Ibidem*, p.23.

provinciale. Însă, până la obținerea unor informații concrete, care să dovedească că respectiva întăritură reprezintă o biserică de piatră sau o fortificație nobiliară nu putem avansa nicio ipoteză, deoarece există posibilitatea ca situl să fie o așezare preistorică.

Prin urmare identificarea vetrei satului Muron se dovedește dificilă, mai ales că această zonă, în special teritoriul situat la vest de Murani marchează un domeniu al episcopiei de Cenad, care cumula 10 sate. Fără îndoială că așezarea nu se număra printre proprietățile eclesiastice, astfel că poziția sa trebuie căutată undeva la est de moșie. Până la obținerea unor informații concrete identificarea vetrei sale rămâne incertă, motiv pentru care niciuna dintre ipotezele prezentate nu pot fi anulate, nici cea cu privire la suprapunerea satului Murani peste vatra așezării medievale. Pe de altă parte cercetările viitoare vor avea de investigat posibilitatea ca satul Muron să se fi aflat la est de localitatea modernă.

...hominem comitis necnon... iudicibus.

Pentru studiul de față nu am avut în vedere prezentarea activității tuturor membrilor familiei, ci doar surprinderea profesiilor practicate de Blasiu, despre care primele informații provin de la începutul secolului al XV-lea. Nu știm din ce ramură a familiei – care începând din această perioadă devine tot mai numeroasă²⁰ – făcea parte și nici filiația sa, situație resimțită și de contemporanii săi.

În primul document care atestă numele său există dovada că numele tatălui său a fost omis din necunoștință de cauză. Actul emis de scaunul de judecată din Timiș păstrează ortografia *Blasium filium de Muron*²¹. De asemenea, nu știm nici ce legătura de rudenie avea cu Anton, Dumitru, Grigore sau Clement²², însă este cert că a fost contemporan cu Dominic, Ioan și fiii lui Konya²³, Ștefan și Paul²⁴.

Prima funcție pe care i-au atribuit-o documentele este cea de trimis al scaunului de judecată, la fața locului pentru a-l cita pe Petru Parvus, oficial de Ghilad în urma plângerii nobililor de Ozlar²⁵. Desigur citarea unui pârât în fața forului judiciar era îndeplinită de persoane consacrate, având calitățile de oameni ai vicecomitelui, juzii nobiliari sau oameni ai comitatului²⁶, însă izvorul nu face nicio referire la funcția sa.

²⁰ vezi tabelul I.

²¹ DI. 42.851.

²² Temes.607-608.

²³ Temes.103; DI.52418.

²⁴ Temes.235, 462.

²⁵ Temes. 367.

²⁶ C. Tóth Norbert, *Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban, Nyíregyháza*, 2008, p.68-70.

Potrivit decretului din anul 1323, cei care erau responsabili cu întreprinderea cercetărilor la fața locului sau cu conducerea lor erau oamenii vicecomiților și juzii nobililor²⁷. Astfel, fiecare dintre cei doi reprezentanți trebuiau să participe la investigații. Dacă aceste realități erau valabile la începutul secolului al XIV-lea, se pare că în veacul următor această indicație nu va mai fi respectată. În practică scaunele de judecată vor mandata doar un reprezentant al vicecomiților sau al juzilor, care să se deplaseze pe teren. Tocmai, această realitate ne împiedică să aflăm calitatea lui Blasiu, omisă de document, care nu mai menționează vreun alt însoțitor, însărcinat să-l ajute la efectuarea cercetării. Interesant este că în aceeași perioadă, mai exact în anul 1408 își desfășura activitatea un alt membru al familiei, Francisc, fiul lui Emeric²⁸.

Asemeni lui Blasiu, nici despre el nu știm ce funcție a deținut, dar în anul respectiv a întreprins două cercetări la fața locului. Desigur aceste dovezi ne tentează să-l identificăm pe unul dintre cei patru juzi din anul menționat, dar nu putem omite posibilitatea el să fi avut calitatea de om al vicecomitelui sau al scaunului de judecată.

Totuși, în cadrul familiei Muron exista deja o anumită tradiție ca un membru să fie cooptat în cadrul activităților instituțiilor comitatense. Ioan, fiul lui Ilie este primul reprezentant, cunoscut al familiei, care a fost delegat de scaunul de judecată să întreprindă cercetări la fața locului. Spre deosebire de Blasiu, acesta este numit de cei care au emis actul, *ex nobis duos vos ydoneos ac fidedignas și nobiles hominem nostrum*²⁹. După cum se poate observa, Ioan nu a fost trimis singur, ci împreună cu Ioan Hog de Nemeti, dar în afara apelativelor menționate, documentul nu mai aduce nicio informație legată de calitatea celor doi. Nu suntem înclinați să credem că cei doi erau juzi ai nobililor deoarece lipsește această mențiune, iar forul judiciar justifică trimiterea lor prin faptul că îi considera vrednici și demni de această sarcină. Prin urmare cei doi puteau fi oameni ai vicecomitelui sau ai scaunului de judecată. Totuși, situația lor rămâne incertă datorită formulei *ex nobis*. Această mențiune dovedește că cei doi erau membri deplin ai forului comitatens de judecată și prin urmare nu puteau avea altă calitate decât cea de juzi nobiliari, deoarece vicecomiții nu luau parte la cercetări. Nu excludem nici posibilitatea ca în calitate de oameni ai vicecomitelui sau ai forului judiciar să fi luat parte la judecățile și ședințele acestuia.

Din alt punct de vedere putem aprecia că doar unul dintre cei doi a fost om al vicecomitelui, iar celălalt jude nobiliar. Potrivit decretului emis

²⁷ DRH, I, p.75.

²⁸ Zs.II/2.6102, 6469.

²⁹ DI.91.376.

de Carol Robert, discutat mai sus știm că pentru efectuarea cercetărilor erau mandatați câte un om al vicecomitelui și unu sau doi dintre cei patru juzi. Din acest punct de vedere ar rezulta că Ioan avea calitatea din urmă, fiind menționat după omul vicecomitelui. Totuși, rămâne dificil de stabilit cu exactitate funcția sa, însă dintre toate posibilitățile discutate apreciem că ultima se poate apropia cel mai mult de adevăr, mai ales că activitatea sa se desfășura la două decenii de la emiterea decretului.

Un alt membru al familiei care a practicat aceeași slujbă fost Ioan Muron, dar în afară de o singură mențiune cu privire la întreprinderea unei cercetări, în anul 1467³⁰, nu mai deținem alte informații despre el.

Până la sfârșitul secolului al XV-lea mai există informații cu privire la activitate unui singur reprezentant al clanului Muron: Valentin. Față de precedenți, consemnarea sa este deosebită, deoarece documentul îl numește *judicem nobilium*³¹. Cu toate că a activat la un veac și jumătate de la menționarea primului reprezentant, a cărui activitate prevedea efectuarea cercetărilor în numele scaunelor de judecată, Valentin poate reprezenta o dovadă concretă că și ceilalți patru predecesori ai săi au fost juzi ai nobililor, iar prin urmare, în familia lor a existat o tradiție în cea ce privește această profesie.

Însă, cei din neamul Muron nu au deținut doar slujba de juzi ai nobililor. Mulți dintre ei s-au remarcat în calitate de oameni ai regelui³² sau i-au reprezentat pe diferiți nobili în fața forurilor de judecată³³.

Procurator.

Cel mai bun exemplu este însuși Blasiu, care după îndeplinirea mandatului de jude al nobilimii sau de om al vicecomiților, își continuă cariera exercitând profesia de *procurator* al unei familii nobiliare. Este vorba de cunoscuta familie de Gherteniș, în slujba căreia s-a aflat cel

³⁰ DI.16.552.

³¹ DI.18.743.

³² Temes.119, 138, 504-505, 527.

³³ Temes.103, 427, 523.

puțin patru ani. Din cauza curențelor informațiilor documentare nu știm cu ce s-a ocupat Blasiu timp de 9 ani, dar începând cu anul 1414 și până în 1418 el a activat în permanență ca procurator.

Potrivit ultimelor studii care au avut în vedere familiaritatea, funcțiile de vicecomiți, castelani sau procuratori erau exercitate de slujitorii sau slujbașii nobilimii înstărite, care prin aceste activități își îmbogățeau sursele de venit și nu se limitau doar la câștigul furnizat de propriile domenii, care în multe situații se dovedeau insuficiente pentru nivelul de trai specific nobilimii de rang mediu³⁴. Prin urmare exista o tendință evidentă în rândul nobilimii provinciale de a promova pe scara socială prin contractarea oricăror slujbe oferite de magnați, iar în cel mai bun caz de rege. Evident, din acest punct de vedere, calitatea de procurator poate fi identificată cu statutul de familiares, deoarece acela care își reprezenta patronul în fața forurilor de judecată nu poate fi decât unul “de-al casei”³⁵. Totuși, informațiile deținute sugerează că această profesie nu era practică, doar de nobilimea mărunță și săracă, ci și de nobilii destul de înstăriți. Astfel, chiar unul dintre cei pe care i-a reprezentat Blasiu la judecăți, Andrei, fiul lui Andrei Chep de Gherteniş a fost ales *procurator* al unei rude apropiate³⁶. Și în rândul familiei Himfy există un asemenea caz, Petru, fratele banului Benedict și-a început cariera în calitate de *famulus et procurator* al lui Pousa de Zeer, în slujba căruia s-a aflat cel puțin 5 ani³⁷.

Fără dorința de a impune o ipoteză cu caracter general, apreciem că există suficiente dovezi pentru a demonstra că nu toți procuratori erau familiari, ci exista practica în rândul unora dintre nobili să reprezinte, în schimbul unui venit, care în unele situații era achitat în bani³⁸, diferite părți aflate în litigii, în contextul în care familiaritatea din regatul maghiar nu comporta aceleași relații ca feudalismul apusean³⁹. Pe de altă parte exemplul familiei Himfy dovedește că slujba de procurator reprezenta o rampă de lansare spre funcții superioare sau constituia începutul unei cariere, care se putea finaliza cu statutul de baron.

Revenind la costurile aferente slujbei, subliniem că acestea erau destul de ridicate după cum rezultă și din numărul mare de proceduri juridice care presupuneau anumite cheltuieli. În primul rând calitatea de procurator era obținută în fața forurilor

³⁴ C. Popa-Gorjanu, *Despre familiars și familiaritas în cazul familiei Himfi*, în *Apulum*, vol. XLIV, p.364-366.

³⁵ *Ibidem*, p.365.

³⁶ Temes.590.

³⁷ C. Popa-Gorjanu, *art. cit.*, în *Apulum*, p.368-369.

³⁸ *Ibidem*, p.377.

³⁹ *Ibidem*, p.363-365.

de judecată sau a locurilor de adeverire, în schimbul unei sume de bani. Evident, cei care plăteau era nobilii care-și alegeau apărătorii. Astfel a procedat și Andrei, fiul lui Andrei Chep de Ghertenis, în fața capitlului din Cenad, în noiembrie 1418, când și-a ales oamenii care să-l reprezinte în toate pricinile avute⁴⁰.

Însă, documentele emise de locurile de adeverire se pare că nu garantau calitatea de procurator o perioadă lungă de timp. După cum observăm, în anul 1415, Blasiu a fost împuternicit de două capitluri distincte, pentru a-și putea exercita slujba⁴¹. Dacă, în luna mai, el s-a prezentat la Vișegrad cu un document emis de capitlul din Cenad⁴², în a doua jumătate a anului, statutul său juridic era garantat de capitlul din Arad⁴³. Situația poate fi surprinsă și doi ani mai târziu, când însuși Sigismund, iar mai apoi capitlul de Arad îi oficializează calitatea de procurator⁴⁴. Aceste dovezi sunt suficiente pentru a concluziona că un act care valida o asemenea slujbă era valabil, cel mult, 6 luni de zile, însă în cazul comitatului Timiș există o mărturie care sugerează că perioada de activitate era de un an de zile. Este vorba de documentul ce atestă alegerea reprezentanților lui Gabriel de Zeer, care erau împuterniciți să-l apere în toate pricinile sale, pe următorul an⁴⁵. Prin urmare durata de valabilitate a unor asemenea documente trebuie să fi fost între 6 luni și un an de zile, perioadele mai lungi de peste 2 ani fiind excluse.

Desigur cele mai mari cheltuieli aveau loc cu finanțarea deplasărilor între diferitele foruri judiciare. În cazul unui drum lung procuratorului trebuia să i se asigure hrană, cai și locuri de odihnă. Nu excludem posibilitatea ca ei să fi avut însoțitori sau gardă proprie, fapt ce însemna multiplicarea costurilor.

Spre exemplu, pentru a-l apăra pe Iacov de Ghertenis în pricina cu Ladislau de Beregsău, Blasiu s-a deplasat până la Vișegrad, în fața palatinului⁴⁶. Mai mult în intervalul 1414-1415 itinerariul său poate fi reconstituit astfel: Titel⁴⁷ – Vișegrad – Cenad – – Cenad – Vișegrad – Arad – Vișegrad. Desigur acesta propunere reprezintă, doar un fragment al întregului său itinerariu și este tributară, în proporție de 100% informațiilor documentare păstrate, dar este suficientă pentru a reliefa distanța formidabilă pe care trebuia să o străbată *procuratorul* și perioada mare de timp necesară unui asemenea drum.

⁴⁰ Temes. 556.

⁴¹ vezi tabelul I.

⁴² Temes. 513; Zs.V.571.

⁴³ Zs.V.993; D1.53.845.

⁴⁴ Temes.530, Zs.VI.71; Temes. 534, Zs.VI.816.

⁴⁵ D1.92.534; Zs.VI.2376.

⁴⁶ Temes. 484.

⁴⁷ Nu știm în ce măsură erau obligați procuratori să fie prezenți în fața locurilor de adeverire, alături de patroni/clienti, în momentul numiri lor. Apreciem, totuși că erau prezenți, în special datorită spiritului ceremonial al procedurii din epocă.

Evident atât drumul, hrana, cheltuielile specifice slujbei și chiar îmbrăcămintea era achitate de patron⁴⁸. Având o situație care le permitea să-și plătească oameni care să-i reprezinte la procese, familiile nobiliilor înstăriți își consolidau adevărate curți, unde familiaritatea devenea o relație care se moștenește din tată în fiu. O situație similară poate fi surprinsă în cazul familiilor de Gherteniș și Muron. Un înaintaș al lui Blasiu, Konya a fost procurator al nobililor din comitatul Caraș, în anul 1365⁴⁹. Desigur, în baza unei asemenea tradiții, personajul nostru va ajunge, 50 de ani mai târziu, să-i slujească pe nobilii de Gherteniș.

Fără îndoială relația de familiaritate dintre Blasiu și această familie a fost evidentă, dar nu excludem posibilitatea ca în cazul său calitatea de *procurator* să fi corespuns unei slujbe, pe care a practicat-o și în cadrul altor curți nobiliare, mai ales că s-a susținut libertatea de acțiune a familiarului în raport cu alegerea patronilor săi⁵⁰.

Concluzii.

Un interes deosebit îl reprezintă documentul emis la 6 XI 1414, pe versoul căruia sunt menționați nobilii de Kolcha și proprietatea lor *Radychfalua*⁵¹, aflată în comitatul Timiș, iar în urma lor sunt înșirați trei nobili între care Blasiu și fratele său Dominic⁵². Deasupra acestui paragraf se află un alt rând unde sunt menționați alți trei nobili. Așa cum s-a observat acum un veac, la publicarea documentului, înscrisurile de pe verso nu corespund cu subiectul documentului, care vorbește despre cercetările efectuate de scaunul de judecată în pricina dintre Ștefan Himfy și nobilii de Gherteniș⁵³.

În cea ce privește informația de pe verso, fără îndoială ea se referă la împrăștierea nobililor de Kolcha, dispoziție pe care trebuiau să o îndeplinească oamenii regelui⁵⁴. Obiceiul de a menționa pe verso-ul documentelor nobilii ce urmau să fie împrăștiți, împreună cu cei care aveau rolul de a-i instala pe domeniul dobândit era general. Prin urmare Blasiu se număra printre cei care aveau calitatea de om al regelui, ale cărei atribuții erau similare jurilor nobiliari. Apreciem că această slujbă a fost desfășurată de nobilul din Muron, înaintea practicării activității de procurator, deci înainte de anul 1414, când figura deja printre apărătorii nobililor de Gherteniș, însă este

⁴⁸ C. Popa-Gorjanu, art. cit., în *Apulum*, p.372-374, 377-378.

⁴⁹ Temes.103; DI.52.418.

⁵⁰ C. Popa-Gorjanu, art. cit., în *Apulum*, p.369.

⁵¹ Așezare dispărută în apropierea de râul Pogănici (Milleker B., *op. cit.*, p.229).

⁵² Temes. 492, DI.53.805, Anexa 2.

⁵³ Temes. 492.

⁵⁴ Z. Iusztin, *Homines Regis. Institutionelle Aspekte aus dem ersten Teil des 14. Jahrhunderts aus dem Gebiet von Siebenbürgen und dem mittelalterlichem Banat*, în *Transylvanian Review*, vol. XX, supplement nr. 2:1, p.168-172.

imposibil de stabilit momentul când a exercitat această profesie în contextul în care, documentul care atesta activitatea sa, se pare că a fost refolosit.

Pe de altă parte nu trebuie să trecem cu vederea posibilitatea ca Blasiu să fi deținut cele două slujbe în aceeași perioadă. Există o dovadă care demonstrează că nobilii de Kolcha au fost împrumătați prima dată, în anul 1407, dar atunci printre oamenii regelui nu era desemnat niciun nobil de Muron⁵⁵. Prin urmare Blasiu a fost însărcinat după această dată, deci în intervalul 1407-1414, când problema împrumutării nobililor de Kolcha a fost redeschisă. O altă chestiune care prezintă interes este faptul că începând din anul 1415, acești nobili, în special Ștefan și Gheorghe vor fi procuratorii familiei Himfy și prin urmare oponenții lui Blasiu, în fața forurilor judiciare⁵⁶.

De asemenea nu poate să ne mire intenția nobilimii de a avea ca reprezentanți în fața forurilor de judecată, personaje care și-au construit o anumită carieră în cadrul instituțiilor comitatense și și-au făurit relații care uneori puteau accede până la curia regală.

Totuși, în concluzie dorim să subliniem că a existat o legătură strânsă între familiaritate, instituțiile comitatense și nobilimea provincială, înstărită. Se evidențiază tot mai clar că această stare socială a dominat activitatea majorității instituțiilor din comitate, iar slujbele oferite de ea au reprezentat o rampă de lansare pentru nobilimea mai săracă și fără proprietăți întinse.

⁵⁵ Temes. 388.

⁵⁶ Temes. 509, 534.

Tabel I. Activitatea juridică a lui Blasiu de Muron (1405-1418).

Nr.	Data	Loc	Referințe	Calitatea sau funcția	Instituția mandatară sau investitoare	activitate întreprinsă
1	23 VI 1405	Timișoara	Temes. 367.	jude al nobilimii sau om al vicecomitelui.	Scaunul de judecată din comitatul Timiș	Citarea lui Petru Parvus, oficial de Ghilid împotriva lui de Ozlar
2			Temes. 492; Zs. IV.2646.	Om al regelui		Punera în stăpânire a lui Ștefan, fiul lui Simon de Kolcha și Cheorge, fiul lui Ștefan de Kolcha în proprietatea <i>Rachytalua</i> .
3	5 VI 1414	Vișegrad	Temes. 484; Zs. IV.2064.	<i>procurator</i>	Capitulul de Titel	Reprezentarea lui Iacov, fiul lui Andrei Chep de Ghereniș în pricina cu Ladislau, fiul lui Ioan Hagymas de Beregsäu.
4	17 III 1415	Cenad	Temes. 509; DI.53.822.	<i>procurator</i>		Reprezentarea lui Iacov, Andrei și Nicolae Chep de Ghereniș în pricina cu Ștefan Himfy.
5	1 V 1415	Vișegrad	Temes. 513; Zs. V.571; Zs. V.993;	<i>procurator</i>	Capitulul de Cenad	.
6	2 IX 1415	Vișegrad	DI.53.845; Zs. V.1539;	<i>procurator</i>	Capitulul de Arad.	Idem.
7	14 II 1416	Buda	DI.53.876; Temes.530;	<i>procurator</i>		Idem.
	3 II 1417	Arad	Zs. VI.71; Temes. 534;	<i>procurator</i>	Regele Sigismund	Idem.
	18 VIII 1417	Arad	Zs. VI.816; Temes. 548.	<i>procurator</i>	Capitulul de Arad	Idem.
	3 VI 1418	Buda	Zs. VI.1987.	<i>procurator</i>		Idem.
	15 XI 1418	Cenad	Temes. 556; Zs. VI.2539.	<i>procurator</i>	Capitulul de Cenad	Alegerea sa alături de alți nobili în calitatea de <i>procurator</i> al lui Andrei, fiul lui Andrei Chep de Ghereniș.

II. Itinerariul lui Blasiu de Muron (1405-1418).

anterior datei: 23 iunie 23 iunie	1405 Ghilad Timișoara
anterior datei: 5 iunie 5 iunie	1414 Titel Vișegrad
17 martie anterior zilei de 1 mai 1 mai anterior zilei de 2 septembrie 2 septembrie	1415 Cenad Cenad Vișegrad Arad Vișegrad
14 februarie	1416 Buda
3 februarie anterior zilei de 18 august 18 august	1417 Arad Arad Arad
3 iunie 15 noiembrie	1418 Buda Cenad

III. Nobili în a căror titulatură apare toponimul Muron și variantele sale etimologice.

- 1318: Buda, Lukachyo, Petrus Rufus, Iacov fiul lui Mihai și Baraba (Temes.35).
1346: Ioan, fiul lui Ilie (Dl.91.376.)
1365: Konya (Temes.103; Dl.52418).
1370: Nicolae, fiul lui Buda (Temes.119).
1378: Toma (Temes.138).
1393: Ștefan și Paul, fiii lui Konya (Temes.235, 462).
1405: Blasiu (Temes.367).
1408: Francisc, fiul lui Emeric (Zs.II/2.6102, 6469).
1410: Dominic (Temes.427); 1412: Dominic, fiul lui Petru (Temes.462);
1418: Dominic (Temes.545).
1414: Ioan (Temes.489, 545).
 : Ioan de Muron – canonic de Eger (Zs.IV.1600;1416: Dl.96.905:
1417: Dl.96.947).
1415: Dionisie (Temes.505).
 : Iacov Wer (Zs.V.215; Dl.92459; Zs.V.1017).
1416: Ștefan (Zs.V.1711; Dl.92.482).
1427: Gheorghe, fiul lui Ioan (Temes.607).
 : Ioan, fiul lui Clement (Temes.607).
 : Ștefan, fiul lui Grigore (Temes.607).
 : Gheorghe Veres (Temes.608).
 : Iacov Ver (Temes.608).
 : Benedict, fiul lui Dumitru (Temes.608).
 : Iacov, fiul lui Anton (Temes.608).
1428: Iacov, fiul lui Petru (Krassó. III. 324).
 : Nicolae, Toma și Ioan, fiii lui Ladislau (Krassó. III. 324).
1441: Gheorghe, Anton și Toma (Dl.86564).
1448: Matei, Andrei și Ioan (Csánki D., op cit. CD).
1449: Nicolae, fiul lui Ladislau Ver (Dl.86.681).
 : Gheorghe și Mihai, fiii lui Iacov Ver (Dl.86.681).
1461: Ioan și Andrei (Dl.15675).
1463: Andrei, Ioan și Ștefan, fiii lui Gheorghe Ver de Temeskwesz.
1467: Ioan (Dl.16.552).
1474: Andrei Ver (Dl.17626; 1509: Turul, 1905, nr.2, (CD); Dl.38.791).
1475: Francisc (Dl.17.660).

- 1479: Dumitru Konya (Dl.16.518).
1482: Valentin Moruny (Dl.18.743).
1491: Martin (Dl.46168; 1517: Dl.22.902).
1492: Emeric Murony de Kenez (Dl. 19.618).
1498: Ladislau (Csánki D., op cit. CD).

REFERINȚE

- AB = „Analele Banatului”, serie nouă.
Csánki = Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korába*, vol. I, Budapest, 1890.
DF = *Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai fényképgyűjtemény.*
Dl. = *Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény.*
DRH I = F. Döry, G. Bonis, V. Bácskai, *Decreta Regni Hungariae*, vol. II, 1301-1457, Budapest, 1976.
Engel 1982 = Engel P., *Honor, vár, ispánság, în Századok*, 1982.
Engel 1996 = Engel P., *Magyarország világi Archontológiája 1301-1457*, vol.I, Budapest, 1996 (format digital).
Fejér = Fejér Georgius, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I-XI, Budae, 1829-1844.
Krassó III = Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1882.
Mon. Vat. Hun I/1 = *Rationes Collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számodásai, 1281-1375*, seria prima. Tomus primus, Budapest, 1887.
MindMap = Hungary in the Late Middle Ages (Map).
SIB = « Studii de istorie a Banatului ».
Temes = Ortvy Tivadar, *Temesvármegye és Temesvár város története. Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, vol.IV, Pozsony, 1896.
Zs. = Mályusz Elemér, *Zsigmondkori oklevéltár*. I-II. Budapest, 1951-1958.
Zichy = *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. I-XII. Pest, Budapest, 1871-1931.

BLASIU DE MURON
(Abstract)

Keywords: *Timis County, administrative institutions, provincial nobility, prosecutor, magistrate judge*

Although the provincial nobility's contribution to the function of administrative institutions proved to be important, the political authority was held by the well-to-do nobility, who offered the former favourable positions, which ensures their freedom of decision in administrative units. The most useful civil servants were the prosecutors, who represented the gentry in court. Nevertheless, family relationships gave the middle nobility the right of choosing their patron according to their own interests. Regarding Timis County, there were several gentle born families and, among them, the ones of Mondola, Chechtelek or Muron stood out.

DOUĂ DOCUMENTE PRIVIND POSESIUNILE FAMILIEI JAKŠIĆ DIN COMITATELE CENAD ȘI TIMIȘ*

Adrian Magina

Cuvinte-cheie: *voievod Jakša, linia masculină a familiei, descendență feminină, Coroana maghiară*

Familia nobiliară Jakšić a fost, în secolele XV-XVI, una dintre cele mai reprezentative din elita bănățeană, atât datorită implicării în evenimentele politice ale vremii, cât și datorită patrimoniului funciar deținut în arealul bănățean și al văii Mureșului. Originară din Jagodina, provincie a vechii Serbii, fiii voievodului Jakša s-au refugiat în regatul Ungariei, datorită amenințării otomane tot mai pregnante. Aproximativ în jurul anului 1464 se vor așeza în comitatul Cenad, stabilindu-și reședința la Nădlac, de unde și particula nobiliară - Jakšić de Nădlac. Primii doi reprezentanți ai familiei în regatul Ungariei, Ștefan și Dimitrie, au fost printre cei mai activi nobili ai vremii lor, participând la aproape toate campaniile militare inițiate către regele Matia Corvin. Fidelitatea față de coroană le-a fost răsplătită cu mai multe donații în diverse comitate ale regatului, la care cei doi frați au adăugat altele, obținute prin cumpărări, ajungând la un total de 85 de posesiuni. Cu precădere moșiile lor au fost concentrate în arealul limitrof văii Mureșului, respectiv în comitatele Cenad, Arad și Timiș. Pe domeniile lor au colonizat populație sârbească și, potrivit tradiției, au patronat construcția unor mănăstiri ortodoxe. După moartea celor doi frați, averea acumulată de aceștia a revenit urmașilor, respectiv lui Marcu, fiul lui Ștefan, și lui Petru, fiul lui Dimitrie. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, familia se stinge pe linie masculină după moartea lui Marcu, în 1537, și a lui Ioan, fiul lui Petru, în 1543. Singurii moștenitori rămași în viață au fost cele șase fete ale lui Marcu și ale soției sale Polixena. Căsătorite cu reprezentanți ai nobilimii maghiare, românești ori sârbe, fetele lui Marcu vor prelua și vor duce mai departe dificila sarcină a moștenirii familiale¹.

*„Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul Programe postdoctorale pentru dezvoltare durabilă într-o societate bazată pe cunoaștere, cod contract: POSDRU/89/1.5/S/60189, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013”.

¹ Pentru istoria familiei: Borovszky Samu, *A nagyylaki uradalom története*, în *Értekezések a történeti tudományok köréből*, Budapest, 1900, p. 16-50; Алекса Ивић, *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем (1459-1690)*, Zagreb, 1914, *passim*; Момчило Стемић, *Породица Јакшић у Банату*, în *Банат кроз бекобе*, Beograd, 2010, p. 33-63; Livia Magina, *Dreptul de țarg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac*, în „Analele Banatului”, 2010, p. 143-148.

Cele două documente la care se face referire în continuare privesc tocmai problematica moștenirii posesiunilor familiei Jakšić după stingerea ambelor ramuri pe linie masculină. Conținutul lor a suscitat interesul istoriografiei pozitivistice maghiare din secolul al XIX-lea, în special al lui Samu Borovszky, cel care a și pus în valoare informațiile cuprinse în aceste acte în studiul dedicat domeniului de Nădlac². Primul dintre ele privește împărțirea averii între surorile Scolastica și Elisabeta, fiicele lui Marcu. Documentul, păstrat într-o copie de epocă, este nedatat. Samu Borovszky, corelându-l cu altele, îl data în anul 1560³. Aleksa Ivić acceptă varianta propusă de Borovszky și publică un extras în limba latină, care conține însă anumite inexactități de detaliu, care nu se potrivesc cu documentul original⁴.

Prevederile cuprinse acolo sunt simple: cele două nobile doamne își împart de comun acord bunurile din comitatele Cenad și Timiș. Anumite elemente indică însă o posibilă datare mai timpurie a actului. La aceasta pledează în primul rând modul cum sunt înscrise localitățile, fără a aminti în vreun fel de stăpânirea turcească. În mod cert, în jurul anului 1560, data propusă de Borovszky, cea mai mare parte a localităților pomenite se aflau deja în sfera dominației otomane, ceea ce ridică semne de întrebare asupra motivului împărțirii acestor bunuri, din moment ce ele nu mai erau în posesia celor două surori. De asemenea, o parte a localităților menționate în actul din 1559 (anexa II) apar ca fiind stăpânite de otomani, dar în documentul de față aparțin integral Elisabetei și Scolasticeii, ceea ce poate indica că respectiva divizare a bunurilor este anterioară înscrisului din 1559, care înregistra deja prezența turcească. În aceste condiții, plasarea temporală a actului în intervalul 1540-1550, poate chiar în anul 1543, după moartea ultimului reprezentant masculin al familiei, pare mult mai plauzibilă. Potrivit prevederilor din document, târgul și cetatea Nădlac urmau a fi stăpânite în comun de cele două, dintre localități Scolasticeii revenindu-i integral Mezöhegyes, Királyhegyes și Felnacul împreună cu cetatea aparținătoare aflată la Serfești, iar Elisabetei Békéssámson, Sâmbăteni, Seceani precum și târgul și cetatea Sasvár. O situație aparte a avut-o târgul Csomorkány, unde este nominalizată fiecare sesie ajunsă în stăpânirea uneia sau alteia dintre surori. Aparte sunt trecute bunurile din comitatul Timiș, mai exact șapte sate cu numele de Péterlaka, localități dispărute situate în apropiere de Stamora Română, opt sate nenominalizate din apropiere de Lugoj și o stradă cu o curte nobiliară în acel oraș rămasă neîmpărțite.

² Borovszky S., *op. cit.*, p. 33-35.

³ *Ibidem*, p. 34.

⁴ A. Ивић, *op. cit.*, p. 184, nota 14.

Al doilea act face referire la bunurile lui Petru Jakšić, fiul lui Dimitrie, care, în urma morții sale, le-a lăsat fiului Ioan. După decesul acestuia, fără urmași, posesiunile și părțile sale de posesiune din 8 localități au intrat în mâinile coroanei maghiare, respectiv a regilor din dinastia habsburgică. Alte opt sate și părți de sate erau înregistrate cu alt statut, datorită faptului că se găseau în stăpânirea otomanilor. Dintre cele 16 localități menționate în acest document majoritatea se aflau în comitatul Cenad, intrate de altfel pe mâna fiscului imperial, o mai mică parte fiind situate în comitatul Timiș și în consecință parte teritoriilor de sub dominația turcească.

În esență, cele două documente constituie un episod de istorie bănățeană de la mijlocul secolului al XVI-lea și surprind modalitatea de transmitere și parcursul unor bunuri imobiliare într-o familie nobilă rămasă fără urmași pe linie bărbătească.

ANEXE

I

circa 1540-1560

MOL, E 148, NRA, fasc. 759, nr. 43, copie de epocă, scrisul împărțit pe două coloane.

Împărțirea bunurilor din comitatele Cenad și Timiș aparținând răposatului Marcu Jakšić de Nădlac, între ficele sale Scolastica, soția lui Ladislau Zelemeri, și Elisabetha soția lui Ladislau Dóczy.

Divisio bonorum magnifici olim Marci Jaksit de Nagylak inter dominam Elisabetham filiam eiusdem, relictam egregii domini Nicolai Doczy et dominam Scholasticam Jaksit, filiam eiusdem Marci Jaksit, consortem egregii Ladizlai Zelemeri.

In comitatu Chanadiensis:

Portio domini Ladislai Zelemeri

Castrum Nagylak communiter

Nagylak meditas intra fossam, mediatas extra fossam.

Mező hegyes integre

Kiraly hegyes integre

Rakos predium et per Zelemeri colonis condescensa integre.

Zombatheli medietas

Fellak integre cum castro Czeffresd integre

Divisio colonorum oppidi Czomorkan:

Portio domini Zelemeri

Paulus Judasz; Demetrius Kÿs

Paulus Tot; Franciscus Czierka

Joannes Thöromposi; Valentinus Bagocz

Stephanus Haÿoss; Valentinus Papi deferit et deserta domus eius.

Paulus Barbeli; Nicolaus Perts

Joannes Olasz; Stephanus Benicze

Blasius deak; Franciscus Török

Paulus Nagy; Demetrius Vincze

Georgius Szücz

Anthonius Varga valde divites

Joannes Varga

Georgius Petes filius; Nicolaus Petes pater

Ambrosius Bordogh; Emericus Brillas

Abertus Nagy; Albertus Brillas

Petrus Abram; Martinus Tar

Bernardus Piuzo; Michael Varga

Mathias Bairisz; Sebastianus Kys

Georgius Tot; Benedictus Czakussy

Valentinus Baronia; Michael Kys mortus, deserta; Emericus Kiczen mortus.

Georgius Barbos; Mathias Czep

Joannes Gera

In nova platea

Demetrius Nagy; valde divites

Georgius Kallos; Albertus Petes

Blasius Galffy; Benedictus Pirthoo

Blasius Kery; Benedictus Abram

Dionisius Nagy; Caspar Kys

Barrabas Nagy; Paulus Sereczÿ

Gregorius Petes; Georgius Byro

Clemens Pados; Valentinus Byro

Caspar Kesselö

Inquilini
Albertus Pap
Ambrosius Kaka
Joannes Fejer

Portio dominae Elisabeth Jaksit

Castrum Nagylak communiter
Civitas Nagylak medietas intra fossam, medietas extra fossam
Samson kutas integre
Zombathely integre
Castrum Sasvar integre cum oppido
Nagy Szechen, Kis Szechen integre

Divisio colonorum oppidi Czomorkan dominae Elisabeth:

Martinus Haÿos; Clemens Haÿos
Blasius Haÿos; Stephanus Tot
Petrus Szüry; Emericus Nÿrö
Benedictus Pereki; Joannes Mossa
Stephanus Bogiassi; Michael Brillas
Joannes Varga junior; Lucas Syro
Benedictus Priczo; Joannes Balicz senior
Lucas Garay; Benedictus Balas
Joannes Santa; Franciscus Farkas
Petrus Farkas; Caspar Garay
Joannes Fel; Lucas Czaky
Michael Giertani; Fabian Meszeni
Lucas Makay; Paulus Baiusz
Joannes Feier; Urbanus Byro
Joannes Balas; Lucas Balas

In nova platea residens

Lucas Kalmanczy
Blasius Czertan
Petrus Pereky
Laurentius Lantos
Valentinus Toth

In comitatu Themesiensi:

Nota: Quod ultra fluvius Maros septem villae sunt singulae nominantur Paterlaka, que his tres integrae dominae Elisabeth, tres vero integrae dominae Scolasticae cesserunt.

Septima vero Bodog Asszony Paterlaka nominata, medietas utraque cesserunt.

Item sunt octo villae circa partes Lugas; istae nisunt divisio et una platea civitatis Lugas, cum una curia ibidem habita.

Ladislau Zelemeri
cum sigillo

Sub text: Item sunt 8 villae circa partes Lugas, istae non sunt divisae ac una platea civitatis Lugas, unacum curia ibidem habita.

II

1559

MOL, Urbaria et Conscriptiones, Registrata, fasc. 11, nr. 41, p. 29-30.

Conscriptia bunurilor lui Petru Jaksić moștenite de către fiul său Ioan, care după moartea acestuia fără urmași, au intrat în posesia coroanei.

Sequuntur aliae possessiones egregii condam Petri Jakschits post suis obitum universa bona eius ad egregium Joannem Jakschits fulium eiusdem Petri Jakschits tanque ad legitimum haeredem devoluta sunt, que nunc per mortem et defectum seminis dicti egregiii Johannis Jakschits ad sacram imperatoriam regiamque maiestatem codescenderunt:

Cziomorkanÿ	portio possessionaria
Mezehegyes	portio
Gingitth	portio
Sombathel	in hac possessione habiut olim capitulum Aradiensis unam portionem possessionaria, alteras vero idem demortuus Joannes Jakschits
Kevest	portio possessionaria, altera ad Chanadiensis episcopatum pertinebat

Bozos	integra possessio
Rethkerth	portio episcopatum de Chanad, altera eiusdem Johannis Jakschits
Bossarak	portio

Ex his bonis sunt nonnullae possessiones quae a Thurcis possiduntur ut sequitur:

Keregeghaz	portio possessionaria
Kyszechyn	portio
Naghzechyn	portio
Wýnga	portio
Nagfalw	portio
Teleck	portio
Sixo	portio

Hac possessiones quoque apud arcem Giula tenenda sunt quae eciam non nisi visu speciali mandato sacrae caesareae maiestatis aut regiae maiestatis iampiam remittenda sine ita tamen ut dedis omnibus quibus potiori possibile fuerit tanque de abatarum, villarum proventibus varis bona fermetur.

TWO DOCUMENTS REGARDING THE JAKŠIĆ'S POSSESSIONS IN CENAD AND TIMIȘ COUNTIES

(Abstract)

Keywords: voyvod Jakša, the family male line, the female offspring, Hungarian crown

The noble family Jakšić of Nădlac was in the fifteenth and sixteenth century's one of the most representatives of the Banat, because of political involvement and by the land owned. Originating from Serbia and settled in County Cenad, in the mid fifteenth century, the sons of voyvod Jakša have succeeded in a few decades to build up an impressive estate consist of 85 possessions. In the first half of the sixteenth century the family male line is extinguished and accumulated wealth is divided between the female offspring. The first of the two attached documents reveal how the ladies were able to divide family property while the second captures the alienation of the field came into the hands of the Hungarian crown.

FORMELE DE ÎNVĂȚĂMÂNT TEOLOGIC ÎN CADRUL EPISCOPIEI ORTODOXE SÂRBE A TIMIȘOAREI DIN ROMÂNIA, 1919-1961

Stevan Bugarski

Cuvinte-cheie: *învățământ teologic, Mănăstirea Bezdin, sârbii din România, Stevan Tomici, Vicariatul Ortodox Sârb*

Preambul. Prin trasarea granițelor statale în urma destrămării Austro-Ungariei după Războiul Mondial 1914-1918, Eparhia Ortodoxă Sârbă a Timișoarei a fost divizată în trei state: Regatul României (40 comune bisericești și 2 mănăstiri), Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (36 comune bisericești) și Ungaria (3 comune bisericești), ceea ce a provocat probleme de conducere și administrare. Din motive practice, partea revenită teritoriului Ungariei a fost inclusă în Eparhia Otodoxă Sârbă a Budei, cea din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a fost denumită provizoriu Eparhia Timișoarei din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, cu sediul la Kikinda, iar cea din România – Eparhia Timișoarei din Regatul României, cu sediul la Timișoara¹.

Pe teritoriul României s-a aflat, de asemenea, o parte din cuprinsul Eparhiei Vârșețului (14 comune bisericești și 3 mănăstiri); episcopul Vârșețului a încredințat partea aceasta spre administrare Eparhiei Timișoarei din Regatul României².

Ulterior au avut loc anumite modificări mărunte, determinate de corectarea liniilor de frontieră: în anul 1920 încă două comune bisericești (Battanya și Cenadul Maghiar) au revenit Ungariei; în 1924 două comune bisericești (Modoš și Pardanj) au revenit Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, iar alte două (Soca și Cenei) au revenit României. Deci, în final, în România s-au aflat 52 comune bisericești sârbe și 5 mănăstiri.

¹ Acesta este motivul pentru care apare necesară precizarea teritorială, când este vorba de Eparhia Timișoarei, începând cu anul 1919 și până la includerea părții din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, cu sediul la Kikinda, în nou înființata Episcopia Banatului cu sediul la Vârșeț, în anul 1931.

² Slobodan Costici, *Шематизам Православне српске епархије темишварске у Краљевини Румунији за 1924. годину* [Schematismul Eparhiei Ortodoxe Sârbe a Timișoarei din Regatul României pentru anul 1924], Тимишоара, 1925, p. 18.

Atât războiul, cât și perioada postbelică au fost urmate de anumite modificări demografice, afectând mai ales păturile intelectuale. Un număr însemnat de învățători și preoți a preferat să treacă pe teritoriul Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor; în România au rămas 41 de preoți: 21 preoți de mir și 20 ieromonahi (14 la parohii, 6 în mănăstiri). Mare parte a preoților de mir erau în etate sau aveau diverse probleme familiale, astfel că până în anul 1924 au murit sau au emigrat încă 12 și au rămas să slujească 9, iar numărul ieromonahilor a scăzut la 16³; în medie, fiecărui preot îi reveneau două biserici.

Apelul lansat de locțiitorul arhieresc, prin care preoții plecați erau invitați să se reîntoarcă la parohiile lor, a rămas fără ecou; amenințarea că vor fi urmăriți disciplinar nu putea avea rezultat, de vreme ce ei fuseseră deja încadrați, unii la parohii, alții în serviciile administrative ale Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor⁴.

În noile condiții problema cadrelor preotești sârbe în România a devenit și apoi a rămas pentru multă vreme crucială, iar Direcțiunea Eparhială din Timișoara urma s-o rezolve succesiv, cu posibilitățile ei modeste, în condiții postbelice.

Până în anul 1918 pregătirea preoților se făcea la seminariile teologice sârbe (Belgrad, Karlovci, Prizren, Zadar) – toate rămase pe teritoriul Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Ce-i drept, comunicația transfrontalieră nu fusese întreruptă, însă granița exista, plecarea la studii se făcea de acum *în străinătate* și ridica anumite probleme (în primul rând de ordin material). Cu toate acestea, după un anumit timp, un număr de 13 elevi au ajuns să învețe în seminariile teologice din Serbia, dar școlarizarea propriu-zisă era de durată; problema preoților, însă, era acută și trebuia rezolvată. Și a fost rezolvată, pe căi neumblate, prin mijloace extraordinare.

Cursul monahal din Mănăstirea Bezdin 1922-1923⁵. O încercare de a se depăși situația creată a fost înființarea unui curs monahal la Bezdin, cea mai înstărită dintre cele 5 mănăstiri existente. Primul act în această privință este scrisosrea locțiitorului arhieresc, arhimandritul Stefan (Nicolici) adresată tuturor direcțiunilor mănăstirești și oficiilor parohiale:

Nr. 205 EV din 1922

Direcțiunilor mănăstirești și oficiilor parohiale

³ Slobodan Costici, *op. cit.*, p. 31-34.

⁴ Apelul fusese publicat în ziarul „Српски гласник“ din Velika Kikinda nr. 62/24.08.1919, republicat la Timișoara în ziarul „Гласник“, VI, nr. 7/01.04.1926, p. 51.

⁵ Capitolul este scris în general conform știrilor apărute în perioada 1922-1924 în ziarul eparhial „Гласник“ din Timișoara; în note vor fi menționate doar surse distincte de aceasta.

Conform înțelegerii cu direcțiunea și obștea Mănăstirii Bezdin, am hotărât ca începând cu data de 1 noiembrie după calendarul nou 1922 să deschid la Mănăstirea Bezdin un curs monahal cu durata de doi ani.

La curs vor fi admiși băieții care au împlinit vârsta de 16 ani, care sunt atrași de cinul monahal, sunt perfect sănătoși, nu au defecte fizice, au voce bună și auz muzical și au absolvit cel puțin patru clase de școală primară.

Cereri pentru înscriere la curs vor fi înaintate până la 17/30 septembrie 1922. La cerere se va anexa dovada despre botez, ultimul atestat școlar, dovada din partea administrației politice că petentul este cetățean român, confirmarea oficiului parohial cu privire la purtarea moral-religioasă, iar în cazul candidaților sub vârsta de 24 de ani – acceptul părinților ca fiul lor să participe la curs și să primească cinul monahal.

Cererile vor fi soluționate până la 2/15 octombrie 1922 și cu această ocazie petenții vor primi instrucțiuni detaliate. Aici facem doar mențiunea că în cadrul mănăstirii candidații vor avea gratuit, pe lângă școlarizare: cazarea, hrana, încălzirea, iluminatul și spălarea rufelor. Le revine însă obligația să-și asigure îmbrăcămintea și să-și aducă la mănăstire, pe lângă haine, încălțăminte și lenjerie (6 cămăși, 6 chiloți, 6 batiste și 6 perechi de ciorapi), un pat, plapuma și perna cu câte două fețe, 2 cearșafuri de pat, 4 prosoape, 1 scaun, perii de ghetă și o ladă în care-și vor ține lucrurile.

Timișoara, la 12/25 august 1922.

Stefan, arhimandrit, locțiitor arhieresc⁶

Numărul candidaților interesați era suficient, ba chiar mai mare decât cel care, în condițiile date, putea fi acceptat. Ca profesori au fost numiți ieromonahii Georgije (Draghici), Viktor (Ljubičić) și Panteleimon (Došen). Deschiderea festivă a avut loc la 18/31 octombrie, iar cursul a început efectiv a doua zi cu 19 cursanți.

Deși inițial anunțat că va dura doi ani, cursul a fost redus ulterior la două părți, și ambele împreună au avut o durată sub un an de zile.

În prima parte au fost studiate umătoarele obiecte de studiu: religia, istoria biblică, liturgica, istoria Bisericii Creștine, istoria Bisericii Sârbe, istoria sârbilor, istoria românilor, limba sârbă, limba slavă bisericească, limba

⁶ Este de observat că nu se pomenește că s-ar fi cerut acordul și binecuvântarea arhierelui diecezan dr. Georgije (Letić), nici vreo participare a Direcțiunii Eparhiale în adoptarea unei hotărâri atât de importante. Totuși, faptul că acel curs a fost înființat este o dovadă că atât episcopul, cât și Direcțiunea Eparhială erau în temă și și-au dat acordul. Cu o oarecare întârziere se va afla că episcopul dr. Georgije menționase în jurnalul său că a întocmit personal planul de învățământ pentru curs și că l-a supus aprobării Sfântului Sinod (Sava, episcopul Șumadiei, *Др Георгије (Летић) епископ банатски. Поводом педесетогодишњице његовог упокојења* [Dr Georgije (Letić) episcopul Banatului. Cu prilejul a 50 de ani de la moartea sa], „Билтен Српског православног викаријата у Темишвару“, XIV, nr. 3(55)-4(56)/1985, p. 83.

română, geografia, aritmetica, igiena, agricultura și cântarea bisericească; au fost și ore de gimnastică.

Primele examene au avut loc în zilele de 20-21 martie 1923; toți cursanții au obținut note de trecere. Drept răsplată pentru purtare și silință, arhimandritul Stefan i-a hierotosit întru citeți.

A urmat vacanța de Sărbătoarea Învierii Domnului. Partea a doua a cursului a început de Sfântul Gheorghe (23 aprilie / 6 mai).

S-a continuat studiul obiectelor menționate, iar în cursul lunii iulie învățătorul Vasa Vrtipraški, referent școlar a Eparhiei, a predat „obiectele de studiu pedagogice”, ceea ce este un indiciu că viitorii monahi erau destinați să fie și învățători. A intervenit și o înlocuire în colectivul profesoral: în locul ieromonahului Georgije (Draghici), trimis la parohie, a fost numit Iovan Papin, proaspăt absolvent al Seminarului Teologic din Karlovci.

Examenle finale s-au ținut în zilele de 7-8 august 1923 și au fost trecute cu succes de către toți cei 16 elevi⁷. Arhimandritul Stefan i-a tuns pe toți întru călugărie în data de 13/26 august 1923, apoi în perioada 19 august – 30 septembrie 1923 i-a dus într-o excursie prin mănăstirile din Serbia, parcurgând un traseu pitoresc, începând din Subotica la nord până la Kosovo în sud.

Unii dintre tinerii monahi, hirotoniți pe timpul excursiei, alții curând după aceea, au fost trimiși la parohiile mici, îndepărtate, cu căile de comunicație precare, spre a deveni duhovnici ai unor comunități de credincioși, având să activeze în condiții neprielnice, fără pregătire, și mai ales fără experiență corespunzătoare. În anul 1924 șapte dintre ei, încă nehirotoniți, îndeplineau slujba de dascăli. Ulterior au fost hirotoniți și aceștia.

Cursul monahal de la Bezdin, pe lângă importanța sa practică pentru parohii, a avut și un ecou mai larg în viața bisericească. În luna mai 1923 Ministerul cultelor al României s-a adresat Direcțiunii Eparhiale la Timișoara, solicitând detalii cu privire la organizarea cursului, pentru ca experiența Bezdinului să poată fi aplicată, la nevoie, și în unele mănăstiri ale Bisericii Ortodoxe Române.

Pentru mănăstirea însăși, cursul a fost o povară însemnată. Spre a acoperi cheltuielile aferente cursului a fost nevoie de un împrumut de 286.000 lei, sumă pe care obștea avea s-o restituie în rate până în anul 1926⁸.

⁷ „Гласник“, III, 25/01.09.1923, p. 202. În notița din ziar se menționează, ca și la primele examene, că toți elevii le-au susținut cu succes. Dat fiind, însă, că la deschiderea cursului au fuseseră menționați 19 candidați, rezultă că 3 dintre aceștia s-au retras înaintea primelor examene.

⁸ Arhiva Eparhiei Ortodoxe Sârbe a Timișoarei, fondul Mănăstirii Bezdin, pachetul pe anul 1928; răspunsul ieromonahului Panteleimon (Došen) la scrisoarea episcopului diecezan nr. ED 67/01.11.1928.

Hirotonirea învățătorilor 1923-1929. Situația dificilă în asigurarea cadrelor preoțești nu era doar în Episcopia Timișoarei, ci și în alte ținuturi ale Bisericii Sârbe. Confruntat cu această problemă, Sfântul Sinod Arhieresc al Bisericii Ortodoxe Sârbe, prin hotărârea sa nr. AS 108 din 9/22 iunie 1922 a încuviințat ca pentru episcopiile din sudul Serbiei să poată fi hirotonite persoanele cu studiile teologice neterminate, precum și absolvenții școlilor pedagogice, care susțin examene de specialitate în fața unor comisii la nivelul episcopiilor. Ulterior, prin hotărârea nr. 232/146 din 24 octombrie / 10 noiembrie 1922, încuviințarea a fost lărgită pentru Eparhia Budei din Ungaria și pentru Eparhia Timișoarei din Regatul României, cu precizarea că se au în vedere doar absolvenții școlilor pedagogice din Sombor, respectiv Pakrac⁹.

În baza acestei derogări, în perioada 1923-1929 au fost hirotoniți, din rândul învățătorilor, 10 preoți¹⁰, prin aceasta dublându-se numărul preoților de mir.

Între timp au început să sosească și absolvenții regulari ai școlilor teologice din Serbia; înainte de izbucnirea celui de al Doilea Război Mondial problema preoților de la parohii fusese în mare parte rezolvată¹¹.

Școlarizarea extraordinară a tinerilor prin Comisia eparhială 1946-1956¹². Atacul Germaniei în anul 1941 și războiul care a urmat au făcut imposibilă funcționarea școlilor teologice din Serbia, elevii fiind îndrumați să se retragă la casele lor. Elevii din părțile noastre au pornit la drum, cu peripeții, în condițiile în care mijloacele de transport publice existau și nu existau; cei mai mulți au călătorit pe jos până la granița României, făcând popasuri la mănăstiri.

Imediat după război, adoptând hotărârea nr. 843/zap din 16/29 mai 1945 cu privire la deschiderea primului seminar teologic postbelic din Iugoslavia, cel din Prizren, Sfântul Sinod Arhieresc al Bisericii Ortodoxe Sârbe a admis ca elevii seminariilor teologice de dinainte de război, care au împlinit vârsta de 20 de ani și au absolvit anul IV, să poată fi hirotoniți, cu obligația de a susține în următorii doi ani examenele din anii V și VI în fața unei comisii numite de episcopul diecezan; celor care nu au absolvit anul IV li s-a acordat posibilitatea de a susține toate examenele începând cu anul IV în fața comisiei eparhiale.

⁹ Comunicarea arhimandritului Stefan (Nicolici) nr. 129 EV din 28.03/10.04.1923, „Гласник“, III, nr. 13/01.05.1923, p. 101.

¹⁰ Slobodan Costići, *Српска црква и школа у Румунији 1930. године* [Biserica și școala sârbă din România în anul 1930], Timișoara, 1931, p. 25-33.

¹¹ Stevan Bugarski, *Српско православље у Румунији* [Ortodoxia sârbă din România], Timișoara-Belgrad-Novı Sad, 1995, p. 50.

¹² Capitolul scris în baza unui Registru cu diferite procese-verbale (printre acestea și cele ale Comisiei eparhiale cu privire la notarea candidaților), păstrat în Palatul episcopal din Timișoara.

La solicitarea Direcțiunii Eparhiale din Timișoara nr. 167/d din 1/14 august 1945, Sfântul Sinod Arhieresc, prin hotărârea nr. 1447/zap 480 din 9/22 septembrie 1945, a aprobat instituirea unei comisii eparhiale la Timișoara și i-a remis programa școlară și instrucțiunile de rigoare¹³.

Din comisie făceau parte șase preoți cu facultatea teologică absolvită: Pavle Marcovivi (Sfânta scriptură a Noului testament), Stevan Tomici (liturgica), Iovan Gaier (istoria filozofiei), Kosta Nikolić (limba slavă bisericească), Svetislav Selejanovici (limba greacă și teologia pastorală), Liubomir Filipov (dreptul bisericesc), unul cu Seminar teologic: Slobodan Costici (administrația bisericească și tipic), unul cu pregătire practică din mănăstire: Iosif Protici (cântarea bisericească).

Din numărul total al candidaților potențiali, la comisie s-au prezentat 5, dintre care unul s-a retras, comisia îndeplinindu-și atribuțiile în anul 1949. Prin depășirea atribuțiilor, comisia a mai examinat candidați care nu fuseseră înainte de război elevi ai seminariilor teologice, și a funcționat până în anul 1956, dar această parte a activității nu a fost fructuoasă: a absolvit doar un preot, și acesta hirotonit în 1949.

Deci, în urmă a 11 ani de activitate a Comisiei Eparhiale extraordinare, care – datorită circumstanțelor – și-a modificat cu de la sine putere de repetate ori componența și competențele, au rezultat 5 preoți de mir.

Seminarul Teologic Sârb de la Mănăstirea Bezdin, respectiv Timișoara 1953-1961¹⁴. Ca urmare a relațiilor tensionate dintre Biserică și Stat imediat după cel de al Doilea Război Mondial, dar mai ales ca urmare a relațiilor interstatale dintre România și Iugoslavia, intervenite după adoptarea vestitei *Rezoluții a Biroului Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești cu privire la situația din Partidul Comunist al Iugoslaviei*, a încetat orice posibilitate de a trimite candidați din România la școlile teologice din Iugoslavia. Între timp, o generație întreagă de preoți se apropia de asfințit, fără a avea înlocuitori asigurați.

Confruntată cu această situație, Direcțiunea Eparhială, care funcționa deja sub denumirea semioficială improvizată de Conducere a Vicariatului, s-a adresat Ministerului Cultelor la București; referindu-se la Decretul nr. 177/1948, conform căruia cultele pot înființa școli de cântăreți pentru

¹³ *Отварање богословије* [Deschiderea seminarului teologic], „Гласник“, XX, nr. 1/august 1946, p. 4.

¹⁴ În Arhiva Episcopiei Ortodoxe Sârbe a Timișoarei s-au păstrat despre acest seminar teologic mai multe documente: Registrul cu procesele-verbale ale Consiliului profesoral 1953-1961, conținând și tabelele cu notele de examen ale elevilor; Jurnale cu privire la materia predată; dosarul cu corespondență (probabil incomplet); dosarul cu lucrările scrise ale elevilor, copiile atestatelor de la examenul de diplomă și diferite notițe (incomplet); toate au fost consultate pentru scrierea prezentului capitol.

pregătirea deservenților cultului, a solicitat aprobarea de a înființa o astfel de școală¹⁵. Corespondența a început în 1951:

*Vicariatul Episcopiei ortodoxă sârbă din Timișoara I,
Piața Unirii 4. Telefon: 35-64.*

No. A 56 din 1951.

*Înaltului Minister al Cultelor
Învățământul Religios
București*

În baza Decretului No. 177 pentru regimul general al cultelor religioase, publicat în "Monitorul Oficial" No. 178, Partea I, A, din 4 august 1948, art. 48, cultele religioase pot organiza, cu aprobarea Ministerului, pentru pregătirea deservenților cultului, școli de cântăreți.

Vicariatul nostru intenționează a deschide o astfel de școală în Mănăstirea noastră Sfântul Gheorghe, pentru a putea completa întrucâtva lipsa mare a cadrelor de cântăreți în Vicariat.

Rugăm Înaltul Minister [pentru] aprobarea necesară deschiderii acestei școli de cântăreți.

Dat fiind însă faptul că Vicariatul nostru nu poate întreține această școală din fonduri proprii, deoarece nu are la dispoziție astfel de fonduri și este foarte sărac, rugăm o subvenție din partea Ministerului pentru întreținerea acestei școli, adică onorarea profesorilor conferențieri. Toate aceste cheltuieli s-ar putea acoperi cu o sumă globală de cca 600.000 lei anual.

Suntem încredințați că Ministerul ne va ajuta, după cum ajută în astfel de cazuri și alte episcopii.

*Luptăm pentru pace!
Trăiască Republica Populară Română!¹⁶
Vicar, ss Stefan Tomici.*

Timișoara, la 2.II.1951.

Școala plănuită la Mănăstirea Sfântul Gheorghe de pe Bârzava nu a fost deschisă, fie că nu s-a obținut acordul de principiu, fie că nu s-a asigurat

¹⁵ Se remarcă din nou că nici aici, nici ulterior nu se pomeniște că s-ar fi cerut acordul și binecuvântarea arhiepiscopului Visarion (Kostić), episcop al Banatului, episcop-administrator al Timișoarei din anul 1952. Fapt este că episcopul, deși timișorean prin naștere, nu era agreat de autoritățile de atunci ale statului, astfel că nu i se permitea nici măcar să slujească sau să exercite drepturile duhovnicești episcopale pe teritoriul României; de aceea pomenirea numelui episcopului într-o corespondență în care se solicitau aprobări și ajutor financiar nu ar fi fost indicată. Totuși, episcopul venea la Timișoara în vizite personale, cu aceste ocazii se întâlnea cu preoți și chiar cu vicarul Stevan Tomici, deci este de presupus că era în temă, dar din motive pragmatice a acceptat ca în corespondența oficială acest lucru să nu fie menționat. Ulterior episcopul a acceptat pe toți preoții absolvenți ai școlii, deși nu i s-a permis să-i hirotonească.

¹⁶ Era o regulă nescrisă ca orice adresă către autorități să se încheie cu o lozincă la modă.

suma anuală necesară. Între timp probabil că au avut loc intervenții și tratative directe cu autoritățile statului. Scrisoarea datată doi ani mai târziu, scurtă, concretă și la obiect, pare să se întemeieze pe ceva convenit:

*Vicariatul Episcopiei ortodoxă sârbă din Timișoara I,
Piața Unirii 4. Telefon: 35-64.*

No. K 136 din 1953.

*Către Ministerul Cultelor
Direcțiunea Învățământului Religios
București*

Vă rugăm să binevoiți a ne permite deschiderea unei școli de cântăreți după modelul școlilor de același fel a Bisericii Ortodoxe Române.

Școala o vom deschide în anul școlar 1953/54 la Timișoara sau la Mănăstirea noastră Bezdin, din raionul Arad.

Deschiderea școlii o solicităm pentru că avem elevi pentru această școală, care vor să se pregătească pentru a fi cântăreți și preoți.

*Înainte la lupta pentru pace!
Vicar, ss Stefan Tomici.*

Timișoara, la 16.V.1953.

Este de reținut nuanța cu privire la destinația școlii: inițial se dorea de a „completa întrucâtva lipsa mare a cadrelor de cântăreți“, pe când acum se vorbea de „cântăreți și preoți“.

Răspunsul a venit, totuși, surprinzător de prompt și afirmativ, poate și din cauza faptului că se cerea doar aprobarea, nu și banii:

Republica Populară Română.

Ministerul Cultelor

Direcțiunea Studii, Documentare și Publicații

Adresa poștală: N. Filipescu 40; Telefon 24109

Nr. 8171/1953, 29. mai 1953

Vicariatul Ortodox Sârb

Timișoara

Piața Unirii nr. 4

La adresa Dvs. nr. K 163 1953 vă facem cunoscut că, în principiu, Ministerul aprobă deschiderea unei școli de cântăreți bisericești în cadrul Vicariatului Ortodox Sârb Timișoara după modelul celor ale Bisericii Ortodoxe Române.

În prealabil vă rugăm să ne comunicați:

- a) din ce fonduri se vor suporta cheltuielile de funcționare a școlii;*
- b) adresa exactă unde va funcționa (comuna sau orașul, strada, nr., raionul);*
- c) programa analitică pe anul 1953/54 (cu indicarea materiilor de învățământ, titlul lecțiilor, data când se va ține fiecare lecție și numărul de ore săptămânal);*

d) o listă a persoanelor propuse a preda materiile de învățământ (profesorii), precum și a elevilor înscriși, arătându-se, pentru fiecare în parte (profesori și elevi), următoarele date:

numele și prenumele

data nașterii (anul, luna, ziua)

locul nașterii (satul, comuna, raionul, regiunea)

studiile (școala absolvită)

starea civilă (căsătorit, necăsătorit, văduv, divorțat, etc)

ocupația de bază

originea socială (profesiunea părinților)

După trimiterea acestor date și după aprobarea lor de către Minister, școala va putea să funcționeze începând cu anul școlar 1953/54.

Director, ss indescifrabil

Director adjunct, ss indescifrabil

De data aceasta Direcțiunea Eparhială a fost luată prin surprindere și nu a știut cum să reacționeze pentru moment. A răspuns cu întârziere și atunci nu fără eschivări, dar cu revenire directă la problema susținerii materiale a școlii:

*Vicariatul Episcopiei ortodoxă sârbă din Timișoara I,
Piața Unirii 4. Telefon: 35-64.*

No. K 185 din 1953.

Către Ministerul Cultelor

Direcțiunea Studii, Documentare și Publicații

București

În referire la adresa Dvoastră No. 8171 din 29 mai 1953, privitor la deschiderea Școlii de Cântăreți Bisericești în cadrul Vicariatului nostru după modelul de acest fel ale Bisericii Ortodoxe Române, Vă încunoștințăm că vom răspunde la toate întrebările Dvs. în legătură cu funcționarea școlii, referitor la profesori, elevi, programa analitică etc.

Sediul școlii va fi la Mănăstirea Ortodoxă Sârbă Bezdin, Raionul și Regiunea Arad, Oficiul Poștal Sânpetru German.

Dar pentru a putea deschide școala, ne este indispensabil ajutorul Ministerului, în formă de o subvenție sau dotație anuală în suma de 40.000 lei¹⁷.

Fără acest ajutor, pe care am contat, școala nu poate lua ființă, deoarece Vicariatul nu dispune de fonduri și surse pentru întreținerea acestei școli, atât de necesare Vicariatului nostru.

Vă rugăm, în consecință, să binevoiți a ne acorda ajutorul cerut.

Înainte la lupta activă pentru pace!

Vicar, ss Stefan Tomici.

Timișoara, la 10.VII.1953.

¹⁷ Diferența dintre sumele de bani solicitate anterior și acum se explică prin faptul că în 1951 avusese loc o stabilizare monetară, adică fusese stabilită o nouă valoare de schimb a leului.

Judecând după acest răspuns, se pare că Vicariatul nu asigurase baza materială pentru deschiderea școlii, nu avea pregătită programa școlară, nu formase colectivul profesoral, nu alcătuisese un tabel, fie chiar incomplet, al candidaților pentru școlarizare; tot ce a putut – era să confirme locul de desfășurare a școlarizării, Mănăstirea Bezdin, iar răspunsul țintește mai ales susținerea materială din partea Ministerului. Dar cum se întâmplă de multe ori, aprobările se acordă mai lesne decât banii. Ministerul, rămas pe poziție, a răspuns sec, aproape telegrafic.

Republica Populară Română.

Ministerul Cultelor, Direcțiunea Secretariatului

Data: 11. septembrie 1953

Nr. 14.623/1953

Vicariatul Episcopiei Ortodoxe Sârbe

Timișoara

La adresa Dvs. Nr. 163/1953 vă facem cunoscut că Ministerul, prin Decizia nr. 14.623/1953, recunoaște pe data de 1 octombrie 1953 înființarea unei școli de cântăreți bisericești în cadrul aceluși Vicariat, cu sediul la Bezdin, raionul și regiunea Arad.

Întreținerea școlii, cum și plata personalului administrativ, până la alte dispozițiuni, cad în sarcina aceluși Vicariat.

Director, ss M. Sulică

Șeful Serviciului, ss N. Dumitrescu.

Pentru Conducerea Vicariatului problema era una existențială și trebuia decis cu repeziciune, chiar cu anumite riscuri; o mână fusese, totuși, întinsă și era riscant să nu fie acceptată.

În aceste condiții școala a fost deschisă festiv la Mănăstirea Bezdin cu 12 elevi. S-a ținut seama de faptul că unii dintre aceștia susținuseră câteva examene în fața Comisiei Eparhiale, instituite în mod excepțional pentru examinarea elevilor care fuseseră obligați să-și întrerupă studiile la seminariile teologice din cauza războiului, astfel că de la bun început elevii fuseseră împărțiți pe ani: 2 în anul III, 1 în anul II, 9 în anul I.

Prima zi de școală a fost 19.09/02.10.1953. Curând a fost soluționată și susținerea financiară: cu data de 15 octombrie 1953 Ministerul a aprobat și o sumă anuală de 40.000 lei, cu destinație exclusivă de a fi folosită pentru întreținerea elevilor, ceea ce nu fusese acoperitor, astfel că cheltuielile de școlarizare erau acoperite și de Vicariat, și chiar de elevii înșiși, care plăteau taxele de înscriere, de încălzire, iluminat și alimentație.

Mănăstirea era spațioasă și dispunea de suficiente încăperi, dar nu avea mobilier minim necesar, necum mobilier școlar sau materiale școlare; nu avea lumină electrică, nici apă curentă, nu avea băi nici spălătorie. Pe lângă

toate acestea, căile de acces erau precare: se circula cu căruțe pe drum de pământ, iar condițiile meteorologice (ploile toamnei, zăpezile iernii, șuvoaiele primăverii) îngreunau accesul pe toată durata anului școlar, atât pentru elevi și profesori, cât și pentru asigurarea alimentelor. O greutate aparte era faptul că obștea mănăstirii rămasese cu doar doi monahi bătrâni (unul născut în 1874, unul în 1875), care mai degrabă trebuiau ajutați, decât puteau să ajute.

Datorită obligațiilor parohiale și datorită condițiilor de călătorie, profesorii (numiți dintre preoții din localitățile învecinate), veneau cu rândul la Bezdin fiecare pentru o săptămână, predându-și obiectul de studiu de luni până vineri; sâmbăta și duminica școlarii rămâneau cu cei doi monahi.

Asemenea condiții nu erau prielnice pentru pregătirea școlară. De aceea numai anul școlar 1953/54 s-a desfășurat la Bezdin, iar din toamna anului 1954 școala a fost strămutată la Timișoara. În clădirea Palatului episcopal au fost amenajate sălile de clasă și internatul, la început și cantina; din anul școlar 1957/58, numărul elevilor fiind mic, la solicitarea directorului școlii, elevii au fost atașați Cantinei Liceului de Muzică.

Învățământul se desfășura în limba sârbă, evidențele școlare, ba chiar și atestatele de absolvire erau completate în limba sârbă; doar corespondența cu autoritățile statului era în limba română.

După ce fusese catalogată inițial ca școală de cântăreți bisericești, mai apoi de cântăreți și preoți, ulterior de preoți și cântăreți, atestatele în urma examenelor de diplomă au fost emise sub antetul Seminarului Teologic Ortodox Sârb din Timișoara.

Școala are meritul de a fi pregătit cel mai mare număr de preoți, dar și un merit suplimentar: de a fi făcut-o în perioada când puțini luau calea bisericii, când vocația de preot era disprețuită oficial, dar, din păcate, și la nivelul societății.

Programa școlară. Potrivit documentelor păstrate, programa școlară fusese alcătuită special pentru școala respectivă, în baza programelor școlare din seminariile Bisericii Ortodoxe Sârbe și ale Bisericii Ortodoxe Române. Se studiau următoarele obiecte de studiu :

Anul I: *Sfânta Scriptură a Vechiului Testament, Constituția României, limbile: sârbă, română, germană, rusă și slavă, catehismul, geografia, cântarea bisericească, administrația bisericească, istoria României.*

Anul II: *Sfânta Scriptură a Noului Testament, istoria României, limbile: sârbă, română, germană, rusă și slavă, cântarea bisericească, administrația bisericească, muzica.*

Anul III: *Sfânta Scriptură a Noului Testament, limbile: sârbă, română, germană, și rusă, muzica, istoria Bisericii Ortodoxe Sârbe, cântarea bisericească, psihologia, istoria universală.*

Anul IV: *Sfânta Scriptură a Noului Testament, limbile: sârbă, română, rusă și slavă, muzica, istoria Bisericii Ortodoxe Sârbe, cântarea bisericească, filozofia, liturgica, dogmatica, teologia morală, omilitica, dreptul bisericesc.*

Anul V: *Sfânta Scriptură a Noului Testament, limbile: sârbă, română, rusă, slavă, germană, greacă și latină, muzica, istoria Bisericii Ortodoxe Sârbe, cântarea bisericească, filozofia, liturgica, dogmatica, teologia morală, omilitica, dreptul bisericesc, istoria universală.*

Cadrele didactice. Școala a funcționat cu două colective consecutive de cadre didactice. În anul incipient, 1953/54, datorită condițiilor geografice, fuseseră numiți preoți având pregătiri diferite, dar care deserveau parohiile învecinate: Milorad Ilici (Satchinez), Milivoi Belențan (Sânnicolau Mare), Liubomir Bugarin (Satu Mare Timiș), Dragutin Ostoici (Arad), Iovan Papin (Nădlac), Milivoi Stoin (Pecica), Velico Unipan (Felnac), directorul școlii fiind vicarul Stevan Tomici.

După strămutare la Timișoara, a fost alcătuit un nou colectiv, format din preoți cu facultate și cu serviciu la Timișoara. Vicarul Stevan Tomici a rămas director și a preluat să predea omilitica, liturgica și teologia pastorală. Liubomir Filipov a predat limbile, în afară de cea română; Pavle Marcovici – Sfânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament; Iovan Gaier – limba română, Istoria Bisericii Ortodoxe Sârbe, filozofia și psihologia; Gheorghe Bugarski – limba germană, dreptul bisericesc, dogmatica, etica, administrația bisericească și istoria Bisericii creștine. Sarcina de pedagog în cadrul internatului o îndeplinea preotul Slavco Ostoici.

Elevii. Elevii transferați din Bezdin și-au continuat studiile la Timișoara, dar s-au mai făcut și înscrieri noi: în anul 1954 în clasa I au fost înscriși 11 elevi, în 1955 tot 11; în anul 1956 nu s-au făcut înscrieri, în 1957 au fost înscriși 6 elevi, iar în 1958 doar 1 elev.

Se țineau câte 6 ore de curs pe zi de luni până sâmbătă, între 8,30 și 13,25; sâmbăta, duminica și în zilele de sărbătoare era obligatorie participarea la slujbele bisericești.

Sistemul de notare era preluat din sistemul școlilor de stat: între anii 1953-1957 nota 2 (insuficient), respectiv 5 (eminent), iar din 1957 nota 4 (insuficient), respectiv 10 (eminent).

Școlarizarea dura 5 ani. Pe lângă notarea din timpul anului, elevii susțineau la sfârșitul fiecărui semestru examene scrise și orale din toate materiile; cei care nu primeau nota de trecere puteau să susțină examene de corigență, dar nu puteau să se înscrie în anul superior fără a fi absolvit toate examenele din cel precedent. La absolvirea școlii elevii susțineau și un examen de diplomă,

în urma căruia primeau atestatul de absolvire.

Generațiile regulate, înscrise în anul I, au absolvit în anii 1958, 1959 și 1960; pentru cei care nu au susținut la termen examenul de absolvire a mai fost organizată o sesiune în 1961. Situația școlarizării se prezintă astfel:

<i>Generația</i>	<i>Înscriși</i>	<i>Absolvenți</i>	<i>Examen de diplomă</i>	<i>Hirotoniți</i>
<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2 (% din col. 1)</i>	<i>3 (% din col. 2)</i>	<i>4 (% din col. 2)</i>
1953	12	7 (58,33%)	4 (57,14%)	7 (100,00%)
1954	11	9 (81,82%)	9 (100,00%)	7 (77,78%)
1955	11	9 (81,82%)	9 (100,00%)	7 (77,78%)
1957	6	0 (0,00%)	0 (0,00%)	0 (0,00%)
1958	1	0 (0,00%)	0 (0,00%)	0 (0,00%)
Total	41	25 (60,98%)	22 (88,00%)	21 (84,00%)

Se observă că la elevii înscriși în anul 1953 numărul celor hirotoniți este mai mare decât al celor care au susținut examenul de diplomă. Fapt este că primul examen de diplomă a fost organizat în anul 1959, iar trei absolvenți din anii precedenți, hirotoniți anterior, nu au mai revenit pentru a obține diplomă.

Dintre cei 18 hirotoniți cu examen de diplomă, 10 au absolvit ulterior facultățile de teologie de la Sibiu sau București.

Cei înscriși în anul 1957, respectiv 1958 se pare că au făcut-o pentru a-și amâna stagiul militar și s-au retras în cursul aceluiași an școlar.

Cele trei generații ale Seminarului Teologic Ortodox Sârb din Timișoara cu pedagogul, preot Slavco Ostoici, și profesorii, protopopii: Liubomir Filipov, Pavle Marcovici, Iovan Gaier

Încheiere. Deci, confruntată de câteva ori cu o penurie acută de cadre preoțești în decursul anilor 1919-1960, Direcțiunea Eparhială a Timișoarei a făcut eforturi considerabile pentru a depăși situația și a reuși ca, în afara școlarizărilor regulate să obțină calificarea, respectiv hirotonirea preoților, după cum urmează :

<i>Forma de învățământ</i>	<i>Perioada de activitate</i>	<i>Nr. preoților</i>
Cursul monahal	1922/23	16
Hirotonirea învățătorilor	1923-1929	10
Comisia Eparhială extraordinară	1946-1956	5
Seminarul Teologic Sârb	1953-1961	21
Total		52

Revenind la începutul relatării, respectiv la faptul că în România au existat 52 de comune bisericesti sârbe, rezultă că pe căi excepționale în Episcopia Ortodoxă Sârbă a Timișoarei în perioada 1922-1961 a fost pregătit câte un preot pentru fiecare dintre acestea.

THE THEOLOGICAL EDUCATIONAL SYSTEM IN THE ORTHODOX SERBIAN DIOCESE OF TIMIȘOARA IN ROMANIA, 1919-1961

(Abstract)

Keywords: *theological education, Bezdin monastery, Serbs in Romania, Stevan Tomici, The Orthodox Serbian Vicarage*

The paper presents the situation regarding the coverage of the parishes with clerical staff starting with 1919, as well as the efforts to compensate the lack of priests by making them attend theological schools with a reduced duration (monastic course in 1922/23, ordaining school masters based on specific exams between 1923-1929, examination by the Diocese Board of Examination of the candidates who were forced, due to the outburst of the war, to interrupt their studies in theological seminaries between 1946-1956), as well as by organising an Orthodox Serbian Theological Seminary in Timișoara between 1953-1961. The achieved result was a number of 52 priests (16 hieromonks, 10 priests - former school masters, 5 priests examined by the Board, 21 graduates of the Orthodox Serbian Theological Seminary in Timișoara), which statistically represents one priest for each of the 52 existing parishes.

CONFERINȚELE PREOTEȘTI ORGANIZATE ÎN EPISCOPIA CARANSEBEȘ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Alina-Lioara Covaci

Cuvinte- cheie: *Andrei Ghidiu, Biserica Ortodoxă Română, serviciu divin, jurământ, debateri*

În Episcopia Caransebeș, conferințele se organizează mai târziu cu participarea doar a preoților și candidaților la preoție, obligativitatea clerului de a participa la ele fiind o condiție primordială.

Prima mențiune pe care am găsit-o despre *conferințele preotești* în Episcopia Caransebeș este din 1888, când deputatul Andrei Ghidiu propunea în lucrările Sinodului eparhial introducerea *conferințelor preotești* după modelul conferințelor învățătorești, propunerea fiind acceptată de sinod. Nu știm dacă după această dată s-au ținut conferințe preotești, dar tindem să credem că nu se poate vorbi de o ritmicitate și regularitate a organizării lor dacă în 1906 Consistoriul prezintă în Sinod printr-un raport decizia sa de a se organiza anual în fiecare protopopiat conferințe preotești.

Din însărcinarea Consistoriului, protopopul Caransebeșului, Andrei Ghidiu, prezintă la 6 aprilie 1890 proiectul de statute pentru introducerea conferințelor preotești în dieceză. Nu deținem informații că s-ar fi organizat conferințe preotești pentru perioada cuprinsă între 1890-1906, cel puțin pentru cele patru protopopiate (Buziaș, Ciacova, Jebel și Biserica-Albă). Studiul de față analizează doar conferințele preotești organizate în protopopiile cu parohii care din punct de vedere al autorității bisericești se aflau sub jurisdicția Episcopiei Caransebeș iar din punct de vedere administrativ-teritorial aparțineau de Comitatul Timiș.

În arhivele episcopale se păstrează un proiect de statute pentru conferințele preotești; proiectul nedatat în prima parte, subliniază necesitatea introducerii conferințelor, plecând de la ideea introducerii conferințelor învățătorești de către episcopul Ioan Popasu, care au dovedit finalitatea pentru progresul învățământului confesional și perfecționarea învățătorilor. În același mod se dorea să se urmărească promovarea culturală, morală și socială a preoților și credincioșilor, apărarea intereselor bisericii, a intereselor preoților și

învățătorilor, susținerea colaborării armonioase între preoți și învățători, uniformizarea serviciilor religioase. Potrivit acestor statute, membrii conferințelor preoțești erau ordinari, onorari, fondatori și ajutători. Membrii ordinari erau toți preoții, protopopii din dieceza Caransebeș, onorari – preoți și mireni din întreaga mitropolie, aleși cu 2/3 din voturi, fondatori - membrii care au plătit o taxă de 20 d fl., membri ajutători cei care contribuiau cu bani sau cărți din proprie inițiativă. Îndatoririle membrilor erau de a participa la conferințe și de a plăti taxele stabilite.

Punctul VIII prezintă programul conferințelor, atribuțiile președintelui, vicepreședintelui, secretarilor, bibliotecarului, contabilului și a comitetului. Se propunea ca la trei ani să se organizeze la Caransebeș o *conferință protopresbiterală* al cărei președinte să fie însuși episcopul. Consistoriul urma să denumească un comisar consistorial pentru fiecare protopopiat, comisarii putând fi convocați pentru analizarea instrucțiunilor¹. Nu avem informații că acest proiect ar fi fost aprobat în totalitate așa cum a fost redactat, însă circulara din 1906, precum și informațiile ulterioare pe care le avem despre conferințe, ne-au demonstrat că o parte a articolelor statutului nu au fost aprobate. De exemplu, în protocoalele conferințelor din 1906 și cele care i-au urmat nu se precizează împărțirea membrilor conferinței, din contră, se face precizarea strictă că membrii conferințelor sunt doar preoții din Dieceza Caransebeș.

O parte din obiectivele conferințelor preoțești prezentate în proiectul de statute le găsim și în circulara din 1906. Totodată, putem afirma că circulara din 1906 a fost determinată și de cererile clerului pentru înființarea unei reuniuni a preoților, pentru introducerea conferințelor preoțești. În luna februarie 1905 mai mulți preoți în frunte cu capelanul Nicolae Groza din Găvojdia înaintau Prea Sfințitului episcop Nicolae Popea cererea de a înființa *Reuniunea preoților greco-orientali români ai diecezei Caransebeșului*. Pentru o mai grabnică decizie s-a înaintat și Proiectul de rezoluțiune pentru înființarea reunirii preoțești din dieceza Caransebeșului, care era de fapt un proiect de statute semnat de 13 preoți.

Scopul reuniunii era promovarea intereselor bisericesti și a preoților. Membrii reuniunii erau toți teologii care trebuiau să plătească o taxă anuală de 2 coroane și să se aboneze la foaia reuniunii. Fiecare protopopiat forma un despărțământ al reuniunii, aceasta era condusă de un președinte și un comitet format din doi reprezentanți din fiecare protopopiat. *Foaia Diecezană* era foaia oficială până la crearea unei foi separate a reuniunii².

¹ *Protocolul Sinodului eparhiale ale diecezei gr. or. Române a Caransebeș, 1888, p. 12.*

² *Protocolul Sinodului... Caransebeș, 1906, p. 30.*

Tot în 1905 a fost înaintată sinodului și propunerea preotului Ioan Budințian făcută în ședința sinodului protopresbiteral a protopopiatului Bocșa-Montană de a se introduce conferințele preoțești, propunere acceptată în unanimitate de către toți preoții tractului.

Cererea preotului capelan de înființare a reuniunii preoților a fost dezbătută în cadrul sinodului eparhial, după unele modificări la proiectul reuniunii. Prin hotărârea nr. 38/1905 sinodul însărcina Consistoriul cu analizarea și rezolvarea acestei probleme în limitele legilor bisericești până la întâlnirea anului următor. Și preotul Iuliu Bumbescu din Țârova, adresându-se sinodului eparhial, cere înființarea reuniunii și a conferințelor preoțești.

În baza acestor cereri venite din rândul preoților și a hotărârii sinodale 38 din 1905, consistoriul diecezan, întrunit în ședința din 21 martie 1906, a hotărât ca în fiecare an și în fiecare protopopiat să se țină *conferințe preoțești* sub președenția protopopilor³. Această hotărâre s-a luat ca o necesitate pentru dezvoltarea moralității și culturii clerului ortodox. Deși astfel de întruniri ale preoților pentru promovarea culturii și moralității erau prevăzute în organizarea constituțională a bisericii, ele nu stârniseră interesul clerului. Scopul conferințelor a fost îmbogățirea cunoștințelor teoretice și practice în activitățile învățătoarești și pastorale ale preoților, promovarea moralității printre preoți și enoriași, cultivarea relațiilor de colegialitate între preoți și apărarea autorității bisericii și instituțiilor sale. Pentru atingerea acestor obiective, Consistoriul a prevăzut câteva modalități: dizertații urmate de discuții, înființarea și dezvoltarea bibliotecilor protopopești, înființarea unui fond constituit din taxele membrilor și din eventuale donații, din venitul unor fundații. Conferințele trebuiau să se organizeze odată pe an în cursul lunii septembrie sau octombrie în fiecare protopopiat al diecezei. La conferințe aveau obligația de a participa toți preoții dintr-un protopopiat, având permisiunea participării și candidații la preoție. Programul conferinței începea după rostirea troparului „Împărate ceresc” de către protopop sau administratorul protopopesc. Dezbaterile conferinței erau prezidate de către protopop, se alegea pentru o perioadă de trei ani un notar, un bibliotecar și un casier. Erau excluse de la dezbateri probleme de natură dogmatică, liturgică sau disciplinare care să intervină în modificarea normelor statornicite de biserică. Puteau fi aduse în discuții astfel de probleme doar cu scopul de a corecta comportamentul unor preoți care prin atitudinea lor se îndepărtau de la normele de credință, disciplină și de la practicile liturgice.

În cadrul conferințelor puteau avea loc discuții legate de administrarea averilor bisericești, dar și dezbateri cu caracter economic cu scopul de a

³ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Caransebeș (AEORC), *Fond bisericesc III*, dos. 166/1890, nepaginat.

informa preoții în vederea dezvoltării resurselor materiale, pentru ca apoi aceștia să poată da exemple credincioșilor pe care îi păstureau. Problemele politice care nu aveau strânsă legătură cu activitatea bisericii erau interzise la dezbaterile conferinței.

Conferințele organizate în anul 1906 lăseau libertatea protopopilor să stabilească tema discuțiilor pe baza doleanțelor exprimate de preoți la oficiul protopopesc înaintea întrunirii propus-zise⁴. Potrivit circularei episcopale⁵, conferințele care urmau anului 1906 stabileau un preot care să prezinte tema aleasă de episcopie sau de conferința însăși. Despre derularea discuțiilor din cadrul *conferințelor preotești*, episcopia era înștiințată prin protopopi, care în decurs de o lună înaintau procesul-verbal însoțit de dizertațiile susținute în cadrul întrunirii⁶.

În anul 1906, *Foaia Diecesană* prezintă în rezumat desfășurarea *Conferinței preotești din Protopopiatul Buziaș*, la care au participat preoți din întreg protopopiatul. Cei 26 de preoți, după participarea la slujba chemării Duhului Sfânt, oficiată de protopopul Ioan Pepa, s-au îndreptat spre localul școlii unde s-au derulat lucrările conferinței. Cuvântul de deschidere a fost ținut de către părintele protopop, apoi s-au făcut alegeri de notar în persoana preotului capelan protopresbiteral Corneliu Ștefan, casier fiind ales Nicolae Stoia, – preot în Șipet și bibliotecar Aureliu Maghețiu, preot în Sacoșul unguresc, pentru perioada 1906-1908.

În cadrul conferinței, preotul Vichentie Pinte a citit dizertația cu tema: *Scăderi prin care preotul își pierde autoritatea la popor și străini*; lucrarea a fost predată unei comisii care să studieze modalitățile de a împiedica aceste neajunsuri în activitatea preoților. Comisia era alcătuită din Aureliu Maghețiu, preot în Sacoșul Unguresc, Avram Ciocoi, paroh în Vucova, Ioan Ștefan, preot în Berini și Nicolae Stoia, paroh în Șipet. Pentru înființarea și dezvoltarea bibliotecii preotești s-a decis ca fiecare preot să contribuie cu 4 coroane. Preotul Nicolae Stoia a anunțat că la următoarea conferință din toamna anului 1907 va ține o disertație de morală.

La dezbateri s-au făcut mai multe propuneri pentru interesul preoților care nu au fost aprobate. Nu știm în ce constau aceste propuneri, întrucât semnatarul articolului nu le menționează.

Articolul amintește un amănunt foarte important, faptul că „prima conferință a influențat în mod foarte plăcut asupra preoțimei noastre, care pe calea aceasta se află îndemnată a aduce Ven. Sinod eparhial și respectiv

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

Conferințe preoțești organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea 51
Ven. Consistoriu diecezan cele mai profunde omagii, pentru punerea lor în practică, cari ne dau mari speranțe în viitor”⁷.

Analizând dizertația părintelui Vichentie Pintea „*Scăderi prin care preotul își pierde autoritatea la popor și străini*”, anexată procesului verbal al conferinței și justificărilor în scris ale preoților care au absentat la conferință, apreciem obiectivitatea cu care autorul a expus unele practici însușite de parohieni față de care preotul nu lua măsuri pentru revenirea la normele și tradiția împusă de biserica ortodoxă. Aceași obiectivitate o păstrează și în expunerea comportamentului unor clerici care datorită delăsării sau a dobândirii unor vicii, nu respectau statutul preotului. Pentru înlăturarea acestor neajunsuri cu care preotul din mediul rural se confrunta în activitatea sa pastorală, părintele Pintea prezintă, din proprie experiență, câteva soluții care au funcționat. Sfaturile expuse sunt pe cât de utile acelei perioade, pe atât de actuale, dacă ar fi să le raportăm vremurilor noastre. Dintre acestea expunem câteva: punctualitatea începerii slujbelor religioase; liniștea în cadrul liturghiei conturbată de epitropii care au mereu ceva de vorbit cu credincioșii care doresc să cumpere lumânări; întrecerea dintre cantori în cântarea ecteniilor la sărbătorile importante când este multă lume în Sfânta biserică; bocetele de la înmormântări; țuica adusă de naș la boteze, cununii în cinstea mirilor și pomenile unde unii parohieni uită numărul paharelor băute. Înlăturarea acestor aspecte nedorite se poate face cu răbdare, cu exemplu bun dar uneori și cu autoritate, în special cu slujitorii bisericii: crâsnicul, cantorii și epitropii.

Respectul față de preot din partea comunității ortodoxe, dar și din partea celorlalte confesiuni, vine în primul rând din respectul pe care îl are preotul față de propria persoană –arată V. Pintea. Clericul care se respectă este exemplu de curăție duhovnicească și trupească, haina lui e mereu curată iar crâșma satului sau a târgurilor nu e loc de popas. Recunoaște respectul pe care enoriașii săi i-l poartă, neexistând vorbe de ocară între ei, datorită faptului că a ocolit „birtul satului” chiar și în prezența intelectualilor, dar și pentru că a știut să cinstească în egală măsură pe cel bogat și pe cel sărac. Sfatul său cel mai important era ca preotul să aibă în afara bisericii un comportament corespunzător misiunii sale, să fie mereu deasupra credincioșilor săi, în sensul, de a nu și face nici prieteni și nici dușmani, înaintea preotului toți trebuind să fie egali, fără deosebire de avere. Argumentația continuă: câștigând preotul prietenia unora poate trezi invidia celorlalți, iar în cazul unor dispute între ei pot exista vorbe, căci „dacă trăiești (n.n. te înțelegi) bine cu popa crezi că ești Dumnezeu”, astfel se poate genera dușmănie pe preot fără ca acesta să aibă

⁷ Circulară nr. 4397B. ex 1905 din 21 martie 1906.

vreo vină. Cinstirea săracului nu poate să aducă decât beneficii bisericii. Pentru a demonstra veridicitatea acestei informații, părintele Pinteza prezintă cazul său, când dorea să cumpere casa parohială. Dorința sa a întâmpinat mereu rezistență din partea comitetului parohial, majoritar constituit din oameni cu stare, motivele invocate fiind diverse. La constituirea noului comitet a reușit să fie aleși oameni săraci și rezultatul a fost că la prima ședință a comitetului parohial s-a aprobat cumpărarea casei parohiale.

Obiectivitatea prezentării, presărarea cu exemple din activitatea sa pastorală, probabil și originalitatea expunerii au constituit un succes recunoscut de întregul auditor care a declarat că tema disertației a fost prezentată cu „dibăcie și pricepere” din punct de vedere al conținutului cât și al formei⁸.

În *conferința preoțească a protopopiatului Ciacova* din 23 octombrie 1906, s-a stabilit taxa fundamentală de 10 coroane și o taxă anuală de 4 coroane pentru fiecare preot. Tema supusă dezbaterilor conferinței a fost *Care sunt cele mai potrivite mijloace pentru combaterea alcoolismului*. Protopopul Ioan Pinciu a plecat de la prezentarea datelor statistice despre implicațiile negative pe care le are alcoolul asupra persoanelor dependente de acest viciu, din punct de vedere medical, dar și a implicațiilor sociale. Pentru o mai bună exemplificare, sunt redate datele statistice legate de alcoolism – numărul deceselor provocate de boli produse de alcool, numărul alcoolicilor ajunși în închisoare, copiii bolnavi născuți din părinți alcoolici. În combaterea acestei practici înrădăcinată mai ales la populația rurală, preotul are un rol important, luptând pentru diminuarea acestui „flagel care își cere jertfe, cât cel mai crâncen război”. Fiindcă tema conferinței era tocmai găsirea modalităților de combatere a alcoolismului, s-au făcut mai multe propuneri din partea preoților. Preotul Petru Cherla propunese să se intervină din partea comitetelor parohiale la autoritățile comunale ca Duminica și în sărbători să se închidă târgurile și birturile și să se organizeze prelegeri. Alte propuneri au fost excluderea alcoolicilor din comitetele parohiale; preoții și învățătorii să îndrume elevii să învețe despre legumicultură ca pe viitor să poată găti mâncăruri sănătoase soților lor; copiii să nu participe la pomeni. O concluzie mai generală a fost că cea mai eficace metodă de combatere a alcoolismului pe termen lung este educația dată tinerilor, insistându-se asupra implicațiilor pe care le are alcoolul din punct de vedere medical, material-social și mental. După dezbateri, conferința a stabilit care ar fi cele mai bune metode de prevenire și combatere a alcoolismului în comunitățile ortodoxe, și anume: 1. comportamentul preotului, pildă pentru credincioși; 2. educarea adolescenților și adulților prin predici și sfaturi în biserică și afara ei; 3.

⁸ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 166/1890, nepaginat.

Conferințe preoțești organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea 53

împotriva alcoolicii necorigibili să se intervină la autorități să fie depuși din drepturile părintești; 4. prin antistia comunală să se ia măsuri ca cei care nu au fost la biserică să nu fie primiți la petreceri; 5. să se înființeze societăți de abținere de la băuturi; 6. să se cumpere tabele care redau urmările negative pe care le are alcoolul într-o familie și să se afișeze în școli și la primării⁹.

Răspunsul Consistoriului la concluziile conferinței a fost aplicarea de către preoții protopopiatului Ciacova a modalităților de înlăturare a alcoolismului, mai puțin punctele 3 și 4 care se refereau la retragerea tutelei părinților alcoolici și interzicerea participării la petreceri a acelor care nu merg la biserică. S-a hotărât ca aceste ultime două metode care să contribuie la micșorarea numărului alcoolicii să nu se aplice, pentru că ar genera doar dușmănie împotriva preoților. S-a stabilit de asemenea ca rezultatul celorlalte metode să fie raportate de preoți protopopului pentru o analiză generală a întregului protopopiat¹⁰.

*Conferința preoțească din protopopiatul Vârșeț din 14 decembrie 1906, întrunită în sala de ședințe a Institutului de economii și credit „Luceafărul” a fost prima adunare a preoților cu noul protopop Traian Oprea. După scenariul cunoscut deja, s-au ales pentru trei ani notarul, bibliotecarul și contabilul conferinței. Dizertația „Preotul ca factor social” prezentată de către preotul din Coștei Avram Corcea și respectiv „Biserica susținătoarea puterii de viață a poporului românesc și atitudinea ce să impune preoților între împrejurările critice de astăzi”, prezentată de Ioan Andreescu din Voivodinț, au fost propuse pentru publicare în *Foaia Diecesană*, după ce părintele va scoate scoate pasajele cu caracter politic care contraveneau obiectivelor conferințelor preoțești.*

Printre deciziile conferinței au fost achitarea unei taxe anuale de cinci coroane de fiecare preot pentru biblioteca protopresbiterală și elaborarea unui *regulament de funcționare a conferințelor*. Cu redactarea acestuia au fost desemnați preoții Iuliu Iorgovici, Luca Lăzărescu și Gheoghe Gașpar. Părintele Avram Corcea a recomandat înființarea *Reuniunilor de înmormântare* ca pe o misiune a preoțimii de a sprijini și oferi ajutorul său celor care se află în necaz. În caz de deces, reuniunile de înmormântare constituiau un real folos pentru familia defunctului; o astfel de reuniune condusă de preot realiza o legătură între preot și credincioși. Pentru că el încercase crearea unei astfel de reuniuni, dar nu a avut rezultat, propunea fondarea unei reuniuni condusă de preoți cu sediul la Vârșeț care să cuprindă membri din întreaga dieceză a Caransebeșului. Sugestia sa a fost primită cu unanimitate, iar preoții Avram

⁹ *Foaia Diecesană*, Caransebeș, XXI, 1906, nr. 48 din 24 Noiembrie, p. 6.

¹⁰ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 166/1890, nepaginat.

Corcea, Luca Lăzărescu, Alecsandru Luchici, Ion Mităr și Ion Andreescu au fost însărcinați să se ocupe de înființarea reuniunii¹¹.

În 1907, la conferința din localitate au participat majoritatea preoților *protopopiatului Buziaș*. În cadrul conferinței preoțești s-a hotărât ca aceasta să înceapă cu oficierea Sf. Liturghii de către 3 preoți, un preot fiind desemnat să țină predica la „Priceasnă”.

În același protopopiat, la 27 noiembrie 1908 conferința preoțească s-a ținut în localitatea Jebel, precum se stabilise la conferința din 10 decembrie 1907. Interesul pentru conferință scade în rândul preoților protopopiatului Buziaș, dată fiind prezența scăzută; au fost doar 15 preoți în frunte cu protopopul, fiind 20 de absenți, dintre care doar 2 s-au scuzat pe motiv de boală. Pentru cei 20 de preoți care au absentat, semnatarul articolului nu poate găsi o explicație, mai ales că preoțimea, în înțelegere cu Sinodul eparhial, s-a luptat cu Consistoriul pentru a introduce conferințele preoțești, având în vedere că în 1907 au participat aproape toți preoții din Protopopiatul Buziaș¹².

Încă din 1907 s-a stabilit ca programul conferințelor preoțești. La conferința din 1908, la Sfânta Liturghie au celebrat preoții Avram Ciocoiu (Vucova), Iuliu Crainic (Unip), Aron Moisă (Silagiu), răspunsurile la strană le-au dat învățătorul Gigorie Paliciu și absolventul de teologie Ștefan Costea din Șipet, acompaniați de restul preoților. Nemulțumirea autorului articolului este legată de numărul mic de credincioși prezenți la Liturghie, fapt explicabil, de altfel, prin uitarea părintelui protopop Ioan Pepa să convoace conferința cu 8 zile înainte, astfel încât preoții din Jebel să anunțe credincioșii că au oaspeți.

Morala articolului se arată la finalul său: „trebuie să lăsăm la o parte comoditatea și nepăsarea și conștiința de vocațiunea noastră să ne adunăm în număr complet la conferințele preoțești, pentru că o comoditate și nepăsare dovedită și în viitor sigur va servi ca un caz de precedentă spre a putea fi respinse dreptele și justele noastre cereri pe care le vom înainta eventual în viitor către autoritățile noastre bisericești”¹³.

Părintele Nicolae Stoia prezintă un memoriu pentru modificarea articolelor 16 și 17 din *Regulamentul pentru parohii în provincia mitropolitană a Bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania*, votat în ședința din 7/20 octombrie 1906 a Congresului național bisericesc. Regulamentul prevedea împărțirea parohiilor în trei clase bazându-se pe numărul credincioșilor și a situației topografice. Nemulțumirile preoților au fost legate tocmai de faptul că clasificarea nu s-a făcut în funcție de venitul sesiunilor parohiale și a altor venituri sigure, ci nu după numărul sufletelor. O altă doleanță a

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

Conferințe preoțești organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea 55
fost ca preoții hirotoniți și tinerii înscriși la Institutul Teologic să poată ocupa posturile vacante pe baza vechiului regulament, întrucât nici o lege nu are putere retroactivă. După lungi dezbateri, memorandumul a fost votat în unanimitate spre a fi înaintat Sinodului Eparhial. S-a aprobat organizarea viitoarei conferințe preoțești la Chevereșul-Mare. O altă cerere a preoților întruniți la Jebel a fost aprobarea sumei de 10 coroane din casa bisericii pentru participare la conferințele preoțești și acceptarea publicării prediciei preotului Vasile Uzonescu din Opațița în *Foaia Diecezană*.

Răspunsul Consistoriului la cererile conferinței au fost următoarele: memoriul pentru modificarea regulamentului pentru parohii a fost trimis de către episcopie Consistoriului mitropolitan, suma de 10 coroane nu se acceptă din banii bisericii, însă se aprobă publicarea în *Foaia Diecezană* a prediciei părintelui Vasile Uzonescu¹⁴.

La 2/15 decembrie 1908, preoții *protopopiatului Biserica-Albă* au comemorat în cadrul lucrărilor conferinței preoțești pe Mitropolitul Andrei Șaguna (100 de ani de la naștere) și pe Episcopul Caransebeșului Ioan Popasu. Au fost prezenți la conferință 24 de preoți și 3 teologi absolvenți.

Conferința a început la 9.30 prin oficierea parastasului în „frumoasa biserică cari ne-a impus prin curățenia ei exemplară”. După invocarea Duhului Sfânt, președintele conferinței, parohul Sofronie Avramescu din Nicolinț, printr-o cuvântare „cu cuprins bogat” declară ședința deschisă, dă apoi cuvântul preotului din Sasca – Montană, Ioan Murgu. Acesta susține o alocuțiune în memoria celor două personalități.

Preotul Cornel Panciotan (Jerdof) a susținut dizertația cu titlul „*Indiferentismul religios și combaterea lui*”, fiind urmată de dizertația preotului Iosif Ania din Iladia despre *Urmările păgubitoare pentru prestigiul preotului prin săvârșirea în deosebite chipuri a funcțiunilor și serviciilor bisericesti*. Printre concluziile conferinței s-a numărat și rugăminta adresată Congresului Național Bisericesc de a renunța la împărțirea pe clase a preoților, precum și clasificarea parohiilor, iar Sinodului eparhial rugăminta ca până la stabilirea definitivă a unei hotărâri, preoții să fie numiți în conformitate cu Regulamentul vechi¹⁵. Din motive medicale protopopul a absentat, conferința fiind prezidată de Sofronie Avramescu, preot în Nicolinț și membru al scaunului protopresbiteral. Preotul Cornel Panciovan propunea redactarea unui memoriu prin care să se ceară înființarea unui fond de pensie pentru preoții din întreaga mitropolie¹⁶.

¹⁴ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIII, 1908, nr. 50 din 7 decembrie, p. 4.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 366/1908, nepaginat.

În *conferința preoțească din protopopiatul Vârșeț* ținută la 6 noiembrie 1908 s-au prezentat lucrările „*Datini păgubitoare la poporul nostru*”, „*Raportul dintre biserică și școală*” și comunicarea preotului Ioan Mităr „*Despre lux*”, care a fost propusă pentru publicare. Din raportul casierului aflăm că fondul conferinței era de 228 coroane, o parte în numerar și o parte în acțiuni. Dezbaterile conferinței au fost întrerupte pentru alegerea deputatului din cler pentru Congresul Național Bisericesc. La reluarea discuțiilor, preotul Corcea Avram propunea adoptarea de către toți preoții a unui acoperământ de cap „camilafca”, precum foloseau preoții din România. Camilafca trebuia să fie de formă cilindrică de 16-18 cm. înălțime, de culoare albastru închis. Cererea preoților de a purta camilafcă nu a fost acceptată de Consistoriu, motivându-se că acea problemă nu ține de competența conferințelor preoțești, ci de autoritatea superioară, însă se recomanda folosirea potcapilor care se purtau în Episcopia Caransebeș¹⁷.

Ideea înființării *Reuniunii preoților din Dieceza Caransebeș* a fost reluată la conferința preoților din protopopiatul Caransebeș ținută la 2/15 octombrie 1910. În această întrunire, discutând despre rezultatul conferințelor preoțești, s-a concluzionat că nefiind legături între singuraticile conferințe preoțești, pentru probleme de interes general era necesară constituirea *Reuniunii preoților* în vederea promovării „intereselor culturale, religioase și pastorale”. Aceasta urma să se organizeze în baza principiilor Statutului Organic și sub conducerea Episcopului Miron Cristea. Dorința preoților de a avea o reuniune nu a fost acceptată de către Episcopie, care dat următorul răspuns: „întrucât înființarea *Reuniunii preoților* ar întâmpina greutăți neatârnatore de voința autorităților mai înalte bisericesti să se convoace în fiecare an *Conferințe generale*”¹⁸.

După invocarea Duhului Sfânt, lucrările **conferinței preoților din protopopiatul Biserica-Albă** s-au desfășurat în localul casinei din Moldova-Nouă, în 4 septembrie 1912. Din protocolul conferinței aflăm că s-au votat 50 cor. pentru cumpărarea de cărți pentru biblioteca protopresbiterală, care la acea dată număra 20 de volume și s-a hotărât mutarea bibliotecii de la bibliotecar la oficiul protopopesc, iar casierul să depună dacă are mai mult de 20 cor la banca *Iladiana*. Preotul Cornel Panciovan a prezentat dizertația „*Preotul ca purtător de socioși la sat*”. La discuțiile legate de lucrarea prezentată au luat cuvântul preoții Luca, Perian, Ania și protopopul în calitate de președinte. S-au adus critici la predica ținută în biserică de părintele Ioan Murgu și s-a felicitat preotul Simeon Luca pentru prezentarea liberă a temei

¹⁷ *Foaia Diecesană*, Caransebeș, XXIII, 1908, nr. 51 din 14 decembrie, p. 4.

¹⁸ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 366/1908, nepaginat.

Conferințe preoțești organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea 57

Conducerea unei ședințe ordinare a comitetului parohial. La discuțiile legate de problemele cotidiene cu care se confruntă parohiile, s-a ridicat problema încasării cultului și dacă e justă perceperea unei taxe din partea autorităților politice, precum și permisiunea autorităților pentru organizarea de petreceri și joc în post. Concluzia la care s-a ajuns referitor la încasarea cultului a fost că autoritățile nu pot cere onorar, dar pot pretinde de la restanțieri taxe pentru execuție, însă pentru ca strângerea cultului să se facă la timp, ar fi indicată votarea unei remunerații. În privința petrecerilor în timpul posturilor statornicite de Biserica Ortodoxă, acolo unde este cazul, preotul trebuia să ceară cu fermitate autorităților comunale neautorizarea lor. După desemnarea celor care urmau să prezinte disertații și să predice la conferința din anul 1913 din Biserica-Albă, lucrările conferinței s-au închis¹⁹.

Dovada discutării actelor emise de Consistoriul diecezan este *conferința preoțească din protopopiatul Vârșeț* din 27 septembrie 1912, unde s-au prezentat actul nr. 6867 B ex. 1911 referitor la uniformizarea serviciilor religioase, actul 6869 B ex. 1911 privind remunerația pentru catehizare, circulara 7000 B ex. 1911 referitoare la concubinaj. Prezenți au fost 17 preoți, absenți 15, dintre care 8 s-au scuzat. La cererea preoților de a li se permite să primească o sumă pentru participarea la conferințe din casa bisericii, la fel cum primesc învățătorii, consistoriul lasă rezolvarea acestei probleme la latitudinea conferinței. Hotărârea comisiei formate din preoții Avram Corcea, Alexandru Guga, Iuliu Iorgovici, ca 20 de coroane să se ia din banii bisericii pentru participarea preotului la conferință a fost primită în unanimitate.

Pentru că de o importanță mai mare era discutarea dotației preoțești, dizertația „*Câteva păreri libere despre muzica noastră bisericească*” s-a amânat pentru următoarea conferință. Protopopul a prezentat un raport amănunțit al demersurilor făcute de autoritățile bisericești pentru dotația preoților, și s-a citit discursul asesorului Nicolae Ivan care a deschis conferința preoțească din Sibiu. Părintele Teodor Popovici s-a scuzat că nu a pregătit predica, fiindcă a fost foarte ocupat, promițând că predica *Despre Invidie* va fi pregătită pentru conferința următoare²⁰.

Din circulara consistorială din 26 martie 1914, care dispunea ca toate protopopiile să organizeze conferințe preoțești conform dispozițiilor ordinului consistorial din 21 martie 1906, nr. 4397 B ex 1905, aflăm că au existat protopopii unde astfel de conferințe nu s-au organizat²¹.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 166/1890, nepaginat.

²¹ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 370/1911, nepaginat.

Trimiterea lucrărilor prezentate în conferințele preoțești Consistoriului eparhial constituia o modalitate de control a problemelor ridicate de preoți, o posibilitate de analiză a situației existente în protopopiate într-un anumit interval de timp, dar și o metodă de a cunoaște nivelul de pregătire al preoților. Pe baza protocolului conferinței înaintat de protopop, Consistorul trimitea răspunsul cererilor preoților, aprobarea sau neacceptarea soluțiilor găsite de preoți în diferite probleme, sfaturi legate de gestionarea unor stări tensionate între preot – autorități - credincioși. Pentru că a existat cazul când, într-o conferință, s-a prezentat lucrarea *Despre mărturisire și sfânta cuminicătură*, în care preotul a susținut păreri contrare dogmelor bisericii ortodoxe, s-a emis circularul nr. 8995 din 18 iunie 1914 prin care se cerea ca preoții să nu aleagă teme dogmatice, iar dacă tangențial se fac referiri la dogme, să se respecte dogmele Bisericii Ortodoxe și citarea cărților cunoscute²².

În Episcopia Caransebeș, conferințele au apărut din dorința preoților de a avea o reuniune în care să dezbată teme legate de pastorație, morală și cultură, de altfel participarea a fost exclusiv clericală. A existat și aici o linie trasată de Episcopie, însă tema dezbaterilor era în general propusă de conferința însăși pentru întrunirea viitoare. În desfășurarea conferințelor de la un protopopiat la altul existau unele diferențe. Spre exemplu, conferința preoților protopopiatului Vârșeț din 1906 delegă o comisie care să elaboreze un regulament al conferințelor. Din protocolul conferinței din 1908 aflăm că regulamentul s-a redactat, recomandându-se chiar pedepsirea celor care lipsesc nejustificat conform articolului 5, punctul 1 din *Regulamentul conferinței preoțești a protopopiatul Vârșeț*²³. Nu mai apar mențiuni că ar fi existat un asemenea regulament redactat și în alte protopopiate.

Organizarea conferințelor preoțești este continuată și astăzi în Biserica Ortodoxă Română. Desfășurarea conferinței din 1908 în protopopiatul Buziaș este practică și astăzi cu mici modificări. Conferința începea în prima parte cu oficierea Sfintei Liturghii în Biserica reședinței protopopești, cu participarea credincioșilor respectivei parohii. Slujba religioasă era oficiată de trei preoți, răspunsurile le dădea strana constituită din restul preoților participanți, iar la Priceasnă un preot ținea predica. Partea a doua a conferinței era rezervată prezentării lucrărilor, elaborate de preoți anunțați încă din timpul conferinței anterioare, urmate de dezbateri pe tema dizertațiilor, dar și discuții diverse pe subiecte legate de interes general datorate unor decizii consistoriale, regulamente, legi politice.

²² *Ibidem*.

²³ *Idem*, 166/1890, nepaginat.

Conferințe preoțești organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea 59

Întruniri ale clericilor au existat și în România și se țineau *conferințe pastorale ale preoților și diaconilor*. Din regulamentul de organizare și funcționare, votat de Sfântul Sinod și sancționat prin decret regal, publicat în Monitorul Oficial nr. 69 din 29 iunie 1910, extragem că obiectivul acestor conferințe era instruirea și educarea reciprocă între preoți și diaconi pentru a corespunde misiunii lor pastorale în ceea ce privește săvârșirea serviciilor religioase, dar și în activitatea și postura de luminători și conducători ai poporului. Conferințele erau de două tipuri: conferințe pastorale pe județe și conferințe pe cercuri. Conferințele pe județe se țineau odată pe an, în luna noiembrie, în orașul de reședință a județului și sub președenția chiriarhului sau a delegatului său special. Conferințele pe cercuri se țineau în mai multe centre ale județului de cel puțin de două ori pe an, cu aprobarea chiriarhului. Conferințele se organizau întotdeauna în zile de lucru și niciodată în sărbători. Lucrările conferințelor pe cercuri se deschideau printr-un Te-Deum, iar cele pe județe cu oficierea Sfintei Liturghii. Prezența clerului era obligatorie, ea era facultativă doar pentru preoții cu vârsta peste 60 de ani. Subiectele conferințelor erau stabilite de chiriarh împreună cu protoiereii eparhiei și revizorul ecleziastic. Ținuta clerului era obligatoriu cea oficială, cel care nu respecta această reglementare era exclus de la conferință și se considera că a lipsit nemotivat. Subiectele alese pentru dezbateri în conferințe erau de ordin teoretic și practic. Preoții și diaconii care s-au evidențiat prin activitatea pastorală erau recomandați chiriarhului pentru a fi recompensați²⁴.

În general, conferințe preoțești au contribuit la perfecționarea clerului ortodox român, au afirmat solidaritatea profesională și au contribuit la dezvoltarea societății românești.

PRIEST'S CONFERENCES ORGANIZED IN THE CARANSEBEȘ DIOCESE IN THE BEGINNING OF THE XX-TH CENTURY

(Abstract)

Keywords: *Andrei Ghidiu, Ortodox Romanian Church, divine service, sermon, debats*

In Caransebes Bishopsy the conferences appeared relatively late, determined by the priests desire to have meetings to debate and promote

²⁴ AEORC, *Fond bisericesc III*, dos. 166/1890, nepaginat.

themes connected to pastoral activities. The participation at the conferences was clerical exclusively. From the organizational point of view there were some recommendations given by the Bishops, but the themes of debates were disposed by the conference. Existed then some differences in the carrying on the conferences from one diocese to another. As for instance, the 1908 Diocese Varsset elaborated Rules for its conference. We did not find that such Rules existed in other dioceses of Caransebes Episcopate.

Priests conferences are setting up even today in the Orthodox Romanian Church. The development of the 1908 conference in the Buziaş diocese is continued up to day, with some modificatins. The conferece begin with the Holly Liturgy in the church situated in the diocese locality. The divine service is held by three priests and the answers are given by the rest of present priests. One priest presents the sermon. The second part is reserved for debates and dissertations.

In general, the priests conferences help the priests, especially those of rural environment

EPISCOPUL IOAN POPASU (1808-1889) ȘI ACTIVITATEA SA EXTRAECLESIASTICĂ

Vasile Petrica

Cuvinte-cheie: *Andrei Șaguna, învățământ, Ion Maiorescu, Brașov, Caransebeș*

În materialul de față ne vom referi la Ioan Popasu (1808-1889), fost protopop al Brașovului (1836-1865) și apoi episcop al Caransebeșului (1865-1889), cu privire la activitatea sa culturală, administrativă, politică, ocolind, în măsura în care este posibil, preocupările sale pur eclesiastice, despre care s-a scris cu prisosință. În consecință, vom aborda cu prioritate problemele de la începutul activității lui de la Brașov (1837), când avea doar 29 de ani, pentru că mai târziu, ajungând episcop, și-a canalizat întreaga ființă în problemele bisericești.

Ceea ce avea să se petreacă a prevăzut cu multă exactitate unul dintre prietenii și colaboratorii săi de bază, când a scris cu referire la momentul când Ioan Popasu, înainte de a pleca la Caransebeș ca episcop, și-a luat rămas bun de la brașoveni. „Din acele zile înainte putea să prevadă orice om cu judecată sănătoasă, că (...) în epoca regenerării bisericii sale și a organizării ierarhice își va concentra toate puterile sufletești la dezlegarea acestei probleme vitale pentru biserica sa, iar evenimentele politice câte-i vor trece pe dinaintea lui, le va arunca în al doilea plan, al acțiunii sale, în câte adică s-ar putea întâmpla” (**Barițiu 1891**, p. 330) La episcopul Ioan Popasu tocmai așa s-au petrecut lucrurile, întrucât ajuns la Caransebeș a constatat că fosta Episcopie fusese prădată și era nevoit a lua totul de la început. Mijlocul lui de a lucra de acum era legal, într-un cadru pe care-l permitea situația sa de episcop. Avea un câmp deschis legat de biserici, de școală și le-a pus tuturor temelii sănătoase.

Ca un fapt vizibil că autorităților dualiste nu i-au plăcut implicațiile și demersurile lui este faptul că după trecerea în eternitate a mitropolitului Andrei Șaguna (1873), deși i-a fost ales ca succesor Ioan Popasu, guvernul maghiar și împărăția nu l-au confirmat în post, deși era în deplinătatea puterilor sale, având 65 de ani. Prin blândețe, tact, stăruință și răbdare a atins toate dezideratele Bisericii.

Ceea ce ne-a făcut să abordăm acest plan a fost faptul că în timpul comunismului clerul era exclus de la toate realitățile culturale și sociale. Cum Biserica a patronat în pridvoarele sale învățământul, cultura și problemele sociale, care în toată această perioadă purtau veșmântul politicianismului, a le lăsa mai departe uitate ar înseamna o mare pierdere.

Istoricul Ion Lupaș (1880-1967) scria cu multă intuiție că „Biserica este lăcașul istoriei” (**Lupaș 1941**, p. XXI) și pe bună dreptate, pentru că în pridvoarele ei s-au ținut primele școli, ea cultivând artele: muzica, pictura, sculptura, fiind posesoarea primelor tiparnițe, ale căror producții împânzesc muzeele din lume, iar bibliotecile pe care le-a înjghebat constituie un patrimoniu inestimabil. Călugării din mănăstiri și preoții au ostenit ținând aprinsă lumina credinței și a speranței, întrucât izbăvirea din întuneric spre lumină vine mai ales prin lumina cărții. Ei au copiat scrierile cu caracter bisericesc, istoric, hagiografic, filosofic, literar în manuscrise.

Faptul că înalți ierarhi n-au făcut decât sporadic referire la aceste aspecte pornea din calculul de a nu se depărta de misiunea lor spirituală pentru că în Ortodoxie totdeauna cele ale duhului au prioritate față de activitățile ce le socoteau a fi „lumești”.

Ioan Popasu s-a născut la 20 decembrie 1808 în Brașov din părinții Ioan și Stana, negustori de pește, îndeletnicire pe care a îmbrățișat-o și mai tânărul său frate său Constantin (1815-1886), a cărui activitate a fost pozitivă pentru învățământul românesc, fiind la Brașov președinte al Eforiei școlare. Învăță la Școala de la biserica din Șcheii Brașovului, apoi la Școala grecească din același oraș, unde și-a însușit limba greacă, neogreacă, iar la Sibiu deprinde limba germană și latină. Clasele secundare le absolvă la liceul „Johanes Honterus”, fiind singurul român, iar în anii 1828-1830 este nominalizat astfel: „Popazu Ioannes, 18 ani disunitus, eminens”. (**Streza, Oltean 2008**, p. 60)

Doi ani (1831-1832) este elev al liceului catolic din Cluj, unde i se predau cursuri de filosofie, iar între 1833-1836 studiază la Facultatea catolică din Viena, „Santa Barbara”, ca „alumn al convictului împărătesc”.

La vârsta de 28 de ani (1838) este protopop al tractului 2 din Brașov. Sora sa cea mică, Maria (1819-1864), era căsătorită cu Ion Maiorescu (1811-1864), fiind mama lui Titu Maiorescu (1840-1917). După 1848, când cumnatului său, Ion Maiorescu, i s-a oferit de către Țara Românească, un serviciu de reprezentare la Frankfurt, sora sa, împreună cu fiul, Titu Maiorescu, au fost găzduiți de protopop, nepotul făcând primele clase în școala ce o conducea.

Este știut că în mijlocul lui februarie 1848 la Paris a izbucnit Revoluția, iar în 13 martie a cuprins Viena. La 30 martie 1848, sașii din Brașov, printr-un memoriu, au hotărât „acceptarea Valahilor ca cetățeni egal îndreptățiți în țara

săsească”. Era izbânda pe care românii brașoveni o așteptau de veacuri. (**Streza, Oltean 2008**, p. 66; **Păcățean**, p. 219). Doar că toate acestea n-au durat prea mult, întrucât, în 1867, s-a intrat într-o nouă perioadă nefastă pentru români.

În mare parte sufletul acestor mișcări din partea Bisericii era Andrei Șaguna. A fost hirotonit în catedrala din Karloviț în duminica Tomii, din 18/30 aprilie 1848, de către patriarhul Iosif Raiacici (1842-1861), ca episcop vicar pentru românii din Ardeal și Banat (1842-1861). La hirotonie și-a mărturisit programul de acțiune prin formula: „pe Românii ardeleni din adâncul lor somn să-i deștept și cu voia către tot ce e adevărat, plăcut și bun să-i atrag”. (**Lupaș 1909**, p. 65)

Imediat după ce a ajuns la Sibiu, în 6/18 februarie 1848, invită într-o delegație brașoveni spre a se sfătui în ceea ce urma să se petreacă. În ședința din 18 aprilie 1848 a Reprezentanței, protopopul Ioan Popasu anunța ținerea, la Blaj, a unei adunări naționale (adunanță națională) care a avut loc în ziua de 3/15 mai 1848, când națiunea română, pe Câmpia Libertății, s-a proclamat de sine stătătoare.

Ceea ce se putea aștepta de la autoritatea statală era hotărârea guvernului Transilvaniei de a dispune magistratului Brașovului interdicția populației românești de a participa la Adunarea de la Blaj. Dar protopopii Ioan Popasu, Petru Duma și substitutul Alexe Verza aveau interdicția de a fi prezenți acolo și, mai mult decât atât, populația românească era împiedicată să-și trimită delegații. (**Pascu, Cheresteșiu, 1977**, p. XLIX). Cu toate acestea, protopopul Ioan Popasu și marea majoritate a românilor n-au ținut cont de niciun fel de restricții și, prin multe subterfugii, înfruntând primejdiile, au ajuns și au fost în acele zile incendiare la Blaj.

Și-a dorit viitorul episcop să vadă ziua când românii de dincoace de Carpați vor fi emancipați național, politic, cultural și religios de sub opresiunea Austro-Ungariei, împotriva inumanului lor ideal de a-i menține, așa cum s-a consemnat în *Aprobate și Compilate*, „semper in servitute”.

Adunarea de la Blaj s-a ținut timp de 3 zile, începând cu 3/15 mai 1848, președinția revenind celor doi episcopi: Andrei Șaguna și Ioan Lemeni (1780-1761), când „Nația română se declară și se proclamă de nație de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale”. Dintre cei zece secretari ai Adunării, printre care se numărau și Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, doi erau din partea brașovenilor, și anume: Ioan Popasu (al doilea) și Ion Bran (al zecelea), aici aflându-se prezentă o delegație brașoveană, în fruntea căreia era protopopul Ioan Popasu.

După ținerea Adunării, s-a stabilit ca memoriul cu doleanțele românilor cuprinse în petiția compusă din 16 puncte, prin care se exprima voința de

a li se da drepturile lor legitime, (**Streza 2008** p. 67 și 165) să fie transmis împăratului Ferdinand I (1793-1875), împărat al Austriei (1835-1848).

În delegația condusă de Ioan Popasu nouă erau brașoveni din cei 46 de români. Din ea făceau parte: Cipariu, Laurian, Ion Bran. N-au mai avut timp să-l aștepte pe Șaguna și la 27 mai pleacă cu vaporul spre Innsbruck. Dar, întrucât pe drum li s-a înscenat că ar fi spioni, au fost arestați. După eliberare i-a primit împăratul, în prezența contelui Mihai Eszterhazy. Odată cu prezentarea petiției, Ioan Popasu s-a exprimat că „națiunea română nu are nici o încredere în bărbații de stat ai Ungariei”. Totuși, spre marea lor dezamăgire, împăratul le răspunde că drepturile lor au fost împlinite odată cu unirea Transilvaniei cu Ungaria. (**Bariț 1973**, p. 147) Cum Dieta maghiară din Pojon (azi Bratislava) a hotărât fulgerător în martie 1848 alipirea Transilvaniei la Ungaria, iar regele Ferdinand, dovedit slab și incoerent, s-a grăbit să ratifice hotărârea abuzivă, faptul i-a supărat peste măsură pe români.

Absența lui Șaguna din delegația care i s-a încredințat lui Ioan Popasu era justificată de obligația de a fi prezent la Cluj, unde a depus jurământul de episcop în fața guvernatorului, contele Teleky. Aici a așteptat câteva zile până s-a convocat ședința de depunere a jurământului, timp în care delegația a plecat la Viena. De acolo a mers la Budapesta și la Viena.

În acest caz, Șaguna fiind la Viena s-a exprimat că o nouă petiție va fi mai operantă, dacă ar fi scrisă în termeni curtenitori, și nu cu un ton dur, cum a fost cea redactată de Laurian. Compune o nouă scrisoare într-o manieră diplomatică, fiind semnată de 13 membri, în frunte cu Șaguna, pe care însă Laurian, Cipariu și Popasu au refuzat s-o semneze. (**Bariț 1973**, p. 148) Memoriul ajunge în mâna împăratului abia la 23 iunie și se exprimă, de astă dată, într-un ton conciliant, recomandându-le să cultive credință statornică față de tron și coroana Ungariei.

Constatând Șaguna că protopopul Popasu împreună cu însoțitorii lui s-au întors acasă s-a declarat surprins și nemulțumit, dar la 24 iunie a plecat cu unii dintre însoțitori la Pesta, să prezinte guvernului ungar hotărârea împăratului. Totul a rămas încremenit în tiparele vechi în jurul cărora s-au țesut noi scenarii și promisiuni deșarte.

La începutul anului 1849, împăratul se afla la Olmoutz (Olmouț, azi oraș în Cehia), fiind refugiat aici deoarece în Viena nu se mai simțea în siguranță. Împărat acum nu mai era Ferdinand I, întrucât la 2 decembrie 1848 el a demisionat în favoarea nepotului său, **Franz Joseph I** (1830-1916), împărat al Austriei (1848-1916) și rege al Ungariei (1867-1916). Delegația era pusă sub conducerea Mitropolitului Andrei Șaguna, cererea purtând semnătura mai multor personalități cunoscute ca statornici militanți pentru drepturile românilor, printre care semnatari se afla și protopopul Ioan Popasu.

Este știut că după Adunarea națională de la Blaj din 3/15 mai 1848, și hotărârile ce s-au adus fiind înaintate suveranului, situația românilor s-a înrăutățit, fapt ce l-a determinat pe Avram Iancu (1824-1872) să se retragă în munți, începând lupta. După înfrângerea revoluției maghiare prin sprijinul armatei ruse a țarului Nicolae I, revendicările românilor n-au încetat. S-a creat un alt context, și anume al cooperării revoluționarilor români cu forțele reprezentanților altor popoare oprimate care făceau parte din imperiul Austro-Ungar: slovacii și slavii de sud. Discuțiile cu deputații acestora au fost duse de A. T. Laurian și Ioan Popasu, încheindu-se printr-o petiție comună în 26 aprilie 1849, fiind trimisă lui A. Șaguna la Olomoutz pentru a fi predată suveranului. (**Netea 1974**, p. 44).

Una din insatisfacțiile românilor produse de imperiul bicefal era împărțirea administrativă a Transilvaniei, Banatului și a tuturor teritoriilor românești, situație însoțită de atitudinea dușmănoasă a guvernului, fapt ce i-a determinat pe români să trimită delegați la Viena cu petiții pentru revenirea asupra situației create. Șaguna, care era purtătorul tuturor speranțelor, având a pregăti un sinod în 1850, a propus ca delegația să aibă în frunte pe Simion Bărnuțiu, Ioan Popasu și A. T. Laurian. Au plecat din 17 noiembrie 1849 și au ajuns la Viena în 2 decembrie, întâlnindu-se și cu alte delegații venite în același scop. (**Netea 1974**, p. 49).

Cu data de 18 iulie 1852, Francisc Iosif I a început o călătorie în Banat și Transilvania, călătorind de la Orșova spre Caransebeș, Lugoj, trecând apoi în Ardeal. Faptul i-a interesat pe români și mai ales pe revoluționari, în frunte cu Avram Iancu. Ajuns la Brașov și întâmpinat cu speranțe, în numele românilor, a fost salutat de protopopul Ioan Popasu și de Andrei Mureșan. „Craiul Mușilor, Avram Iancu, a refuzat întâlnirea cu suveranul, cum și medalierea lui pentru că l-a dezamăgit, ca de altfel pe toți românii, care deși i-au predat peste 4000 de petiții, n-a rezolvat nimic, deși se mândrea cu imaginea ce i-a creat-o Șuluțiu de fi un nou «Traian»”. (**Netea 1974**, p. 66-67)

Protopopul Popasu nu putea lipsi de la intervențiile pentru despărțirea ierarhică de sârbi și restaurarea Mitropoliei Ardealului. În 24 februarie 1862 o întreagă „deputațiune” în frunte cu Andrei Șaguna și episcopul Aradului, Procopie Ivașcovi, a plecat spre Viena. Odată ajunși în capitala habsburgilor, cum monarhul plecase la Veneția, petiția a fost încredințată arhiducelui Rainer, spre a o înmâna suveranului. De față era și viitorul episcop al Caransebeșului, Ioan Popasu, și succesorul lui, Nicolae Popea. (**Păcățian 1960**, p. 699)

Una din cele mai arzătoare probleme ale transilvănenilor și bănățenilor era întrebuițarea limbii române în administrație și școală. S-au trimis suveranului la Viena și tuturor autorităților depeșe care în cele din urmă au început să

primească contur. S-a aprobat ținerea *Congresului național român* la Sibiu, în Duminica Tomii din aprilie 1863, unde aveau să participe importante persoane nu numai din partea celor două Biserici, în frunte cu episcopii *Andrei Șaguna* și *Alexandru Sterca Șuluțiu*, ci și din partea guvernului. Fiecare confesiune avea să fie formată din 75 de persoane (clerici și laici), ortodocșii recrutându-i prin protopopiate, iar greco-catolicii, din comitate, districte și scaune. Prima ședință a avut loc în 8/20 aprilie, în hotelul „Împăratul Romanilor”. Era o continuare a adunării naționale din 1/13 ianuarie 1861. În deschidere, *Al. Șterca Șuluțiu* afirmă că în cei 400 de ani națiunea română a fost tolerată „deși ea a suportat partea cea mai mare a greutăților publice ale patriei sale” și că „acum vrea blestemul acela, jugul acel de fier, pentru toată vecia a-l scutura, și pe căi legale a-și asigura deplina sa libertate, nu numai individuală, ci și comună națională, cu toate drepturile ce se cuvin ei ca națiune.” (**Păcățian 1860**, p. 789). Mai adaugă că „o națiune autonomă *fără limbă* e numai satiră, asemenea ideii aceleia că «marea ar putea fi fără apă sau fără fund»”. (**Păcățian 1860**, p. 740)

Ioan Popasu, promotor al învățământului

În perioada brașoveană a lui Ioan Popasu, îl găsim intens preocupat de obținerea unui drept inalienabil, și anume acela al învățământului în limba română. Nu numai că nu era sprijinit învățământul românesc, pentru că aceasta era politica stăpânilor, dar era și obstrucționat. Biserica era aceea care întreținea, oblăduia și încuraja. Ideea de a înființa școli românești pentru toate categoriile de elevi, gândindu-se chiar la o universitate în Brașov, a încolțit în mintea protopopului Ioan Popasu chiar din 1834, când el făcea parte dintr-o „comisie oficioasă” spre a primi verdictul ridicării la Brașov a unui gimnaziu. Dar, cum a izbucnit Revoluția, toate planurile au rămas pe loc. Beneficiind de funcția de protopop al Brașovului, Ioan Popasu, chiar în 1844, sprijinit de George Barițiu, emite ideea înființării unei „școli naționale române” în Brașov.

Conștient de misiunea sa, a pus multă ambiție și preocupare în înălțarea și deschiderea liceului pe care mai târziu l-a numit „Andrei Șaguna”. Cumnatul său, Ion Maiorescu, în multe cazuri nici nu cuteza să-i facă observații, întrucât îi știa încrâncenarea. Astfel că în 3 noiembrie 1850 scria lui George Barițiu că răspunsul la cererea privind deschiderea gimnaziului depinde de un proiect ce se afla în discuție. Apoi mai adaugă că i s-a promis ca atunci când posibilitățile lor se epuizează să apeleze la fondul de stat. Socotindu-se un om realist, scrie: „*Oricum eu iar vă zic - și veți veni la vorbele mele – că cu mijloace mici v-ați apucat de lucruri mari. Știți cât vor tăia salariile profesorilor la un gimnaziu mic de ale statului în Ardeal? Peste 700 fl. pe an. Nici unul nu va avea de la*

700 fl. în sus. Și voi voiți să trageți pe profesorii cei mai buni acolo cu câte 400 fl. ! Eu știu ce va să zică profesor bun, plătit rău! Dar eu știu că nu mă ascultați. Spune aceste(a) Popasului” (Barițiu 1973, p. 358). Și într-adevăr protopopul Ioan Popasu nu a ascultat, ci a mers tot înainte, căci avea dreptate și bine a făcut.

În septembrie 1850 îi trimite cumnatului său, Ion Maiorescu, un memoriu văzut și corectat de episcopul A. Șaguna, spre a-l depune în vederea aprobării autorităților guvernamentale. „Ceea ce a urmat, se știe. De sfânta Sofia (17 septembrie), în același an, într-un spectacol grandios, marele ierarh a pus piatra de temelie a noului Gimnaziu, care-i poartă numele, reușind apoi să obțină de la autoritățile Imperiului toate drepturile convenite”. (Laurențiu, Oltean 2008, p. 34).

Grație conjugării interesului intelectualității și românilor din Imperiul Habsburgic, gimnaziul din Brașov s-a deschis la 1 septembrie 1851, de față fiind cei 14 reprezentanți ai bisericilor românești. Mai târziu a devenit liceu. (Naghi, 1984, p. 191-192)

Somptuoasa clădire a liceului a fost înălțată între 1851-1854, sub conducerea protopopului, și la momentul inaugurării marele mitropolit Andrei Șaguna a rostit următoarele „... mâna cea vrăjmașă și pizmașă ne-au răpit toate, câte ne-au fost mai s(f)ânte și mai prețuite. Au badjocorit și au pedepsit pe mitropoliții noștri pentru credința și evlavia lor către legea lui Cristos; ne-au răpit mitropolia, ne-au nimicit episcopiile, mănăstirile și ne-au răpit bisericile; au gonit și au prigonit preoții și tot poporul; pe preoții și poporeni noștri i-au silit a da zeciuală la preoții de alte religii; i-au dus la o stare sufletească, a căror păcat nu va putea lesne espira” (Foaia 1894, p. 20) La înălțarea liceului au contribuit bănește și autoritățile din cele două principate românești.

La trei ani după deschiderea gimnaziului, a fost părăsit localul închiriat, mutându-se în edificiu nou. Dreptul de publicitate li s-a acordat de autorități în 1856, când preoții, la îndemnul episcopului Andrei Șaguna, au vorbit enoriașilor despre momentul epocal. Fiind opera generației pașoptiste, în frunte cu protopopul Ioan Popasu, era denumit de fericitul mitropolit, drept „o coroană a întregii trebi școlare din Ardeal...” (Lupaș 1988, p. 268-269)

Aici a învățat floarea intelectualității din Transilvania și Banat și nu numai, începând de la Octavian Goga și Lucian Blaga...

Relații cu importante personalități pe probleme de cultură

În calitate de protopop ortodox român al Brașovului, Ioan Popasu avea legături importante cu înalta intelectualitate din localitate, și nu numai. Cel care trona deasupra tuturor era George Barițiu (1812-1893), redactor al

vestitei publicații „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1837-1865) și al „Gazetei de Transilvania”, apărută în același an.

Deși Ioan Popasu colabora cu George Barițiu, între ei a intervenit un conflict pentru înlăturarea căruia a stăruit pe lângă ambii Ion Maiorescu (1811-1864), care a fost cumnatul protopopului, întrucât era căsătorit cu sora acestuia, Maria, fiul lor fiind Titu Maiorescu (1840-1917).

Disputa dintre cei doi i-a dat posibilitatea lui Ion Maiorescu de a creiona câteva trăsături ale viitorului episcop al Caransebeșului, când într-o epistolă din 18 iunie 1840 îi comunică lui Barițiu că a primit și de la cumnatul său o scrisoare. În ambele scrisori se etalau argumente legate de disputa dintre ei. În scrisoarea către George Barițiu citim: „În pricina ta cu cumnatul meu, nu știu ce să-ți mai scriu. De la protopop(a) am primit în sfârșit o scrisoare, în care zice că el pe tine, încât ești profesor național și încât lucrezi în folosul obștesc, te cinstește și te va cinsti totdeauna; dar nu și încât ai căzut supt bănuiala că te înțelegi cu vrăjmașii neamului și că ești partizan în foaie-ți. Așa îm[i] scrie. Tu, de altă parte, te plângi împotriva-i. Eu, de aici, nu pot să vă judec; D[umne]zeu să vă aleagă. Amândoi aveți minte și amândouă se cuvine a nu râde unul de slăbiciunile celuilalt. De ce nu mă ascuți și să te duci la Popasso, ca să vă deslușiți între voi, ce este adevărata pricină a desghinării voastre? Înțelegerea aceasta vă va folosi mult: cel puțin veți cunoaște cum ați putea fi vrăjmași **înțelepți**, adică așa ca, afară de pun[c]tul dezghinării, să rămâneți în celelalte fără patimă, să vă cunoașteți și să mărturisiți și altora bunele ce le aveți, să vă desvinovați unul pe altul, în adunări.” (**Bănescu, Mihăilescu 1912**, p. 451)

Aici avem un text de mare bun simț, de înțelepciune, în care se caută o cale pașnică de conviețuire, de toleranță reciprocă. Desigur că referirea la suspiciunea cu „înțelegerea cu vrăjmașii neamului” poate fi înțeleasă în legătură cu realitățile politice, dar și sub raport confesional, pentru că în multe cazuri ele deveneau deranjante, mai ales cele ideologice. George Barițiu avea pregătire teologică la greco-catolici și Ioan Popasu a studiat la romano-catolici, dar era un ortodox convins. Și erau dispute suficiente pe acest tărâm și chiar dacă ei nu le etalau erau suficienți inși care le confecționau și apoi le întrețineau. Calea dialogului, pe care o indica Ion Maiorescu, era cea mai benefică. De altfel, cum Barițiu conducea revistele cunoscute, promova idei de acest gen, chiar dacă nu le scria el, ci le publica pe ale altora. Spre pildă, erau idei ale orientărilor latiniste, promovate de Timotei Cipariu (1805-1887), care prin mesajul lor erau inacceptabile pentru majoritatea românilor în forma forțată și până undeva chiar ridicolă. Ne vom referi doar la un exemplu. August Treboniu Laurian (1810-1881), în dorința lui de a

sublinia descendența noastră latină, mergea până acolo încât, dorind să ne consacre în această direcție, avansa ideea ca în rândul înaintașilor noștri să se pornească de la eroii romani și genealogia să nu aibă punct de plecare nașterea lui Hristos, cum a inițiat-o străromânul Dionisie Exigul (+ 545), ci de la întemeierea Romei, *Ab urbe condita*, crezând că în acest mod ne va plasa ca cel mai vechi neam. Exemplul de o posibilă dispută este aici ipotetic, dar nu și imposibil. Istoria a corectat o asemenea viziune, și pe A. T. Laurian l-a catalogat ca un „latinist extremist”. Exemple de acest gen sunt nenumărate, căci însăși tendința de purificare a tezaurului lingvistic bazat pe idei de apartenență strict latină era ceva artificial și doar Titu Maiorescu a impus linia corectă.

În dorința sa de a media raporturile dintre cei doi, Ion Maiorescu îi face un portret, uneori subiectiv, viitorului episcop, în care totuși îi dezvăluie câteva calități, spre pildă cea a zestrei lui native, când scrie: „Cu ce natură bună a dăruit Dumnezeu pe Popasso! Popasso, om cu un talent rar, fiindcă n-a cunoscut, în copilăria sa, necazurile, care singure freacă pe tânăr; acest Popasso, fiind totdeauna în îndestulare de toate, măcar că cunoaște atâte[a] limbi, nu s-a dezvoltat până acolo ca să fie *bărbat*; pentru că n-a fost în împrejurări, care să-l silească a căuta des în *cartea vieții* omenești. Numai aceasta ne poate face stăpâni peste natura și părerile noastre. Te încredințez și așa putea jura că, deși Popasso te gonește în ceva, el nu e desăvârșit stăpân pe această părere. Eu îl cunosc până acolo, până unde poate cunoaște un om pe om. Să fiu eu acolo între voi, mă prinz într-o ½ de ceas v-aș împăca. Ascultă-mă, eu și așa depărtat de voi nu mi-am pierdut nădejdea. Dar tu trebuie să-ți calci pe bilă și să nu te încerci a te folosi de descrierea ce ți-o fac despre caracterul omului care, împotriva naturei sale, vrea să fie mai rău decât a vrut natura să poată fi. Acum n-aș vrea să scriu și Popasului, dar o să-i scriu peste puțin. Voi întrebuița toată puterea mea și, dacă nu va birui recea filozofie, trebuie să biruiască căldura inimei. Mărturisesc că în scrisoarea trecută, în pricina aceasta, n-am fost nici metafisic, nici psiholog îndestul cătră el, pentru că nu știam că voi ați ajuns până acolo, încât să-mi spui că nu vrei să mai calci în casa lui. Asta o faci rău”. (**Barit 1973**, p. 237)

Un alt prieten și ulterior colaborator a fost eroul pașoptist Eftimie Murgu (1805-1870), ale căror relații dăinuiau încă înainte de a fi venit Ioan Popasu la Caransebeș (1865). Una dintre cele dintâi legături dintre cei doi este ziua de 14 martie 1850. Ioan Popasu mergea însoțit de Avram Iancu (1824-1872) spre Viena și la Seghedin îl vizitează în închisoare pe Eftimie Murgu. Potrivit unor mărturii ulterioare, vizita l-a îmbărbătat pe tribun. Desigur că i-au vizitat și pe alți întemnițați români care erau acolo pentru „delicte” politice. (**Murgu 1969**, p. 89).

Ajuns episcop al Caransebeșului, printre primele acțiuni pe care le-a întreprins Ioan Popasu a fost „misionada”, prin descinderea la cele mai importante centre bisericesti (protopopiate), unde a fost primit cu mare pompă, însoțit de cele mai reprezentative personalități ale timpului, slujindu-se liturghia solemnă într-o atmosferă a bucuriei, satisfacției și nădejdi împlinite de a avea, din nou, episcop român la Caransebeș.

În ziua de miercuri seara sosește în Bozovici, venind din Mehadia, mergând cu litia la biserică. Conform unei impresionante descrieri: „Baldachinul, purtat de patru ofițeri, e urmat de tribunul Almăjului, *Eutimie Murgu* (...) sosit de la Budapesta în ajunul acelei zile «pe care a făcut-o Domnul ca să se bucure și el, și almăjenii lui de dânsa», înconjurat de generalii Traian Doda (1822-1891) și Aron Bihoiu de Bănia (1834-1901) și de colonelul Vicențiu Balaci din Rudăria, care comanda reg[imentul] 15 cavalerie. Venise după ce cu o lună în urmă, la 17 octombrie 1865, tipărise ultima sa scriere politică «Über das Serben Congress Memorandum»” (**Corneanu 1945**, p. 109). La masa ce s-a oferit după liturghia de a doua zi, Eftimie Murgu a vorbit despre strădaniile depuse pentru despărțirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat de stăpânirea sârbilor prin așezările drepturi illirce.

Printre mulți din prietenii și colaboratori lui se află și Paul (Pavel) Vasici (1806-1881), care în corespondența sa către George Barițiu își arată marea sa mulțumire și satisfacție pentru sprijinul dat de Ioan Popasu. Ei s-au cunoscut din 1837. Paul Vasici era bănățean și a fost redactor al ziarului „Telegraful Român” de la Sibiu și un important colaborator al lui Șaguna. Cu G. Barițiu a fost prieten și i-a botezat copiii. Prietenia lui cu protopopul Ioan Popasu a fost proverbială. În acest context este de amintit că „Atunci când dușmanii lui Vasici, om cunoscut pentru corectitudinea sa, s-au străduit «din rășputeri» ca să-l îndepărteze de la Carantina Timișului, Popazu și Bariț au intervenit la autorități, convingându-le «că mutarea lui Vasici din carantina principală a Transilvaniei ar fi un adevărat triumf pentru defraudatori și contrabandieri.»” (**Observatoriul 1881**, p. 16).

O altă personalitate de frunte cu care Ioan Popasu a cultivat strânse legături a fost dr Gheorghe Ioanovici (1821-1909) de Duleu și Valea Mare, despre care știm că a realizat o strălucită carieră politică, fiind secretar de stat în Ministerul Culturii și Cultelor de la Budapesta. Fiind om de înaltă cultură, a fost ales membru în Academia din Budapesta, președinte al secției filologice (1882-1895). În această calitate a contribuit determinant la întocmirea și aprobarea *Statutului Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal*, în 1868. Era unul dintre cei mai statornici colaboratori ai mitropolitului Andrei Șaguna.

Cu totul insuficient găsim prezentat un eveniment de cultură impresionant, respectiv geneza imnului „Deșteaptă-te, române”, care din 1848 a devenit imn național, a cărui realitate marchează istoria noastră multiseclară. La biserica de pe Tocile (Brașov), încă de prin 1844 funcționa un tânăr învățător, pe nume Gheorghe Uncescu, care avea și atribuții de cântăreț bisericesc. La recomandarea lui Ioan Popasu, Anton Pann, constatându-i alesele aptitudini muzicale, la București, îl inițiază în muzică, ajungând în cele din urmă profesor în acest domeniu în orașul de pe Tâmpa.

Tot în Brașov funcționa preotul Vasile Pitiș, care era rudă cu poetul Andrei Mureșan (1816-1863). La timpul coacerii cereșelor, în grădina parohului se strângeau prietenii lui și se ospătau cu bucate și cireșe. „Sosind furiosul an 1848, poetul căuta o melodie după care să compună un sonet, care să se cânte între amicii ce era să se adune la grădina parohului pentru petrecere de seară, cu mâncări și băuturi în onoarea cereșelor (scrisa Gheorghe Uncescu). Am cântat multe cântece de probă, dar sosind la următorul cânt «Din satul maicii mele» și cântându-l a rămas poetul pe lângă această melodie, obligându-mă ca pe duminica viitoare să mă aflu și eu împreună cu oaspeții invitați la grădină ca să cânt, după melodia aleasă, poezia ce o va compune până atunci. În duminia hotărâtă iată că vine poetul împreună cu patru domni români și șezând cu toții pe iarbă verde și cu cereașe înainte îmi dete dl Andrei Mureșanu poezia făcută «Deșteaptă-te, Române». Îl probăm puține rânduri și văzând că, în tot, melosul este o minune potrivită, l-am cântat cu vocea mea tânără și puternică până la fine. Mai repețindu-l odată, toți domni învâțând melodia din auz, cântam împreună, mulțumind și urând multă viață și sănătate marelui poet. Din ziua aceea cântul «Deșteaptă-te, Române» s-a făcut cel mai plăcut și familiar, iar eu eram poftit în toate părțile ca să-l cânt și să învăț tinerimea a-l cânta bine și regulat”. Și mai adaugă cântărețul Gheorghe Uncescu: „Între cei «patru domni români» era și protopopul Ioan Popasu” (Corneanu, 1944, p. 436-437)

Această interesantă și cu totul excepțională informație prezentată de dr. Cornel Corneanu (1884-1960), cunoscut ca un temeinic cercetător, apare în opoziție cu studiul aparținând lui Tiberiu Boșcaiu, „Ioan Popasu și mișcarea revoluționară de la 1848 din Transilvania”, apărut în *Studii de limbă, literatură și folclor*, vol. IV, Reșița, 1978, p. 383-393, unde, deși citează din serialul lui Cornel Corneanu, totuși pune afirmațiile prezentate sub semnul îndoielii, când scrie: „Este posibil ca și în prezența lui Ioan Popasu, și a altor revoluționari de la 1848, George Uncescu să fi cântat pentru prima oară, împreună cu cei prezenți, poezia *Deșteaptă-te, române*”.

Caracterizări generale

În 10 mai 1849, comisarul „gubernial” a cerut ministerului de culte ungar și instrucțiune publică referințe privitoare la Moise Fulea, Ioan Moga, Ioan Popasu și Iosif Ighian. În cazul de față ne interesează cea privitoare la Ioan Popasu, care sună astfel: *„un om cu mult mai multă cultură. (în comparație cu ceilalți). În timpul din urmă a luat parte și el la întruniri subversive. E om cu multă influență, nu numai aici, ci și în Banat. De prezent petrece la Olmütz și prin sentimentele sale de valah fanatic, e încântat de înființarea imperiului daco-roman, așa că nu i se poate acorda nici cât de puțină încredere”*. (Streza, Oltean 2008, p. 262). Investigația în cauză urmărea posibilitatea de a-l schimba din post pe I. Popasu, însă s-au izbit de intransigența episcopului Andrei Șaguna, care într-o scrisoare adresată preoților din Protopopiatul I al Brașovului justifică lipsa protopopului ca având o misiune precisă la Olomütz și în perioada lipsei lui treburile protopopiatului a hotărât să fie conduse de parohul din Șchei, Ioan Petric. (Streza, Oltean 2008, p. 265).

Pentru meritele sale pe plan bisericesc, școlar, administrativ și național, avându-se în vedere ținuta lui demnă și caracterul său de om integru, „În perioada în care episcopul Șaguna se afla la Viena, protopopul brașovean, Ioan Popasu, răspunde de buna administrare a episcopiei”. (Streza, Oltean 2008, p. 301).

Relațiile de prietenie și colaborare ale lui Ioan Popasu, episcopul de mai târziu al Caransebeșului, au datat din perioada lui brașoveană. Este cunoscut că în 12/24 octombrie 1849, s-a așezat în fruntea unor deputați bănățeni (Petru Mocioni, dr. Ioan Dobran, Petru Cermena, dr. Constantin Pomuț, Teodor Șerb), ducând la Viena un memoriu în care descriau discriminările la care erau supuși românii din punct de vedere național, intelectual, bisericesc, moral și material, „în urma suprematisării ierarhice a lor de către sârbi (și) cer despărțirea ierarhică de aceștia, înființarea unei mitropolii române independente și la nici un caz, sinodul sârbesc ce era convocat să nu-și extindă activitatea sa și asupra lucrărilor Bisericii române...”. (Pușcariu 1900, p. 108) Este posibil să fi fost o anticipație a descinderii lui ca și conducător spiritual al Banatului.

Este important a prezenta o observație ce ține de existența unei viziuni corecte, și anume că pentru atingerea obiectivelor ce și le-a propus și cu care a fost investit în mișcarea pașoptistă a fost nu numai încrederea ce și-a câștigat-o prin întreaga sa ținută, ci mai ales că „se numără (...) în rândul conducătorilor ce și-au făcut din cucerirea drepturilor naționale un scop de căpetenie”. (Boșcaiu, 1978, p. 385).

Ioan Popasu, în calitatea sa de cleric și chiar protopop, avea credibilitate atât în fața românilor, cât și a autorităților, harul său și zestrea sa sufletească au fost

pentru el și activitatea sa un ferment ineluctabil. Într-o excepțională sinteză, în această privință, s-a scris: „Energia sa debordantă, tactul în relațiile cu semenii, chiar și atunci când nu exista indentitate de vederi, îi determină pe revoluționarii români transilvăneni, ca să-l numească în delegațiile împuternicite să prezinte împăratului și demnitarilor imperiali dezideratele românilor transilvăneni și bănățeni, atât în cauze naționale, cât și bisericești” (**Brătescu 1995**, p. 18)

Dincolo de toate acestea, nu trebuie să uităm că plutea deasupra protopopului Ioan Popasu un nimb care îl socotea o persoană ce deținea „caracter bun, fericit, amabil, îndatoritor și ajutător, cucerește inimile brașovenilor. Un mare talent oratoric îi face faima și mai strălucită” (**Bulat, 1965**, p. 558).

Unul dintre cele mai plauzibile argumente în favoarea lui Ioan Popasu constă în capacitatea lui intelectuală manifestată îndeosebi prin limbile moderne ce le cunoștea, fiind într-un permanent dialog cu reprezentanții puterii. Cum a studiat 3 ani în Viena, avea suficiente cunoștințe în a întreține relații benefice pentru revendicările românilor. Dacă avem în vedere căsătoria surorii lui cu Ion Maiorescu, prietenul său, care-i devine și cumnat, despre care știm că era rudă cu Timotei Cipariu, putem afirma fără a greși că relațiile de prietenie cu Mureșenii și pașoptiștii i-au adus un real succes.

REFERINȚE

Barițiu 1891 = George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu

Bănescu, Mihăilescu 1912 = N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811-1911, București, Tipografia Românească

Boșcaiu 1978 = Tiberiu Boșcaiu, *Ioan Popasu și mișcarea revoluționară de la 1848 din Transilvania*, „Studii de limbă, literatură și folclor” (Reșița), vol. IV

Brătescu 1995 = Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu și cultura bănățeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului

Bulat 1965 = Toma G. Bulat, *Un secol de la reînființarea Episcopiei din Caransebeș*, „Mitropolia Banatului”, XV, 1965, nr. 7-9

Corneanu 1944 = Cornel Corneanu, *Episcopul Ioan Popasu (1808-1889)*, în „Altarul Banatului” (Caransebeș), I, 1944, nr. 11-12

Corneanu 1945 = Cornel Corneanu, *Episcopul Ioan Popasu 1808-1889*, în „Altarul Banatului” (Caransebeș), II, 1945, nr 3-4

Foaia 1894 = *Gimnaziul român gr. or. din Brașov*, ziarul „Foaia de Duminică a Dreptății”, Timișoara, I **Bariț 1973** = *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, București, Editura Minerva

Lupaș 1909 = Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna*. Scriere comemorativă, Sibiu, Editura Consistoriului Mitropolitan

Lupaș 1988 = Ioan Lupaș, *Liceul Andrei Șaguna din Brașov*, în *Din istoria Transilvaniei*, București, Editura Eminescu

Lupaș 1941 = Ioan Lupaș *Cronicari istorici români din Transilvania*, vol. II, ediția a II-a, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”

Murgu 1969 = Eftimie Murgu, *Scrieri*. Introducere și note de I. D. Suci, București, Editura pentru Literatură

Naghi 1984 = Gheorghe Naghi, *Episcopul Ioan Popasu (1865-1889) în sprijinul Școlii românești*, „Mitropolia Banatului”, XXXIV, 1984, nr. 3-4

Netea 1974 = Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, Editura Științifică

Observatoriul 1881 = *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 310, în *George Barițiu și contemporanii săi*, vol. II, 1975

Pascu, Cheresteșiu 1977 = *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, vol. I, 2.III-12.IV.1848, sub red. Șt. Pascu, Victor Cheresteșiu, Editura Academiei

Păcățian 1860 = Teodor Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. II, p. 219, Sibiu

Pușcariu 1900 = Ilarion Pușcariu, *Metropolia Românilor Ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu

Streza, Oltean 2008 = Laurențiu Streza, Vasile Oltean, *Mitropolitul Andrei Șaguna în documentele Brașovului*, Sibiu, Editura Andreiană

L' ÉVÊQUE IOAN POPASU (1808-1889) ET SON ACTIVITÉ EXTRA-ECCLÉSIASTIQUE (Résumé)

Mots clés: *Andrei Șaguna, enseignement, Ion Măiorescu, Brașov, Caransebeș*

Après des études de philosophie à Cluj et de théologie à Vienne, Ioan Popasu est nommé archiprêtre de Brașov (1837-1865). Dans cette qualité, il développe une activité exceptionnelle au niveau culturel, social, politique et en ce qui concerne l'Église. En 1850 il édifie à Brașov le Lycée „Andrei Șaguna”. Il est présent à l'Assemblée de Blaj (1848), il est élu secrétaire à côté de Timotei Cipariu, A.T. Laurian etc. Il est présent aux conférences nationales de Sibiu et fait partie des délégations qui font parvenir à l'empereur les désirs des Roumains. Comme évêque de Caransebeș (1885-1889) il construit l'Institut Théologique et Pédagogique et la publication „Foaia diecesană”.

LECȚIUNI ȘI EMENDĂRI LA O EDIȚIE EMINESCU

Livius Petru Bercea

Cuvinte-cheie: ediție princeps, Petru Creția, corectare, eroare, text

Rândurile care urmează sunt rodul unei întâmplări.

Cu ceva timp în urmă, am recitit ediția anastatică (pe care o voi numi, în continuare, Creția), cea din 1989, a volumului de **Poesii** de Mihai(l) Eminescu, tipărită de Editura Academiei pentru a marca un secol de la încetarea din viață a poetului.

Ediția din 1989, imprimată în condiții ireproșabile, prin fotocopiere, are o „notă”, semnată de inițiatorul și realizatorul ei, excelentul eminescolog numit mai sus, Petru Creția. Nota cuprinde informații sistematizate despre *cuprinsul, organizarea și textul* poeziilor din volumul original. Această notă e urmată de un capitol de „Corecțiuni și emendări” (p. X – XXXI), care îndreaptă „scăderile textuale” (p. VIII) din volumul reprodus (cunoscut ca „ediția Maiorescu”), cu precizarea: „am socotit necesar, pentru a evita reacreditarea unor erori și pentru a da o măsură a timpului scurs de la ediția princeps (cea de față – n. n. L. Bercea), să publicăm aici *toate* (s. n. – L. Bercea) corecțiunile, ale altora și ale noastre, consensul editorilor și filologilor” (p. IX). Concret, Petru Creția alege următoarea soluție (cea mai bună și mai utilă, din moment ce nu dorește să discute și să-și argumenteze, aici, opțiunile): „în tabelul care urmează fiecărui segment emendabil din volum îi corespunde, în dreapta, textul corect” (p. IX). Urmând îndemnul editorului de „a gusta farmecul acestor pagini vechi de mai bine de un secol, care dau imaginea grafică de atunci a poeziilor lui Eminescu” (p. IX) și corelând mereu erorile de tipar cu „corecturile și emendările” lui Petru Creția, am remarcat nu numai grija și minuțiozitatea editorului din 1989 față de acuratețea textului, ci și faptul că multe erori din ediția princeps nu sunt incluse la capitolul de emendări, contrazicând, astfel, adjectivul *toate*.

Știu că Petru Creția a fost un filolog scrupulos și n-aș vrea ca sesizările care urmează să fie considerate un târziu atac la onestitatea sa profesională, mai ales că, de dincolo de Styx, editorul nu mai poate răspunde unor „observații” care n-au venit la timp. Așadar, trebuie ca toate „corecțiunile și emendările”

noastre să aibă statutul unor simple constatări, făcute din respect pentru adevăr și pentru Eminescu. Câteva lecțiuni, asupra cărora am insistat, sunt simple opțiuni personale despre cum s-ar putea „rezolva” anumite inexactități prozodice (v., de pildă, versurile – discutate – din **Împărat și proletar**).

N-am mai adus în discuție nici noi „câteva mici particularități a căror corectă interpretare poate fi lăsată în grija cititorului” (p. IX).

Sesizările de față nu sunt sistematizate după tipul de eroare, deși se poate face și așa ceva, ci urmează strict paginile textului eminescian, cu propunerile de corectare, în spiritul soluției adoptate de editor, care a emendat, de nenumărate ori, și cele mai mici greșeli (virgule lipsă sau în plus, forme diferite de la o ediție la alta, greșeli de tipar, absența sau surplusul de cratime etc.) Ceea ce mi se pare inexplicabil ține de câteva erori (din ediția princeps), care „săreau în ochi”: lipsa virgulei după interjecția **o** (care poate schimba raporturile dintre cuvinte – a se vedea **O mamă**, scris așa în ediția princeps -), forme nearticulate (**copii**, **ochi**) care trebuia să aibă articol hotărât în text, lipsa cratimei acolo unde sinereza ar fi impus prezența ei, inconstanța opțiunilor lui Petru Creția pentru forme ca **sînt(ă)** în loc de **sfînt(ă)**, **vreme** pentru **vremea**. De aceea „explicațiile” noastre sunt minimale, corecțiunile formale se impun aproape de la sine (cerute, în general, de necesități metrice), iar opțiunile noastre sunt susținute (și) prin raportarea emendărilor de mai jos la cazurile similare care au stat în atenția lui Petru Creția. Unele corecțiuni apar în edițiile care urmează celei princeps, dar au fost eludate în ediția Creția.

Precizez că segmentul emendat, aflat imediat după indicarea paginii și a versului, e transcris ca în ediția princeps.

P. 5, v. 3: „De ti ai da viața toată” trebuie scris și citit cu sinereză: „De ți-ai da viața toată”.

P. 7, v. 4: „Chip de ânger-drăgălaș” trebuie citit fără cratimă. Deci: „Chip de înger drăgălaș”.

P. 10, v. 3: „E ca aminte să mi-aduc” trebuie să aibă cratima între *să* și *mi*: „E ca aminte să-mi aduc”.

P. 13, v. 1: „E sfios ca și copii”; substantivul e cu articol hotărât: „E sfios ca și copiii”.

P. 14, titlul: „Ce te legeni codrule”; corect: „Ce te legeni, codrule”. În edițiile următoare apare doar „Ce te legeni”, virgula devenind inutilă.

P. 15, v. 9: „Și se duc pe rënd pe rënd” trebuie scris cu virgulă: „Și se duc pe rënd, pe rënd”.

P. 17, v. 3: „O dormi, o dormi în pace” presupune virgula după interjecție: „O, dormi, o, dormi în pace”.

P. 21, v. 3: „Nu era azi nici mâne, nici eri nici totdeauna”; versul e scris inconstant. Corect: „Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeauna”.

P. 27, v. 1: „Și în farmecul vieți-mi”; corect: „Și în farmecul vieții-mi”.

P. 29, titlul: „De câte ori iubito” trebuie scris cu virgulă: „De câte ori, iubito”.

P. 31, titlul: „ O remăi...”; scris cu virgulă: „O, rămâi...”

P. 31, v. 4: „Numai eu știu să le-ascult” se termină cu punct: „Numai eu știu să le-ascult.”

P. 32, v. 15: „Șueram l’ a a ei chemare” e: „Șuieram l-a ei chemare”.

P. 33, v. 3: „Unde ești copilărie,” trebuie scris: „Unde ești, copilărie.”

P. 49, v. 13: „O cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezeie” trebuie scris cu virgulă după interjecție: „O, cum Rafael creat-a...” Vezi corectura editorului, pentru p. 67, v. 11, la pp. XII – XIII din ediția Creția.

P. 53, v. 7: „Dar și mai bine-i când afară i sloată”; posibilă scăpare la tipar: „Dar și mai bine-i când afară-i zloată”.

P. 53, v. 1: „Afară-i toamnă, frunza-mprăștiată”. Preferința lui Eminescu pentru forme nearticulate ne determină să presupunem *frunză*, așa cum apare în alte ediții: „Afară-i toamnă, frunză-mprăștiată”.

P. 55, v. 5: „O vino iar!” trebuie scris: „O, vino iar!”

P. 58, v. 4: „Cu geana ta m’atinge pe pleope”; posibilă greșeală de tipar: „Cu geana ta m-atinge pe pleoape”.

P. 67, v. 14: „Gîndurile-mi rele sugrum cele bune” trebuie să fie: „Gândirile-mi rele sugrum cele bune”.

P. 67, v. 16: „Îmi vine a crede, că toate-s nimică”. Virgula de dinaintea completivei directe (situație frecventă în ediția princeps) a fost eliminată în edițiile următoare: „Îmi vine a crede că toate-s nimică”.

P. 72, v. 4: „De pe fruntea mea cea tristă tu dai vițele’ntro parte”; posibilă greșeală de tipar: „De pe fruntea mea cea tristă tu dai vițele-ntr-o parte”.

P. 72, v. 6: „Și gândind că dorm, șireat-o, apeși gura ta de foc”; greșeală de scriere la *șireat-o*, (explicabilă ?) prin confuzia cu *iat-o*, *arat-o* etc. Corect: „Și gândind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc”.

P. 72, v. 7: „Pe ai mei ochi...” se scrie și se citește cu sinereză: „Pe-ai mei ochi...”

P. 75, v. 8: „Se’nmulțesc semnele rele, se’npuțin faptele bune”. Probabil greșeală de tipar: „...se-mpuțin faptele bune”.

P. 75, v. 10: „Iese’n noapte...ș’a lui umbră lung întins se desfășoară”. Probabil: „...lungă-ntins se desfășoară”, ca în edițiile ulterioare.

P. 84, v. 10: „Un pas făcut a lene” este evident: „Un pas făcut alene”. Greșeala poate face parte și din categoria celor lăsate „în grija” interpretării cititorului.

P. 85, v. 1: „Căci scris a fost, ca viața ta”; corect, fără virgulă: „Căci scris a fost ca viața ta”.

P. 87, v. 3: „Și eu trec de-alung de maluri”. O interpretare forțată ar putea considera *alung* o formă verbală de la *a alunga*. Corect: „Și eu trec de-a lung de maluri”.

P. 88, v. 9: „Dar nu vine, singuratic”. Pentru corecta citire și interpretare a sensului și a relației cu versul următor: „Dar nu vine... singuratic / În zadar suspin și sufăr”.

P. 91, v. 13: „O nu-i umbra ei aceea, este ângeru-i de pază”; cu virgulă după interjecție: „O, nu-i umbra ei aceea...”

P. 92, v. 7: „Nu spre-amor – spre'nchinăciune el genunchi-și încovoae”; prozodia corectă presupune o formă articulată *genunchii*: „Nu spre-amor – spre-nchinăciune el genunchii-și încovoai”.

P. 93, v. 1: „Ochii ei cei mari albaștri, de blândețe dulci și moi”; cu o virgulă între adjectivele-epitete: „Ochii ei cei mari, albaștri...”

P. 93, v. 9: „Dară nu – mută rămas-au buzele abia deschise”; cu numele predicativ la plural, *mute*: „Dară nu – mute rămas-au...”

P. 94, v. 15: „Să vezi marele-aspirații că-s reduse la nimic”; probabil: „... marile-aspirații...”

P. 99, v. 2: „Și minciuni cu a ta guriță”; ritmul corect presupune sinereza: „Și minciuni cu-a ta guriță”.

P. 100, v. 13: „Și te-ai dus dulce minune,”; o virgulă trebuie să marcheze adresarea: „Și te-ai dus, dulce minune,”.

P. 101, v. 5: „Ci cumpăna gândiri-mi și azi nu se mai schimbă”; corect, cu *gândirii* (articulat): „Ci cumpăna gândirii-mi și azi nu se mai schimbă”.

P. 104, v. 5: „Ori poate... O'nchide lungi genele tale”; scris cu virgulă după interjecție: „Ori poate... O, nchide lungi genele tale”.

P. 106, v. 5: „O vis ferice de iubire”; corect, ca în contextul precedent: „O, vis ferice de iubire”.

P. 109, titlul și v. 1: „O mamă...”; corect: „O, mamă...”

P. 112, v. 11: „Pentrn drumul cel de mâne”. Evidentă greșeală de tipar în *pentrn*; corect: „Pentru drumul cel de mâne”.

P. 116, v. 4: „Ei din ochi se prăpădesc”. Strofa presupune o punctuație care s-o izoleze parțial de următoarea; deci: „Ei din ochi se prăpădesc;”

P. 124, v. 2: „Purtători ei sunt de vești”; la Eminescu, de obicei; *ei* (deci: *îi*); greșeală, presupunem, de tipar. Așadar: „Purtători îi sunt de vești”; puțin probabil ca *ei* să reia pe *crainici, iepurii*, cum ar rezulta din textul ediției princeps.

P. 126, v. 11: „Amândoi ca'ntro poveste...”; corect: „Amândoi ca-ntr-o poveste...”

P. 128, v. 8 și 9: „În cupe vin de ambră, iarna grădini, verdeață; / Vara petreceri, Alpii cu frunțile de ghiată”. Deși edițiile ulterioare ediției Maiorescu n-au emendat

aceste versuri, iar manuscrisele poetului nu ne-ar îndreptăți o intervenție în text, citirea și interpretarea corectă a versurilor presupun izolarea adverbelor *iarna* și *vara*, de cuvintele care urmează, prin linie de pauză: „În cupe vin de ambră; iarna – grădini, verdeață; / Vara – petreceri, Alpii cu frunțile de gheață”.

P. 131, v. 8-9: „Ele stănesc în suflet idea neferice / A perfecției umane și ele fac să pice”. Petru Creția propune: „...ideea neferice / Perfecției umane...”, pentru corectarea ritmului și măsurii. Greu de presupus, dar posibil. Propun scrierea: „Ele stănesc în suflet idea neferice / -A perfecției umane și ele fac să pice”, cu lectura „neferice-a” (4 silabe și sinereza de rigoare).

P. 132, v. 11: „Atunci vă veți întoarce la vremile aurite” trebuie scris: „Atunci vă veți întoarce la vremile-aurite”. Se poate citi *aurite* trisilabic, scrierea nemaipresupunând cratima; textul din ediția princeps devine, citit astfel, corect.

P. 133, v. 12: „Privirea-i ce citește în suflete omenești”; necesită o scriere și lectură cu sinereză: „Privirea-i ce citește în suflete-omenești”.

P. 134, v. 3: „De ați lipsi din lume voi cauza’ntunecoasă,” cu virgulă, probabil, înainte de apozitie: „De ați lipsi din lume voi, cauza-ntunecoasă,”.

P. 134, v. 10: „La jugu-i el silește pe cei, ce l’au urit”. E în vers o virgulă în plus care sparge unitatea pronumelui *cei ce*; deci: „La jugu-i el silește pe cei ce l’au urât”.

P. 135, v. 19: „În fața lunii care prin ele atunci străbate”; cu sinereză: „În fața lunii care prin ele-atunci străbate”.

P. 136, v. 6: „Îi pare, că prin aer în noaptea instelată”; virgula între subiectivă și regentă e inutilă; deci: „Îi pare că prin aer în noaptea instelată”.

P. 136, v. 14: „A vieții sclipitoare; a popoarelor ecouri”. Vers cu o silabă în plus, „necorectat” în nicio ediție; citit cu sinereză între *sclipitoare* și *a* (deși punctuația ar fi un impediment), versul revine la ritmul și măsura normale: „A vieții sclipitoare; -a popoarelor ecouri”; situație asemănătoare cu cea semnalată mai sus (p. 131, v. 8-9).

P. 137, v. 7: „Se petrifică unul în sclav altu’mpărat”; cu o virgulă după *sclav*: „Se petrifică unul în sclav, altu’mpărat”.

P. 145, v. 11: „Dar de a lor zădărnicie” se scrie cu linioară și se citește cu sinereză: „Dar de-a lor zădărnicie”.

P. 145, v. 16: „Alte maști, aceeași piesă”; probabilă greșeală de tipar. Corect: „Alte măști, aceeași piesă”.

P. 145, v. 17: „Alte guri aceeași gamă”; virgulă, ca în versul precedent: „Alte guri, aceeași gamă”.

P. 154, v. 9: „Să uit, cum dup’o clipă din brațele-mi te-ai smuls...” a fost corectat în alte ediții: „Să uit cum dup-o clipă din brațele-mi te-ai smult...”

P. 156, v. 10: „Ciripesc pitite în ramuri; cu sinereză: „Ciripesc pitite-n ramuri”.

P. 156, v. 11: „Și vorbesc cu atât de multe”; cu sinereză: „Și vorbesc cu atât de multe”.

P. 159, titlul: „De-ori trece anii” ; corect: „De-or trece anii”.

P. 159, v. 2: „Ea tot mai mult im va plăcè”; scăpare, la tipar: „Ea tot mai mult îmi va plăcè”.

P. 159, v. 4: „E un «nu știu cum» ș’un «nu știu ce»”; scris și citit cu sinereză: „E-un «nu știu cum»...”

P. 160, v. 8. Eroare identică cu cea precedentă.

P. 161, v. 2: „N’or să te văză ochi-mi triști”; lipsă articol: „N-or să te văză ochii-mi triști”.

P. 168, v. 1: „Trece lebăda pe apă”; trebuie să fie: „Trece lebăda pe ape”, pentru corectitudinea rimei (cu *aproape*).

P. 169, v. 2: „Ce mai faci drăguțele?” este: „Ce mai faci, drăguțele ?”

P. 169, v. 7: „Ia eu fac ce fac de mult:” trebuie scris cu virgulă după interjecție: „Ia, eu fac ce fac de mult:”.

P. 170, v. 8: „Vremea trece, vremea vine”. În **Glossă**, versul identic are formele substantivale nearticulate. Presupunem același „tratament” și aici, deși editorul din 1989 nu emendează versul. Așadar: „Vreme trece, vreme vine”.

P. 176, v. 9: „Vai de biet Român săracul !” e: „Vai de biet român, săracul!”

P. 177, v. 10: „Stefane Măria Ta,”; cu virgulă: „Ștefane, Măria ta,”.

P. 197, v. 1: „Bolliac cântă iobagul ș’a lui lanțuri de aramă”. Dacă forma prezentă în ediția princeps, *cântă*, ar fi la perfect simplu atunci accentul ar corespunde ritmului. Edițiile ulterioare celei princeps adoptă un imperfect, *cânta*, prin simetrie (probabil) cu „Eliad zidea din visuri...” (p. 196, v. 13); mai plauzibil deci: „Bolliac cânta iobagul...”

P. 197, v. 13: „Mureșan scutură lanțul cu a lui voce ruginită,”; cu sinereză: „Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită,”.

P. 198, v. 10: „Ce’nșirând mărgăritare pe-a stelei blânda rază” se scrie și citește fără sinereză, iar adjectivul *blânda* e corectat de Petru Creția: „Ce’nșirând mărgăritare pe a lunii blondă rază”.

P. 199, v. 7: „Eară noi ? noi epigonii ?...”; cu virgulă: „Iară noi ? noi, epigonii?...”

P. 199, v. 13: „Si de-aceea spusa voastră era sfântă și frumoasă”. Fără a intra în discuții inutile aici, trebuie să precizez că toate edițiile următoare adoptă forma *sântă*; așadar: „...spusa voastră era sântă și frumoasă”. Pentru aceeași opțiune, vezi și: p. 200, v. 1: „gânduri sânte”; p. 200, v. 5: „aripi

sânte”; p. 201, v. 4: „numesc sânt, frumos și bine”; p. 201, v. 13: „sânte firi vizionare”.

P. 200, v. 3: „Căci al nostru-e sur și rece – marea noastră-i de îngheț”; trebuie să fie: „Căci al nostru-i sur și rece...”

P. 204, v. 3: „Așezând genunchiu și mână când pe-un colț când pe alt colț”; cu virgulă: „Așezând genunchi și mână când pe-un colț, când pe alt colț”.

P. 205, v. 8: „A ei gură descleștată de-a suflării sale foc”; în edițiile ulterioare: „A ei gură-i descleștată de-a suflării sale foc”.

P. 206, v. 10: „Când cu ochii mari selbatici se privește in oglindă”; cu virgulă: „Când cu ochii mari, sălbatici se privește în oglindă”.

P. 206, v. 14: „Cumcă ea – frumoasa fată – a ghicit, că e frumoasă”; se scrie fără virgulă: „Cum că ea – frumoasa fată – a ghicit că e frumoasă”.

P. 207, v. 5: „Să mă-nbrac în perul galbën, ca în strai ușor țesut”; e: „Să mă-mbrac în părul galben...”

P. 207, v. 18: „Ea-’l oprește’n loc cu ochii și c o mult smerită rugă”; primul apostrof e inutil, dar lipsește cratima dintre *c* și *o*: „Ea-l oprește-n loc cu ochii și c-o mult smerită rugă”.

P. 208, v. 3: „O tu umbră peritoare cu adâncii, tristii ochi”; cu virgulă după interjecție: „O, tu umbră pieritoare...”; întrucât exemplele de acest fel sunt numeroase, le semnalizăm doar prin numărul paginii și al versului; vezi și: p. 208, v. 7; p. 210, v. 15; p. 223, v. 8; p. 227, v. 12; p. 230, v. 12; p. 262, v. 5; p. 265, v. 10; p. 273, v. 11; p. 283, v. 1; p. 286, v. 1 și 5; p. 298, v. 9.

P. 208, v. 15: „Când pierdută razimi fața de arzătorul meu obraz”; scris și citit cu sinereză: „Când pierdută razimi fața de-arzătorul meu obraz”.

P. 209, v. 6: „Ochi’n lacrimi și-i ascunde într’un pěr ca de peteală”; cu substantivul *ochi* articulat: „Ochii-n lacrimi și-i ascunde...”

P. 210, v. 11: „Cine e nerod, să ardă in cărbuni smarandul rar”; fără virgulă: „Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar”.

P. 211, v. 20: „Cum te chiamă, măi copile ? – Ca pe tată meu, Călin”; probabil: „Cum te cheamă, măi copile ? – Ca pe tată-meu, Călin”.

P. 212, v. 13: „Pe-a icoanei policioară busiuc și mint’uscată”; probabil: „Pe-a icoanei policioară busuioc și mint-uscată”; *busiuc* e totuși posibil, ca variantă reală pentru *busuioc*, având ca exemplu de variantă și pe *mint(ă)*, în același context.

P. 213, v. 10: „Ride doar’ cu ochi’n lacrimi, speriată de-o minune,”; formă articulată pentru *ochi*: „Râde doar cu ochii-n lacrimi...” Petru Creția emendează aceeași eroare care re apare cu câteva versuri mai jos: „Și bărbia i-o ridică, s’uită’n ochi-i plini de apă.”

P. 213, v. 11: „Ș’apoi ăi sucește pěrul pe-al ei deget alb subțire,”; cu virgulă între cele două adjective: „Ș-apoi îi sucește părul pe-al ei deget alb, subțire,”.

P. 214, v. 19: „Eată craiul, socru mare, răzimat în jeț cu spată”. Petru Creția „corectează” în versul de mai sus *jeț* cu *jilț*, dar atât. Apozitia e (probabil) formată din substantiv articulat (+ adjectivul *mare*). Forma articulată a substantivului apare în edițiile ulterioare: „Iată craiul, socrul mare, răzimat în jilț cu spată”.

P. 215, v. 10: „Nunul mare, mândrul soare, și pe nuna, mândra lună”. Probabil, ca în edițiile celelalte, cu *nună* (nearticulat): „Nunul mare, mândrul soare, și pe nună, mândra lună”.

P. 215, v. 14: „Toți se uită cu mirare și nu știu, de unde vine,”; fără virgula din interiorul versului: „Toți se uită cu mirare și nu știu de unde vine,”.

P. 218, v. 7: „Scânteie desperarea în ochi-i crunți de sânge”; cu substantivul *ochi* articulat: „Scânteie desperarea în ochii-i crunți de sânge”.

P. 218, v. 14: „Visând, că toată lumea imi ascultă cuvântul”; fără virgulă după gerunziu: „Visând că toată lumea îmi asculta cuvântul”.

P. 220, v. 8: „Arald copilul rege uitat-a Universul”; apozitia *copilul rege* e încadrată de virgule: „Arald, copilul rege, uitat-a Universul”.

P. 222, v. 13: „De-un veac el șede astfel, de moarte-uitat bătrân”; cu virgulă între adjective: „De-un veac el șede astfel, de moarte-uitat, bătrân”.

P. 225, v. 1: „Se sgudue tot domul de pare a fi de scânduri”; cu sinereza *pare-a*: „Se zguduie tot domul de pare-a fi de scânduri”.

P. 225, v. 5: „Și cresc tumultuoase în valuri rânduri, rânduri”; cu virgulă: „Și cresc tumultuoase în valuri, rânduri, rânduri”.

P. 225, v. 11: „Stihii a lumii patru supuse lui Arald,”; toată determinarea *supuse lui Arald* e între virgule: „Stihii a lumii patru, supuse lui Arald,”.

P. 226, v. 11-13: „Prin vânt, prin neguri vine, și nourii s’ aștern / Fug fulgerele’n lături, lăsând-o ca să treacă, / Și luna inegrește și ceriu’ncet se pleacă” e: „Prin vânt, prin neguri vine și nourii s-aștern, / Fug fulgerele-n lături lăsând-o ca să treacă / Și luna înnegrește și ceru-ncet se pleacă”.

P. 227, v. 10: „Rege-a venit Maria și-ți cere pe Arald!”; cu virgulă: „Rege,-a venit Maria și-ți cere pe Arald!”

P. 227, v. 16: „Și blânde triste glasuri din vuet se desfac”; cu virgulă între adjective: „Și blânde, triste glasuri din vuiet se desfac”.

P. 230, v. 1: „În părul ei de aur rubine nflăcărâte”; cu linioară, care lipsește: „În părul ei de aur rubine-nflăcărâte”.

P. 233, v. 3: „Și cu veacuri nainte el șede-uitat bătrân”; emendat de Petru Creția: „Și veacuri înainte...”, mai „cere” o virgulă: „...el șede-uitat, bătrân”.

P. 236, v. 14: „Deopotrivă-i stăpânește raza ta și – geniul morții”; fără linie de pauză: „Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții”.

P. 246, v. 7: „Însă tu imi vei răspunde, că e bine ca în lume”; fără virgulă înainte de completiva directă: „Însă tu imi vei răspunde că e bine ca în lume”.

P. 247, v. 1: „De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu !”; normal, fraza de față se finalizează prin semnul întrebării: „De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu ?”

P. 248, v. 16: „Ascultam pe craiul Ramses și visam – la ochi albaștri”; fără linia de pauză: „Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri”.

P. 256, v. 20: „Ori din codri răscolite ori stârnite din pustiuri”; virgula e impusă de repetarea lui *ori*: „Ori din codri răscolite, ori stârnite din pustiuri”.

P. 256, v. 22: „Inegrind tot orizonul cu-a lor zeci de mii de scuturi”; derivatul verbal scris cu dublu *n* : „Înnegrind tot orizonul...”

P. 257, v. 7: „Am jurat că peste dênșii să trec falnic fără păs,”; Petru Creția emendează doar *că* (normal, *ca*); în plus, între complementele de mod e virgulă: „Am jurat ca peste dânșii să trec falnic, fără păs”.

P. 259, v. 9: „In zadar striga mpêratul ca și leul in turbare”; sinereza trebuie marcată și grafic: „În zadar striga-mpăratul...”

P. 260, v. 12: „Și din neguri dintre codri tremurând s’arată luna”; sintagma *dintre codri* e încadrată de virgule: „Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna”

P. 260, v. 14: Lângă cortu-i unul dintre fii falnicului Domn”; substantivul *fii* e articulat: „Lângă cortu-i unul dintre fiii falnicului Domn”; un exemplu similar, aflat în vederile lui Petru Creția, la p. 273, v. 9.

P. 261, v. 4: „Codrul cu poenele”; cu virgulă la final de vers: „Codrul cu poienele,”.

P. 262, v. 14: „N’o să aflu între’ ai noștrii vre un falnic juvaer?”; *noștri* (cu un singur *i*): „N-o să aflu între-ai nostri vre un falnic juvaer ?”

P. 263, v. 16: „Oameni, vrednici ca să șază in zidirea sfintei Golii”; fără virgulă: „Oameni vrednici ca să șază...”

P. 264, v. 11: „In cât fonfii și flecarii, găgăuți și gușații,”; *găgăuții* (articulat): „Încât fonfii și flecarii, găgăuții și gușații,”.

P. 264, v. 12: „Bălbăiți cu gura strimbă, sunt stăpânii ăstei nații”; fără virgulă între grupul subiectului și predicat: „Bălbăiți cu gura strâmbă sunt stăpânii ăstei nații”.

P. 265, v. 12: „Vê mirați, cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece ?”; fără virgulă: „Vă mirați cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece ?”

P. 266, v. 4: „Ca să nu s’arate odată, ce sunteți niște mișei!”; Petru Creția corectează doar lipsa unei sinereze; trebuie și : după sunteți: „Ca să nu s-arate-odată ce sunteți: niște mișei !”

P.269, v. 7: „Or in umbra parfumată a budoarului să vin ?”; conjuncția se scrie *ori*: „Ori în umbra parfumată a budoarului să vin ?”

P. 272, v. 13: „Mai sucești vre-o țigară, numeri fire de musteți”; cu citirea separată *vre o*: „Mai sucești vre o țigară...”

P. 278, 11: „El ear privind de săptămâni,”; cu virgulă după *ear*: „El iar, privind de săptămâni,”.

P. 282, v. 12: „Iar tu să-m fii mireasă”; probabil o literă scăpată la tipar: „Iar tu să-mi fii mireasă”.

P. 295, v.12: „O oară de iubire”; probabil: „O oră de iubire”; o grafie identică a fost corectată de Petru Creția pentru: p. 140, v. 5 și 8.

P. 295, v. 13: „Din chaos Doamne-am apărut”; vocativul trebuie încadrat de virgule: „Din chaos, Doamne,-am apărut”.

P. 297, v. 12: „Și vezi, ce te așteaptă”; fără virgulă: „Și vezi ce te așteaptă”.

P. 298, v. 4: „Și tremurând din apă,”; fără virgula finală: „Și tremurând din apă”.

P. 299, v. 12: „Cu plete lungi bălae.”; cu virgulă între adjective: „Cu plete lungi, bălaie”.

P. 300, v. 10: „Ce-ți pasă ție, chip de lut,”; probabil greșeală de tipar; „Ce-ți pasă ție, chip de lut,”.

P. 302, v. 13: „Ah ! atuncea ți se pare,”; fără virgulă (versul următor e format dintr-o subiectivă): „Ah ! atuncea ți se pare”.

Semnalarea greșelilor de mai sus (cele mai multe corectate de editori și până în 1989, când Petru Creția inițiază ediția anastatică) nu vrea să facă, repet, decât un „serviciu” filologic, în favoarea corectitudinii și a grijii față de textul eminescian. Nu ar fi lipsit de interes un studiu care să arate ce „influență” nefastă pot avea erorile de tipar asupra corectei înțelegeri și mai ales asupra interpretării textului poetic. Câștigurile textologiei, sunt convins, se pot augmenta și prin asemenea încercări modeste de salubritate a edițiilor.

UNE ÉDITION EMINESCU. CORRECTIONS

(Résumé)

Mots clés: *édition princeps, Petru Creția, correction, erreur, texte*

L’auteur découvre des nombreux erreurs typographiques du volume **Poésies** (1884) d’Eminescu publié de nouveau en 1989 (par photocopie) par Petru Creția, qui a voulu marquer le centenaire de la mort du poète. Le but de notre ouvrage a été de rendre aux lecteurs un texte correct des poésies d’Eminescu qui soit compri sans des doutes.

1. „FOAIA DIECESANĂ” ÎN CONTEXTUL CULTURII DIN BANAT

Dorina Chiș-Toia

Cuvinte-cheie: *presă, Caransebeș, Ioan Popasu, articol-program, limbă literară*

Presa periodică din țara noastră ia naștere „o dată cu mișcarea românească de eliberare națională și socială a românilor din Transilvania, Țara Românească și Moldova” (**Hangiu 1968**, p. 4), și nu înainte, din mai multe considerente. Este vorba, mai întâi, de separarea poporului român în trei state feudale dependente din punct de vedere politic și economic de Imperiul Otoman sau de cel Habsburgic, ceea ce a generat, între altele, izolarea sa de romanitatea apuseană. Apoi, limba română a fost înlocuită în administrație, biserică și în școli de limbile slavonă, greacă sau maghiară, intrându-și în drepturi depline destul de târziu (secolul al XIX-lea), fapt menționat și de Alecu Russo: „Depărtarea românilor de Apus, de unde era originea lor, îi aruncase nu numai în catolicismul răsăritean, dar și în slavonism, slavonească fiind limba politică, oficială și religioasă a României” (**1971**, p. 66). Legătura unor învățați români cu marile centre de cultură europene (Viena, Roma, Paris) va crea condiții pentru înfiriparea presei românești, prin cele câteva încercări de înființare a unor ziare periodice în limba română, aparținând unor cărturari luminați din Țara Românească și Transilvania, constituiți în „Societatea filozofească a neamului românesc în mare Principatul Ardealului (1789-1895)” (**Hangiu 1978**, p. 8). Încercarea lor s-a dovedit fără succes. În anul 1789, dr. Ioan Molnar Piuariu solicită guvernatorului dreptul de a publica la Sibiu o gazetă românească pentru oamenii din popor: „Filantropica întreprindere, destinată mai ales preoților, cum se spune anume în actele relative la dânsa, era menită a procura din micul ei câștig eventual și premii pentru cei mai buni agricultori” (**Iorga 1922**, p. 28). Ni se par interesante aprecierile pe care Nicolae Iorga le face în legătură cu „prospectul” întocmit de I. Molnar Piuariu: „Publicația trebuia să cuprindă, pe lângă știrile și comunicațiile guvernului (...) sfaturi de economie rurală, presintate într-o formă literară, după gustul filantropic copilăros al secolului: «Ziarul ar începe» – spune el în prospect- «cu un anumit

popă Miron, preot în Valea Frumoasă, care ar avea să povestească: cum a trăit el în casa sa, între părinții și copiii săi, în ce chip a condus gospodăria, ce a câștigat el în anii buni și răi, cum asculta de mai marii săi, cum a ajutat pe cei săraci, arătând într-un cuvânt ce bun povățuitor și părinte a fost el pentru poporeni săi. În față cu popa Miron va fi zugrăvit un om bețiv, iubitor de gâlceavă și de tovarăși răi, care fuge de muncă, e nesupus și mântuie rău». Cum se vede, era un fel de «Popa Tanda» în literatura românească de pe la 1770, cu deosebire că doctorul Molnar n-ar fi avut fără îndoială talentul trebuit pentru a face din această expunere cu îndemnuri morale o bucată literară pe gustul poporului”. Neavând suficienți abonați pentru acoperirea cheltuielilor de tipar și pentru achitarea taxelor poștale, publicația nu a apărut, deși „Istoricul ziaristiceii din Ardeal, Iakab Elek, pretinde că s-a dat totuși urmare proiectului pentru tipărire unui număr unic în 1791. Nimeni însă nu l-a analizat până acum”. (**Iorga 1922**, p. 29)

Învățătului Paul Iorgovici îi aparține prima încercare de editare a unui ziar bănățean. Împreună cu I. Molnar Piuariu, acesta reușește publicarea unui singur număr, în 1794. Titlul ziarului nu se cunoaște, dar se știe că, o dată ajuns în Ardeal, a fost interzis de teamă ca „mișcările din vremea lui Horea să nu apară din nou, conduse, de astă dată, cum nu fusese cazul pentru mișcarea țeranilor, de însăși intelectualitatea câștigată de ideile revoluției franceze. Foile lui Iorgovici se nimiciră prin cenzură, insistându-se asupra faptului că prin ele se poate împrăștia «primejdia ideii de libertate a oamenilor»” (**Iorga 1922**, p. 30), întrucât „orice apare în ziar ușor s-ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce zguduirea liniștei publice.” (**Hangiu 1978**, p. 9)

Fără îndoială, momentul de cotitură în publicistica vremii îl reprezintă apariția, la 8 aprilie 1829, a primului număr din „Curierul Românesc”, publicație pe care I. Heliade Rădulescu o voia „administrativă, comercială și politică” (**Iorga 1922**, p. 39); conștient de importanța momentului, acesta avea să declare: „Acum poate cineva vedea pe simțitorul Rumân curgându-i lacrimi de bucurie, văzând în toate casele bătrâni, tineri, bărbați, femei, învățați și mai de rând, îndeletnicindu-se și petrecând cu gazeta în mână (...); având cunoștința și știind un șir de întâmplările lumii, va putea vedea cineva încă și pruncii cei mici lăsându-și jocurile lor cele nevinovate și adunându-se împrejurul mumelor și taților lor ca să cetească ei singuri sau să asculte gazeta.” (**Iorga 1922**, p. 41)

Următoarele încercări au aparținut tot cărturarilor din Transilvania și Banat, întrucât cele două provincii au reprezentat „poarta” cea mai însemnată și prima deschisă prin care au pătruns, la noi, ideile iluminismului. Tentativei lui Iorgovici i se alătură, în Banat, la 1848, *Gazeta litografiată a lui Eftimie*

Murgu (Cosma 1932, p. 5-6) prin care erau informați românii bănățeni asupra desfășurării evenimentelor și a programului de acțiune al revoluției. Începând cu luna martie a anului 1866, apare la Viena gazeta politică *Albina*, întemeiată de familia Mocioni, avându-l ca redactor pe Vincențiu Babeș. La data întemeierii, românii din Imperiul Habsburgic dispuneau doar de patru organe de presă importante: *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român*, *Concordia* și *Familia* (Cipăianu 1980, p. 112). Așa cum subliniază Nicolae Iorga (1922, p. 128), „ambitiția întemeietorilor era mare: voiau să deie nu numai un «organ național independent și liberal», ci «pentru toate interesele întregului popor românesc», o «foaie națională generală»”. Între 1872 – 1875 apare la Buda, apoi la Timișoara, *Priculici* (Vintilescu 1995, p. 274), ziar umoristic satiric; tot la Timișoara, în 1876, *Higiena și școala*, „foaia pentru sănătate, morbi, educațiune și instrucțiune”, revistă de medicină populară (Vintilescu 1995, p. 275), iar între 1880-1894, *Luminătoriul*, gazetă politică. Deși în Transilvania existau câteva publicații pedagogice, *Amicul școalei*, avându-l ca responsabil pe Visarion Roman, 1860-1865; *Magazinul pedagogic* al lui Silași, Năsăud, 1867-1870, *Școala*, foaia pedagogico-didactică și economică din Gherla a lui Al. Mica, 1875-1876 etc. (Iorga 1922, p. 130), în Banat acestea lipsesc. Faptul este remarcat și supus opiniei publice de aici de către dr. At. M. Marienescu (FD 1/1898, p. 6): „învățătorii și profesorii de preparandie nu sunt în stare ca să edeie o foaie școlară pentru așa-numitul Bănat, și nu sunt în stare ca să o susțină. Mare păcat strămoșesc trebuie să zacă pe Român!” Vom avea însă în vedere că o revistă cu specific pedagogic a apărut pe meleaguri bănățene, mai exact la Reșița, la 16 martie 1886, „purtând pe frontispiciu numele cu rezonanțe latine *Ludimagister*, urmat de subtitlul «Organ pentru trebuințele învățătorilor».” (Deleanu 1975, p. 319). Din 1887 va purta numele *Pedagogul român*. Victor Țârcovnicu o aprecia ca fiind „Primul organ de luptă profesională al învățătorilor din Banat... pentru ridicarea prestigiului învățătorilor, pentru cultivarea lor.” (Deleanu 1975, p. 318). Inițiatorul, redactorul și tipograful revistei a fost învățătorul Ion Simu care, în ciuda tuturor eforturilor, nu va reuși editarea ei decât până în 1891, cu intermitențe (1886 – 24 de numere; 1887 – 32; 1888 – 22; 1889 – 6; 1890 – 1; 1891 – 6), din cauza lipsei mijloacelor de finanțare. Pentru aceeași perioadă, reținem pentru Banatul montan titlurile altor câtorva publicații: *Revista*, „ziar săptămânal pentru interese generali” (1884), *Opinca*, „foaie pentru interesele culturale și economice ale poporului român” (1885), apărute la Reșița, editate de învățătorul Simion Pocrean (Țârcovnicu 1970, p. 286-287), *Die Berzava* (1886), *Reschitzaer Zeitung* (1886), *Balaurul*, „Foaia septemanală pentru umor și satira” (1887), cea mai importantă inițiativă aparținând lui

Cornel Diaconovici, autorul primei enciclopedii românești. Este vorba despre publicația *Romanische Revue* (iulie 1886 – decembrie 1888 – perioada reșiteană de apariție) (**Petrica 2009**, p. 58-76).

Așadar, renașterea socială, economică, politică și culturală a țărilor române în secolul al XIX-lea a generat și avântul publicisticii: „Presa cunoaște acum mai multe orientări de idei politice, sociale, culturale. A apărut un număr impresionant de publicații de mare prestigiu ale Junimii, simbolismului, sămănătorismului și apoi poporanismului. A doua jumătate a secolului trecut a pregătit nu numai o epocă de renaștere, ci și una de avânt, de modernizare a culturii, a civilizației și presei... Profilarea mai clară a unor categorii sociale: agricultori, meseriași, muncitori, comercianți, medici, artiști, ziariști va aduce și o treptată specializare a presei pe domenii... Se remarcă o neconținută strădanie de manifestare a presei și cu ea o creștere statornică a cititorilor de ziare. Va crește numărul titlurilor, se va consolida sistemul abonamentelor.” (**Iliescu 1999**, p. 77-78)

La Caransebeș, în 5/17 ianuarie 1886, vede lumina tiparului primul număr al publicației *Foaia diecesană*, evenimentul având o dublă semnificație: culturală și sentimentală, el însemnând împlinirea unui deziderat mai vechi al episcopului Ioan Popasu: „Nemuritorul episcop restaurator, în acea sâmbătă seara, din preajma Botezului Domnului al anului 1886, invitate la reședința episcopescă pe toți demnitarii eclesiastici, pe funcționarii și profesorii săi. Când Ioan Bartolomeiu apărură cu primul exemplar, urale nesfârșite cutremurată istorica reședință. Iar vlădica, cel nins de bătrânețe și de griji, cu lacrimi în ochi se ridică și începu să citească cu glas tare coloană după coloană și nu se poate opri până nu termină toate paginile... Căzând în genunchi, mulțumi domnului că i-a ajutat să desăvârșească și acest deziderat al său...îmbrățișă apoi pe toți colaboratorii săi.” (**Corneanu 1935**, p. 5). Publicația va apărea până la 1 mai 1949, săptămânal, duminica, în format de 8 pagini, purtând mențiunea „organ al Eparhiei gr.[eco] or.[ientale] rom.[âne] a Caransebeșului.” Între redactori, îi amintim pe următorii, așa cum apar consemnați în lucrarea lui N. Cornean (**1940**, p. 93).

„ Întâiul ei redactor a fost secretarul consistorial Ioan Bartolomei. A redactat foaia timp de aproape 3 ani.

Ion Ionașiu, fost asesor referent școlar, 2 ½ ani.

Dr. Petru Barbu, profesor și director de teologie în pensiune. 16 ani.

Dr. Iosif I. Olariu, fost director și profesor de teologie. 9 ani.

Dr. Cornel Corneanu, fost secretar și referent asesor bisericesc. 2 ani.

Dr. Vasile Loichița, profesor universitar în Cernăuți, peste 2 ani.

Romul G. Ancușa, protopop, consilier referent eparchial în secția bisericească, 6 ani.

Nicolae Cornean, consilier referent în secția culturală 10 oct. 1927 – 12 ani.”

Din 1995 apare în serie nouă, grație eforturilor protopopului Reșiței, Vasile Petrica.

La acea dată, presa bisericească română avea o oarecare tradiție, prima publicație din acest domeniu fiind *Vestitorul bisericesc*, Buzău, 1839, continuând cu *Telegraful român*, publicație politico-bisericească, Sibiu, 1853; *Biserica și școala*, Arad, 1877, *Candela*, Cernăuți, 1882, *Biserica română*, București, 1883, *Deșteptarea*, Iași, 1882 (**Ghibu 1910**, p. 7-85) etc.

În acest context, adresându-se „Cătră onorabilii cetitori!”, „redacțiunea” precizează, în articolul-program, scopul publicației: „Foaia diecesană a luat această sarcină asupra sa (progresul diecesei – n.n.), având de scop a mijloci o comunicațiune intelectuală mai vie între organele diecesei, cât și între toți iubitorii de înaintarea binelui bisericeii și școalei noastre.” În continuarea articolului sunt menționate obiectivele ce vor fi avute în vedere. În primul rând, „Ca organ de publicitate al diecesei, va da loc, în partea sa oficială, tuturor publicațiunilor emanate de la diferite oficii și foruri ale diecesei, precum: ordinațiuni, cerculare, edicte, concursuri etc., servind astfel ca un repertoriu pentru informațiuni despre întreaga mișcare administrativă înlăuntrul organismului diecesei.” În al doilea rând, „Această foaie va cuprinde și o parte menită studiului științific și literar, care, ținând seama de împrejurările noastre culturale, va stăruie să lumineze oamenii noștri, îndeosebi pe preoți, învățători și cărturarii poporului, îndreptând, întregind și sporindu-le treptat cunoștințele, neapărat de lipsă pentru zilnica lor ocupațiune.” Mai apoi, „foaia noastră va trata din când în când și materii privitoare la cântarea bisericească melodică și armonică, conlucrând astfel la dezvoltarea și perfecționarea ei.” Articolele referitoare la școală și la dascălii săi vor ocupa un loc aparte: „În ce privește pe învățători mănecăm de la ideea că jertfele poporului aduse școalei cer a fi despăgubite în prima linie prin o instrucțiune solidă... Pe când vom pleda pentru îmbunătățirea stării sale materiale, vom stăruie pe altă parte să cultivăm în învățătoriu interes pentru chemarea sa proprie... Opurile didactice vor găsi în acest organ prețuirea cuvenită și obiectivă...”

Ceea ce ne interesează aici sunt „cestiunile privitoare la istoria, limba și literatura română. Atrăgând băgarea de seamă a preoților, învățătorilor și cărturarilor noștri asupra scrierilor de valoare mai însemnată, *Foaia diecesană* va cerca să contribuie la cultivarea plăcerii de a citi și să înformeze publicul nostru cetitoriu despre vederile mai înaintate în ce privește cestiunile limbei”. Pentru a extinde sfera preocupărilor, „foaia noastră va atrage în discușiunile sale și îmbunătățiri din sfera economiei rurale și a higienii populare” (**FD 1/1886**, p. 1-2)

Privind comparativ articolul-program al *Foii diecesane* și articole program ale altor publicații apărute în Transilvania sau în Principate înainte de 1886, remarcăm aceleași orientări specifice luminismului românesc, precum „lipsa lui de interes pentru cosmopolitismul atât de celebrat de luminiști din Occident. S-a produs astfel o bizară convertire a cosmopolitismului într-o preocupare accentuată de aspect național, ceea ce nu era propriu curentului european și dovedește capacitatea de adaptare și transformare a gândirii noastre receptivă” (**Dima 1973**, p. 24).

Obiective ale *Foii diecesane* continuă parcă programul revistei *Propășirea* (Iași, 9 ianuarie – 29 octombrie 1844) în punctele sale esențiale: „foaia noastră nu va cuprinde decât compuneri originale românești, împărțite în trei secții: 1. științele exacte (...): fizică, chimie, istorie naturală, agricultură, ținerea pădurilor, igienă publică, știri despre descoperirile și lucrările învățaților; 2. științele morale și politice și 3. literatura românească (...) va fi cea mai bogată, (...) va fi menită ca să împărtășească cetitorilor o idee dreaptă și îndestulătoare a mișcării literare din Moldavia, Valahia și Transilvania.” (**Hangiu 1968**, p. 48)

Programul *Foii diecesane* se aseamănă foarte mult, ca obiective propuse, cu acela fixat de I. Heliade Rădulescu în înștiințarea pentru *Curierul românesc*, nr. 1 din 1 iunie 1829 (**Andriescu 1979**, p. 22), acesta din urmă fiind calificat drept un „program didactic” (**Iordan 1979**, p. 23). Alături de articolele vizând obiectivele enunțate în primul său număr (articole aparținând cărturarilor bănațeni), *Foaia diecesană* va include în paginile sale numeroase materiale preluate din diferite alte publicații: *Convorbiri literare*, *Telegraful român*, *Biserica și școala*, *Candela* etc.

Onisifor Ghibu aprecia: „Ea (*Foaia diecesană* - n.n.) s-a ridicat prea arareori la o importanță care să fi trecut granițele acelei eparhii, pe care o servia; aproape tot ce scria și publica era de un interes exclusiv local. Puținele studii istorice publicate de d. G. Bogdan-Duică, precum și unele cercetări și articole ale altor câțiva scriitori ies ce e drept de supt această caracterizare, nu e însă mai puțin adevărat că ele au salvat pentru prea puțin timp caracterul general al revistei.” (**Ghibu 1910**, p. 105). E limpede că, în afirmațiile sale, Onisifor Ghibu nu avea în vedere obiectivele enunțate în articolul program al publicației vizate. De fapt, însăși abordarea strictă a problemelor de interes local îi conferea acesteia o importanță deosebită pentru Banatul sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX.

Parcurgând paginile publicației până în 1918, constatăm că obiectivele propuse au fost atinse, materialul publicat în paginile acesteia fiind variat. O parte dintre articole reprezintă cuvântările rostite de către episcop cu prilejul unor sărbători creștine de peste an, povestirile religioase cu scop

didactic și chiar lecțiile de religie: *Cultul divin în biserica veche creștinească*, 1887; *Lecțiuni de religione*, 1904; *Parabole biblice*, 1905; *Chestia noastră bisericească*, 1909 etc.

Se evidențiază apoi articolele cuprinzând textul unor proiecte de legi și regulamente, care ilustrează stilul juridic-administrativ specific limbii române literare din Banat până în 1918: *Proiectul de lege asupra instrucțiunii elementare, primare, secundare și superioare în România*, 1886; *Proiectul de lege despre numele comunelor*, 1897; *Regulament pentru organizarea învățământului în școlile populare*, 1907; *Regulament pentru examenul de calificare profesorală la institutele pedagogice din metropola gr. or. română din Ungaria și Transilvania*, 1912; *Regulament pentru procedura judecătorească în cauzele matrimoniale*, 1913 etc.

Alături de acestea se situează articolele cu un conținut științific și cele de popularizare a științei. Din domeniul **economic**: *Sfaturi bune cătră tinerimea ce ieșind din școală intră în starea economiei, prelucrate după Cartea de aur a economului*, de dr. Ferdinand Stamm, 1886; **medical**: *Higiena pruncului*, 1886; *Câteva cuvinte despre higiena profesiunilor*, 1895; **istoric**: *Datinile și moravurile popoarelor Daciei preromane și colonizarea ei*, 1886; *Studiu despre celți și nume de localități*, 1895; *Anticitățile romane aflate în Banatul timișean*, 1888, 1889; *Din istoria Banatului Severin*, 1900, 1901, 1902, 1903; **pedagogic**: *Factorii principali ai educației*, 1904; *Câteva cuvinte despre personalitatea învățătorului*, 1904; *Experiențe pedagogice*, 1905, 1906 (**Chiș-Toia 1996**, p. 2); **geografic**: *Peștera lui Maovăț*, 1886; *Fenomenele vulcanismului*, 1886; **agricol**: *Trifoiul*, 1886; **muzical**: *Despre muzică*, 1886; *Prelegeri din teoria muzicii*, 1895; *Ciprian Porumbescu – compozitor român*, 1897; **filosofic-sociologic**: *Cunoaște-te pe tine însuși*, 1886; *Din filosofia poporului român*, 1906 (**Călin 2003**).

Fiecare număr al publicației consacră un spațiu mai mult sau mai puțin larg informațiilor celor mai diverse, reunite sub titlul *Variatăți* (din 1909: *Știri*). Maniera de prezentare a acestora alături aspectului monden pe cel modern, fiind și aceasta o „poartă” deschisă spre țară și spre lume. Aici sunt publicate *concursurile* care au loc în eparhie, *știrile financiare*, *lista produselor tipografiei diecesane* : opuri, broșuri în limbile română, magiară (sic!) și germană, formularii și tabele necesarii, etichete, programe, anunțuri, circularii, conturi, firme („de sine se înțelege în toate trei limbile ținutului”), *corespondințe*, *reposări*, *himen* (matrimoniale), *chirotoniri* etc. Iată câteva astfel de informații: „*Răscoală în Serbia*. Joi noapte mai mulți soldați au intrat în palatul regal din Belgrad oferind regelui Alecsandru un act de abdicare spre subscriere. Neînvoindu-se regele să subscrie actul, care-i asigura 1.200.000 fl.

pensie anuală, soldații l-au omorât atât pe regele Alecsandru, cât și pe regina Draga, pe un frate și o soră a acesteia și pe trei miniștri cari erau la palat. Poporul și ostășimea a proclamat de rege pe principele Petru Carageorgeviciu” (FD 22/1903, p. 8); „*Mașina de zburat a Românilui* Vuia este terminată și foile franceze laudă invențiunea, care este cea mai bună mașină de zburat din câte s-au inventat până acum” (FD 10/1907, p. 8); „*Decorat. Maj. Sa* Regele României a decorat pe marele nostru poet Octavian Goga cu medalia *Bene merenti* clasa I pentru lucrările literare.” (FD 52/1913, p. 5). Între titlurile articolelor care abordează literatura menționăm: *Amintiri despre Grigorie Mihail Alexandrescu*, 1886; *Din scrierile lui A.I. Odobescu*, 1888; *Vasile Alexandri* (sic!), 1890; *Michail Eminescu*, 1889; *Prelegeri din literatura română*, în care profesorul Minea, pe parcursul a cinci numere din anul 1906, se referă la: Alexandru Odobescu, *Fabuliștii noștri* (FD 41/1906, p. 4); Primul ziarist de profesie: Cezar Bolliac (FD 42/1906, p. 1); Poeții ardeleni în epoca latinistă (FD 42/1906, p. 2); Influența literaturii populare: Alecu Russo (FD 42/1906, p. 4); Începuturile romanului la noi: Nicolae Filimon (1819-1865) (FD 48/1906, p. 4); Nicolae Nicolescu (1835-1871) (FD 51/1906, p. 2); Triumful spiritului nou în proză (FD 51/1906, p. 3); Influențele străine în partea primă a secolului XIX (FD 51/1906, p. 3); Faza a doua a școlii latiniste: August Tr. Laurian (1810-1881) și Timotei Cipariu (1805-1887) (FD 51/1906, p. 5).

Chiar dacă a apărut ca „organ al eparhiei”, *Foaia diecesană* a manifestat, încă de la început, receptivitate față de domenii dintre cele mai variate ale limbii. În articolul - program este specificată intenția redactorilor de „a cerca să informeze publicul cetitoriu despre vederile mai întemeiate și mai înaintate în ce privește cestiunile *limbei* (subl. n.)” (FD 1/1886, p. 1). În paginile publicației vor apărea, de-a lungul timpului, articole care abordează marile probleme care au frământat epoca: cele vizând limba literară, ortografia fonetică, neologismele introduse abuziv (în limbă) și, o problemă pentru această parte de țară aflată sub influența Imperiului Austro-Ungar, *lupta pentru limba română ca limbă oficială* (Chiș-Toia 2006, p. 45).

Opinii despre limba literară sunt enunțate în „schița literară” *Grigorie Mihail Alexandrescu*, de Ioan Paul, apărută în numerele 3, 5, 7, 9 și 12 ale *Foii diecesane* din 1886. Autorul vorbește aici despre cultivarea limbii literare mai ales prin literatura artistică și despre felul în care cele două depind, una de cealaltă: poezia reprezintă, în opinia sa, „mădua” limbii și cum literatura română de început este săracă în creații poetice, apreciază el, e de înțeles că: „limba, prin care o literatură își află perfecțiunea, a rămas necultivată și așa și literatura a stat locului.” (FD 3/1886, p. 4). În continuare, autorul face

referire la o altă idee care a circulat încă de la mijlocul secolului al XIX-lea: limba populară ca model al limbii literare. În epocă, „prin Maiorescu și unii dintre ceilalți junimiști, ideile despre limbă ale curentului popular – mai puțin interesul pentru limba veche – sunt transmise Transilvaniei și Banatului încadrate în teoria de largă aplicabilitate a formelor fără fond, care a făcut, cum se știe, o extraordinară «carieră» în toate zonele culturii române, în politică, sociologie, ideologie sau filozofie.” (David 1980, p. 127).

Articolele reunite sub titlul *Din scrierile lui A.I. Odobescu*, apărute în numerele 22, 23-25, 27, 29, 30, 32 ale *Foii diecesane* din 1888, au ca idee centrală rolul scriitorilor în formarea limbii literare: „Limba literară nu se făurește prin gramatici, ci o alcătuiesc acele talente, cari știind prinde din sânul națiunii lor ideile ce o agitează și îi mișcă viața se pricepe a le îmbrăca în haina cea mai potrivită firei individuale a poporului, pentru care sunt vărsate în formă literară. Astfel de scrieri servesc apoi ca modele generațiunilor tinere și nu este școală mai bună întru formarea unui stil natural și drept aceea frumos, decât cetirea și studierea acestor fel de exemple.” (FD 22/1888, p. 5). Ideea este una de largă circulație în secolul al XIX-lea, începând cu personalitățile Școlii ardelene.

Activitatea societății *Junimea* nu era străină oamenilor de cultură din Banat. Îndemnul adresat de către Ioan Paul tuturor celor care credeau în necesitatea unei limbi literare românești este edificator și poate fi considerat un adevărat program al oamenilor de cultură din Banat: „Să alergăm dar la *Junimea* când ne trebuiește modelul unei forme a unei limbi alese și frumoase, să imităm limba frumoasă a junimiștilor [...] De la *Junimea* să ne luăm modelul limbei românești care, îmbrăcând o idee cât de cosmopolită, ne-o face proprietate a noastră românească, măduă din mădua noastră” (FD 9/1886, p. 6).

Impunerea limbii române ca limbă oficială în Banat a constituit, cu adevărat, o problemă. Articolul XVIII al *Legii* din 1879 prevedea introducerea imperativă (în Banat și în Transilvania) a limbii maghiare în școlile naționalităților. În felul acesta, apărarea limbii române a reprezentat o luptă care a devenit „un fenomen de masă”. (Oallde 1983, p. 98). Atitudinea lui Vasile Goldiș se dorește a fi una de natură psiho-pedagogică, catalogarea de „monstruoasă pedagogică” fiind explicată astfel: „monstruoasă nu pentru că impune învățarea limbei maghiare, ci pentru că se dispune să se învețe în școala elementară deodată două limbi. (...) Nu pentru că ne-ar fi teamă de deznaționalizare combatem această lege, sau din o aversiune față de limba maghiară, ci o combatem din interes pedagogic (...); fiind însă lege, noi ne vom da toată silința să-i satisfacem.” (FD 8/1888, p. 5).

Un aspect pe care colaboratorii *Foii diecesane* îl aveau în vedere era cel referitor la tendința de îmbogățire treptată a limbii române cu o serie de

cuvinte străine introduse abuziv. Gherasim Sîrbu atrage atenția, în paginile gazetei, asupra acestui fenomen, referindu-se la „soarta fraților de un sânge din Bucovina și din părțile sătmărene, cari la început au primit în limba lor numai câte puține străinisme, dar, cu timpul, prin sporirea lor, au ajuns chiar în starea de a-și vedea primejduită naționalitatea.” (FD 40/1891, p. 2). Influența ideilor expuse de Titu Maiorescu în articolul *Neologismele* (*Convorbiri literare*, 1881) este evidentă, aceasta fiind o dovadă în plus a receptării ideilor junimiste în Banat.

Așadar, orașul Caransebeș, de care se leagă și numele gazetei *Foaia diecesană*, a reprezentat, pentru epoca la care ne referim, centrul vieții teologice și culturale mai ales. Se evidențiază, totodată, redactorii și colaboratorii bănățeni, care nutreau idealuri comune cu frații de peste munți. *Foaia diecesană* apare de-a lungul a 64 de ani din mai multe considerente: pentru că interesul redactorilor (Ioan Bartolomeiu, Petru Barbu din 1895, Iosif Olariu din 1909 etc.) este canalizat înspre articole cât mai diverse; pentru că toți colaboratorii gazetei au fost personalități reprezentative ale Banatului din acea perioadă (Patriciu Dragalina, Leo Mureșan, Iosif Bălan, Enea Hodoș, Ilie Trăilă); pentru că limba în care apăreau articolele era accesibilă tuturor locuitorilor eparhiei, iar informațiile publicate erau clare, concise, de ultimă oră și de real interes.

REFERINȚE

Andriescu 1979 = Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea

Călin 2003 = Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan (1885-1918)*, vol. al II-lea, Caransebeș, Editura Ionescu

Chiș-Toia 1996 = Dorina Chiș-Toia, *Foaia diecesană și școala românească din Banat*, în FD, serie nouă, Anul II, nr. 9 (19)

Chiș-Toia 2006 = Dorina Chiș-Toia, *Limba literară în presa din Banat. Contribuții. Aspecte ale limbii literare în publicația „Foaia diecesană” (1886-1918)*, Timișoara, Editura Mirton

Cipăianu 1980 = George Cipăianu, *Vincentiu Babeș (1821-1907)*, Timișoara, Editura Facla

Cornean 1940 = Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Editura autorului, Tiparul Tipografiei diecezane din Caransebeș

Corneanu 1935 = Cornel Corneanu, „*Foaia diecesană*” *împlinește 50 de ani*, în „*Foaia diecesană*”, 1935, nr. 1

Cosma 1932 = Dr. Aurel Cosma junior, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara, Editura ziarului „Unirea română”

David 1980 = Doina David, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla

Deleanu 1975 = M. M. Deleanu, „*Ludimagister*”, prima revistă pedagogică la Reșița, Reșița, Editura Banatica

Dima 1973 = Al. Dima, *Aspecte naționale ale curentelor literare internaționale*, București, Editura Cartea Românească

FD = „Foaia diecesană”

Ghibu 1910 = Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la Români. Studiu istoric*. Reproducere din „Telegraful român”, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane

Hangiu 1968 = *Presa literară românească*. Articole program de ziare și reviste (1789-1948). Ediție în două volume, note, bibliografie și indici de I. Hangiu, cu o introducere de D. Micu, vol. I (1789-1901). *Studii și documente*, Editura pentru Literatură

Hangiu 1978 = I. Hangiu, *Reviste și curente în evoluția literaturii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică

Iliescu 1999 = Ion Iliescu, *O istorie deschisă a presei române (1575-1925)*, Timișoara, Editura Mirton

Jordan 1979 = Iorgu Jordan, „Albina românească”. *Note pe marginea primului ei volum*. Extras din „Revista critică” din Iași, 1930, p.7, în **Andriescu 1979**, p. 23

Iorga 1922 = Nicolae Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, Atelierele Societății Anonime „Adevărul”, București

Oalldede 1983 = Petru Oalldede, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla

Petrica 2009 = Vasile Petrica, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura Tim

Russo 1971 = Alecu Russo, *Cugetări*, București, Editura Minerva

Țârcovnicu 1970 = V. Țârcovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780 – 1918)*, București, Editura Didactică și Pedagogică

Vintilescu 1995 = Virgil Vintilescu, *Consemnări literare*. Repere literare bănățene (De la începuturi până la 1880), Timișoara, Editura de Vest

„FOAIA DIECESANĂ”
DANS LE CONTEXT DE LA CULTURE DE BANAT
(Résumé)

Mots clés: *presă, Caransebeș, Ioan Popasu, articol-program, limbă literară*

„Foaia diecesană ”, malgré son titre et sa parution dans une typographie diocésane, a contribué au développement de la langue littéraire de Banat, car le mérite de la presse vient surtout du fait qu’elle „a gardé les éléments positifs, et a cherché à orienter les efforts des auteurs vers la vérité et la réalité. La presse a toujours milité pour l’approchement des pensées et a fortifié les liens entre les personnalités représentatives de ce temps-là, en tenant toujours éveillé la conscience de l’unité nationale” selon les affirmations de Al. Andriescu. Son premier article continue les orientations de l’illuminisme roumain, pouvant être, également, considéré comme un programme didactique.

DAS SCHWÄBISCHE BANAT IN HERTA MÜLLERS UND JOHANN LIPPETS KURZPROSA

Ana-Maria Dascălu

Schlüsselwörter: rumäniendeutsche Literatur, das schwäbische Dorf, das kommunistische Regime, Heimat, Außenseiter

Wie es so oft in der Literatur und Kunst passiert, wird das Interesse für die rumäniendeutsche Literatur erst dann erweckt, wenn sie praktisch aufhört, zu existieren.¹ Nach der Auswanderung der Schriftsteller aus Rumänien, Ende der 1980er und Anfang der 1990er Jahre, wächst jedoch in Deutschland das Interesse für diese erst vor kurzem für „tot“ erklärte Literatur. Grund für diesen Erfolg ist die Faszination des Fremden, „der faszinierende Blick auf das Fremde“, der vor allem durch „die Aufnahme von Herta Müllers Debütband [*Niederungen*] in der Bundesrepublik und den deutschsprachigen Nachbarländern“² großes Aufsehen erregt hat.

Franz Heinz³ erkennt, dass mit den *Niederungen* die literarische Entdeckung der banatschwäbischen Provinz endgültig ihren Durchbruch gefunden hat. Nach der Erstauflage im Kriterion-Verlag Bukarest im Jahre 1982, für die Herta Müller den Literaturpreis des Rumänischen Kommunistischen Jugendverlags erhält, erscheint 1984 der „außergewöhnliche Debütband“⁴ *Niederungen* im Verlag Rotbuch Berlin. Weitere Beweise für den erfolgreichen Debüt von Herta Müller und für die erfolgreiche Rezeption dieses Kurzprosaabandes in Deutschland sind die Neuauflage im Rowohlt Verlag Reinbeck bei Hamburg (1983), die Auszeichnung der Darmstädter Akademie für Sprache und Dichtung, die Aufnahme auf der Bestsellerliste des Südwestfunks im September 1984 (Platz 8), die Lesefolge aus den

¹ Vgl. Diana SCHUSTER, *Herta-Müller-Rezeption in Deutschland*. In: „Banatica. Beiträge zur deutschen Kultur“, 1-2/1990, 2000, S. 50.

² Norbert Otto EKE, *Herta Müllers Werke im Spiegel der Kritik (1982-1990)*. In: Ders. (Hrsg.): *Die empfundene Wahrnehmung. Annäherung an Herta Müller*, Paderborn, 1991, S. 110.

³ Franz HEINZ, *Kosmos und Banater Provinz. Herta Müller und der unliterarische Streit über ein literarisches Debüt*. In: Anton SCHWOB (Hrsg.): *Beiträge zur deutschen Literatur in Rumänien seit 1918*, München, 1985, S.112.

⁴ Peter MOTZAN, *„Und wo man etwas berührt, wird man verwundet.“* Zu Herta Müller: *Niederungen*. Prosa, Kriterion Verlag, Bukarest 1982. In: *Neue Literatur*, 3/1983, S. 67.

Niederungen im Westdeutsche Rundfunk, das Interview mit der Autorin im ZDF (in der „aspekte-Sendung“), die Vorstellung des Bandes auf der Frankfurter Buchmesse, den „aspekte-Literaturpreis“ (1984), den Förderpreis des Bremer Literaturpreises (1985) und den Rauriser Literaturpreis (1985).

Mit den *Niederungen* ist geographisch die Heimat der Banater Schwaben gemeint, metaphorisch sind es solche Orte, in denen Spießigkeit, Engstirnigkeit, Nationalismus und Denkverhärtungen im „gesunden Menschenverstand“⁵ verschmelzen. In einem Gespräch mit Gebhard Henke hat Herta Müller den übertragenen Sinn des Begriffs „Niederungen“ erklärt: „Und es bedeutet im übertragenen Sinn das niedrige Bewusstsein, die niedrige Beschäftigung, das Abgegrenztsein, das Nicht-über-sich-hinausschauen-Können.“⁶

Zu den Hauptfiguren dieser düsteren Welt gehören der betrunkene Vater, die unterworfenen Frauen, die als Mütter dann die Gewaltstrukturen weitergeben, ein Großvater mit verlogenen Lehrsätzen, eine Großmutter, die ihre Enkel schlägt usw. Vergewaltigung, Inzest, Dummheit, Klatsch und Tratsch, Krankheit und Tod stellen kennzeichnen die banatschwäbische Provinz.

Der Tod und das Töten finden in Herta Müllers Erzählungen stets neue Facetten (Schlachttage, Tiertode, Menschentode), Todesarten, die nicht nur die Abhärtung gegen den Tod und die Brutalität der Dorfbewohner, sondern auch den animalischen Kampf ums bloße Überleben symbolisieren. Der Tod, „das geheime Gravitationszentrum dieser Erinnerungsprosa“⁷, stellt bei der rumäniendeutschen Schriftstellerin dieselbe Obsession wie bei Thomas Bernhard dar. Durch die Beschreibung dieser morbiden Atmosphäre ist jeder Text in den *Niederungen* ein Zeugnis der gefürchteten Todesnähe.

Mit dem Motiv des Todes verschwindet zugleich auch die Aufhebung der Grenze zwischen Innen- und Außenwelt. Die Darstellung der Außenwelt verschmilzt mit der schutzlosen Innenwelt des Kindes und entfaltet „ihre physische Bedrohung“⁸. Der Alltag, eine Art „Totenmaskenball“ wie bei Thomas Bernhard⁹, wird zum Auslöser einer existenziellen Todesangst.

Friedrich Christian Delius, der „Entdecker“ von Herta Müller, bezeichnet die *Niederungen* als eine Dorfchronik, in denen die Autorin „nicht anekdotisch und niemals auf eine Pointe hin [erzählt], sondern als alltäglich, immer

⁵ Herta MÜLLER, *Niederungen*, Berlin, 1988, S. 127.

⁶ Gebhard HENKE, *Mir erscheint jede Umgebung lebensfeindlich. Ein Gespräch mit der rumäniendeutschen Schriftstellerin*. In: „Süddeutsche Zeitung“, 16. November 1984, S. 13.

⁷ Norbert Otto EKE, a.a.O., S. 81.

⁸ Claudia BECKER, ‚Serapionisches Prinzip‘ in politischer Manier. - Wirklichkeit- und Sprachbilder in ‚Niederungen‘. In: Norbert Otto EKE (Hrsg.): *Die erfundene Wahrnehmung. Annäherung an Herta Müller*, Paderborn, 1991, S. 34.

⁹ Thomas BERNHARD, *Frost*, Frankfurt am Main, 1976, S. 255.

wiederkehrende und bedrückende Ereignisse [festhält], die jedoch niemanden wundern und niemanden empören¹⁰. Wie bei Thomas Bernhard wird das schwäbische Dorf als Antiidylle aufgefasst, das von Aberglauben, Intoleranz, kollektiven Anpassungsdruck, Beschränktheit, Zerstörung und Verfall geprägt ist. Die Dorfbewohner sind unrettbar abhängig von einer Welt individueller und kollektiver Schuld, aus der sie sich nie befreien können. Im Alltag der Gemeinschaft verschwinden alle Spuren abweichender Individualität, wobei die Angst, nicht ausgegrenzt zu werden¹¹, einen festen Platz einnimmt.

Durch die Beschreibung einer sozialistischen Gesellschaft unterscheidet sich Herta Müller von den deutschsprachigen Autoren und Autorinnen aus Deutschland, Österreich oder aus der Schweiz. Sie kritisiert, indem sie „beharrlich Bild auf Bild, Geschichte an Geschichte setzt, ein Deutschtum, das allein auf den Sekundärtugenden Gehorsam, Ordnung, Sauberkeit, Fleiß, Frömmigkeit und der Tracht im Gehirn“¹² aufgebaut ist. In dieser Dorfgesellschaft, die von Klatsch, Bestechlichkeit, Vetternwirtschaft, übertriebener Keuschheit, einem eisernen Arbeitsethos und Deutschtümelei geprägt ist, wird der Arbeitseifer zur Manie der Selbstentfaltung und der übertriebene Ordnungssinn zum Starrsinn.

Den Höhepunkt von Herta Müllers grotesker metaphorischer Welt stellt das Bild des Frosches dar, das die Verfasserin zum Symbol für die beschränkte Welt der Dorfgemeinschaft wählt:

Der deutsche Frosch aus den *Niederungen* ist der Versuch, eine Formulierung zu finden, für ein Gefühl - das Gefühl, überwacht zu werden. Auf dem Land war der deutsche Frosch der Aufpasser, der Ethnozentrismus, die öffentliche Meinung. Der deutsche Frosch legitimiert diese Kontrolle des einzelnen mit einem Vorwand. Der Vorwand hieß: Bewahren der Identität. Im Sprachgebrauch der Minderheit hieß das „Deutschtum“. Doch wie immer hat auch dieses Auge des deutschen Frosches, da es ein Auge der Macht war, nichts behütet. Identität, da sie so zwanghaft wachgehalten werden sollte, wurde immer auch Intoleranz. [...] Der deutsche Frosch war der erste Diktator, den ich kannte.¹³

Der Frosch symbolisiert zugleich die soziale Kontrolle im Dorf und das Gefühl der ständigen Verfolgung im totalitären Staat Ceausescus. Die Auswirkungen der politischen Realität auf das Erzähler-Ich und die

¹⁰ Friedrich Christian DELIUS, *Jeden Monat einen neuen Besen*. In: „Der Spiegel“, 30. Juli 1984, S. 120.

¹¹ Friedrich Christian DELIUS, a.a.O., S. 122.

¹² Ders., a.a.O., S. 120.

¹³ Herta MÜLLER, *Der Teufel sitzt im Spiegel*, Berlin, 1991, S. 20-21.

Darstellung dieses totalitären Überwachungsstaates finden sich in Herta Müllers Erzählungen wieder.

Der Begriff der Heimat, wie sie in den *Niederungen* vorgeführt wird, ist für das Kind ausschließlich negativ geprägt und ist mit Gefühlen wie Abgrenzung, Isolation, Schuldgefühlen, Fremdsein und Angst verbunden. Es handelt sich dabei um ein doppeltes Fremdsein: jenes im privaten Bereich, in der Familie bzw. im Dorf einerseits und andererseits um das von der Diktatur ausgelöste Fremdsein:

Mit Bilderketten von Scham und Schuld und Schuldverdrängung, von sozialer Kälte, Gewalt und Disharmonie und immer wieder von innerer Fäulnis verknüpft Herta Müller entlarvend Gegenwart und Vergangenheit der banatschwäbischen Gemeinschaft [...] ¹⁴

Herta Müllers Werk soll nicht als Autobiographie aufgefasst werden. Die Beschreibung der Dorffrealität lässt sich eindeutig geographisch auf die Banater Gegend beziehen. Nobert Otto Eke weist darauf hin, dass das spezielle Dorf als Schauplatz des Geschehens im dokumentarischen Sinn kein authentischer Ort sei, sondern eine erfundene Welt, ein fiktionaler Schauplatz, der jedoch nicht auf die genauen Wirklichkeitsbeobachtungen achtet.¹⁵

Die Welt der Banater Schwaben ist auch der Schwerpunkt von Johann Lippets Prosatexten, Erzählungen und Romane. Ähnlich wie Herta Müller beschreibt Lippet ein Land am „Rande des Nichts, am Rande einer imaginären Geographie“¹⁶, deren Bewohner vom Gefühl Heimatlosigkeit bedrängt sind.

Die Erzählung *Der Totengräber* erfasst den Untergang der schwäbischen Welt zu Beginn der 1980er Jahre im Banat und „ertönt“ wie ein „Grabgesang auf die rumäniendeutsche Lebenswelt“.¹⁷ Ort des Geschehens ist das Dorf W. [Wiseschdia], wo der Autor seine Kindheit und frühe Jugend verbracht hat. Von den ursprünglichen zweihundert Häusern stehen 1984 außer der Kirche gerade noch die zehn Häuser, die der Einebnungspolitik des Regimes entgangen sind. Von der ganzen Dorfgemeinschaft sind nach der Auswanderung nur noch acht Bewohner zurückgeblieben, einer davon ist Johann Wiener, der

¹⁴ Josef ZIERDEN, *Deutsche Frösche. Zur ‚Diktatur des Dorfes‘ bei Herta Müller*. In: „TEXT und KRITIK“, Juli 2002, S. 34.

¹⁵ Nobert Otto EKE, a.a.O., S. 15.

¹⁶ Friedrich Christian DELIUS, *Jeden Monat einen neuen Besen*. In: „Der Spiegel“, 30. Juli 1984, S. 119.

¹⁷ Michael BRAUN, *„Ein Totengespräch. Rumäniendeutsche Erzählungen von Johann Lippet und Franz Hodjak“*. In: „Die Tageszeitung“, 22. Mai 1992, S. 16.

als Totengräber arbeitet. Die Ironie des Schicksals wollte es, dass sieben Bewohner aus W. innerhalb von zwei Tagen an einer „rätselhaften“ Krankheit, wahrscheinlich an einer Frühjahrs Grippe, sterben, so dass die Zukunft des Friedhofs ausschließlich von Johann Wiener abhängt. Er entwirft einen Plan für einen neuen Friedhof, er möchte „seinen“ Friedhof in einen Garten der Toten umwandeln, der später zu einer touristischen Attraktion werden sollte. Das Interesse für die Neugestaltung des Friedhofs verfolgt die Hauptfigur Tag und Nacht, er träumt sogar von seiner Begrüßungsrede anlässlich der Einweihung der neuen Begräbnisstätte. Doch plötzlich verwandelt sich das Ganze in einen Alptraum, Wiener begreift, dass ihn seine ausgewanderten Landsleute nicht verstehen, weil er Mundart spricht. Wieners Verhängnis verkörpert das doppelte tragische Schicksal der ansässigen deutschen Bevölkerung, die sich einerseits nicht mit den Deutschen aus der BR Deutschland identifizieren können, andererseits aber in Rumänien zu einer Minderheit gehören.

Johann Wieners Aufbaubemühungen dauern nur kurze Zeit. Nach dem politischen Umbruch im Dezember 1989 werden er und seine Frau erschlagen im Bett aufgefunden. Wieners Traum löst sich in Luft auf, die Gräber aus W. geraten in Vergessenheit.

Der ironische Ton, die Darstellung der rückständigen Mentalität der Dorfbewohner und die Illustration des tragischen Schicksals der ausgegrenzten, heimatlosen Banater Schwaben zählen zu den Hauptmerkmalen von Lippets Prosa.

Der Roman *Die Tür zur hinteren Küche* (2000) setzt sich ebenfalls mit der Vergangenheit der Schwabenwelt im westlichen Teil Rumäniens auseinander, wobei die „Erinnerung als Präzisionsarbeit“¹⁸ zum zentralen Motiv des Werkes wird. Auf etwa 300 Seiten wird das Schicksal der Deutschen im Banat seit Mitte der 1950er Jahre bis zu Beginn der 1980er Jahre festgehalten. Der Roman zeigt in realistischen Bildern, wie die Macht des Kommunismus den allmählichen Untergang der deutschen Minderheit im Banat ausgelöst hat.

Die widerspruchsvolle tragische Geschichte von Anton Lehnert beginnt mit seiner Einberufung als Siebzehnjähriger in die Waffen-SS. Es folgt der Rückzug der deutschen Truppen aus Rumänien, wobei er in Österreich in amerikanische Gefangenschaft gerät. Nach seiner Entlassung arbeitet er bei den Amerikanern. In Österreich lernt er seine zukünftige Frau Maria Schmidt kennen, die ebenfalls aus einem schwäbischen Banater Dorf stammt und die nach zweijähriger Aufbauarbeit in der UdSSR 1947 mit einem Transport Arbeitsunfähiger in die sowjetische Besatzungszone bei Dresden gebracht

¹⁸ Peter MOTZAN, *Erinnerung als Präzisionsarbeit. Ein Band Erzählungen des Heidelberger Autors Johann Lippert*. In: „Rhein-Neckar-Zeitung“, 2. März 1992, S. 9.

wird. Ein Jahr später gelingt es ihr, nach Österreich zu fliehen, wo sie Anton trifft.

Als 29-jähriger kehrt Anton Lehnert mit seiner Frau Maria und den vier Kindern in sein Geburtsdorf zurück, weil man ihnen dort ein Haus und ein Stück Land versprochen hat. Die Rückkehr der Lehnerts versetzt Marias Mutter, Susanne Schmidt, in die Zeit von Januar 1945 zurück, als sich im Dorf die Gerüchte über die Deportation der arbeitsfähigen Deutschen in die Sowjetunion verstärkten und sie ein Versteck für ihre Tochter gefunden hatte, um sie vor der Deportation zu retten. Maria war aber dagegen, so dass sie zur Zwangsarbeit nach Russland verschleppt wurde. Der Erinnerungsmechanismus wird vom Autor detailliert nachvollzogen, die belastende Vergangenheit prägt die Gegenwart der Mutter.

Bei Anna Lehnert löst Antons Heimkehr die Erinnerung an ein anderes tragisches Erlebnis aus: die Zwangsumsiedlung in den süd-östlichen Teil Rumäniens – ein weiteres Schicksal der Banater Schwaben in der unmittelbaren Nachkriegszeit.

Wie die meisten Dorfbewohner, treten Maria und Anton Lehnert ebenfalls in die Kollektivwirtschaft ein und widmen sich der Arbeit auf den Gemüse- und Getreidefeldern. Der auf die Bauern ausgeübte politische Druck wurde immer größer, so dass das Leben zum Überlebenskampf wird. Der Widerspruch der existenziellen Abhängigkeit von der Kollektivwirtschaft, der man im sozialistischen Rumänien notgedrungen seinen Boden („Susanne erinnerte sich, daß die Großmutter mit ausgestrecktem Finger auf die Flurstücke gezeigt hatte, die mal Eigentum ihrer Familie waren“¹⁹), sein Vieh und seine landwirtschaftlichen Geräte abgeben musste, wird zuerst vom Autor ironisch in den Vordergrund gerückt, um dann in seiner wahren Tragik bloßgestellt zu werden:

„Nun war die gesamte arbeitsfähige Bevölkerung von Wiseschdia faktisch Mitglied der Kollektivwirtschaft, und aus selbstständigen Bauern war eine Bauernschaft geworden.

Wenn die ehemaligen Besitzer über die Felder zur Arbeit in die Kollektivwirtschaft gingen, suchten ihre Blicke unwillkürlich das einstige Eigentum ab.“²⁰

Lippert beschreibt die einzelnen Etappen im Leben der Banater Schwaben seit 1965, als Nicolae Ceaușescu zum Generalsekretär der Rumänischen

¹⁹ Johann LIPPET, *Die Tür zur hinteren Küche*, Heidelberg, 2000, S. 212.

²⁰ Ders., a.a.O., S. 45.

Kommunistischen Partei gewählt und Rumänien eine sozialistische Republik wird. Wie bei Herta Müller, wird auch in Lippets Erzählung der Arbeitseifer der Dorfbewohner zur Besessenheit der Selbstentfaltung. Für die Banater Schwaben stellt das Wort Urlaub ein Fremdwort dar, dessen Bedeutung sie erst durch den Besuch der Gäste aus Deutschland wahrnehmen.²¹ Das Dorf scheint durch Hochzeitsfeiern und Kirchweihfeste in einer patriarchalischen Welt verwurzelt zu sein, dessen Traditionen und Bräuche jedoch den Untergang des schwäbischen Milieus nicht verhindern können.

Ein Hauptereignis, dass den Alltag der Dorfwelt durchbricht, ist der Besuch eines Parteichefs. Bis zum Paroxysmus steigert sich die Beschreibung der Vorbereitungen für das Eintreffen des Parteichefs in Gottlob und Lowrin: Die Menschen stehen entlang der Straßen, hinter „Fahnen, Spruchbändern und den Porträts des viel- und meistgeliebten Sohnes und der als Wissenschaftlerin weltweit anerkannten Tochter des Vaterlandes“²², die Kindergartenkinder, die schon im frühen Alter indoktriniert wurden, tragen mit Stolz die Uniformen der Falken des Vaterlandes, und an den Rand des Maisfeldes pflanzt man höheren Mais als im Innern der Parzellen, um einen guten Eindruck auf die Gäste zu hinterlassen.

Eine besondere Aufmerksamkeit widmet Lippert dem schulischen Werdegang der Kinder. Nach der Grundschule in Wiseschdia gehen die Kinder ins Gymnasium im benachbarten Lenauheim, wo sie in einem Internat untergebracht werden. Es folgt das Lyzeum in Großsanktnikolaus. Nur wenige Dorfkinder schaffen es, danach zu studieren. Von den Lehnerts hat nur Susanne die Aufnahmeprüfung an die Universität in Temeswar bestanden, wo sie Germanistik-Rumänistik studiert, wobei das Rumänisch-Studium vorgeschrieben war. Susanne bekommt kein Stipendium, weil die Nebenverdienste ihres Vaters, bezogen auf die LPG [Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft]-Einkünfte, als zu hoch eingestuft werden. Wie das Dorfleben war auch der Unterricht vom Regime geprägt: „Kompromisse, Lügen, Verschweigen“.²³

In Susannes Schicksal lassen sich autobiographische Züge erkennen. Johann Lippert hat auch Germanistik-Rumänistik an der Universität in Temeswar studiert, beide waren als Deutschlehrer tätig, beide beteiligten sich an Feldarbeiten, an patriotischen Veranstaltungen, beide vermieden es, in die Partei einzutreten. Anfang der 1980er Jahre bleibt Susanne nichts übrig, als nach Deutschland zu fliehen. Jeder versucht einen Ausweg zu finden, um dem Druck der kommunistischen Partei zu entkommen. Für manche stellt

²¹ Ders., a.a.O., S. 168.

²² Ders., a.a.O., S. 299.

²³ Ders., a.a.O., S. 241.

der Selbstmord die einzige Lösung dar, zumal Ceaușescu die Idee von der „Homogenisierung der Nation“ verbreitete, was praktisch zur allmählichen Integration der Deutschen geführt hätte. Anton Lehnert will seinen eigenen Weg gehen, indem er sich nach dem Leitgedanken richtet: „Die sollen machen, was sie wollen und ich mach, was ich will.“²⁴

Die kommunistische Diktatur jedoch duldet keine Einzelgänger. Anton Lehnerts Verweigerung, auf Befehl der Soldaten stehenzubleiben und sich der Ausweis- und Körperkontrolle durch den Leutnant zu unterziehen, hat seinen Tod zur Folge: er wird erschossen.

Lippet versucht in seiner Erzählung den Hintergrund zu beschreiben, der die deutsche Minderheit zur schwierigen Entscheidung geführt hat, nach Deutschland auszuwandern. Gleichzeitig stellt er auch die Verhältnisse innerhalb der deutschen Gemeinschaft dar, die von Eifersucht, Missgunst und die übertriebene Betonung der deutschen Wesensart geprägt sind. So stößt Rosalia Potje auf den Widerstand ihrer Familie, als sie einen Rumänen heiratet, um der Verschleppung nach Russland zu entkommen. Anton Lehnert bricht die Beziehung zu seiner Tochter ab, als diese einen Rumänen heiratet.

Der Titel der Erzählung ist unwillkürlich mit dem Schicksal der Familie Lehnert verbunden. Die hintere Küche stellt den Ort dar, an dem der übliche schwäbische Alltag stattfindet, an dem aber auch wichtige Entscheidungen getroffen werden. Hier wird Handel getrieben, es werden Klatschgeschichten ausgetauscht, man hilft einander in stiller Opposition zum totalitären Staat, mit dem man nichts zu tun haben will, solange er einen nur in Ruhe lässt. Alltägliche, glückliche oder traurige Erlebnisse sind mit dieser „hinteren Küche“ verbunden, sie wird zur Zeugin der Familiengeschichte, von der Rückkehr aus Österreich bis zur Auswanderung. Gegen Ende des Romans wird die „hintere Küche“ von einem Milizmann betreten. Als Rumäne, aber in erster Linie als Vertreter der sozialistischen Staatsgewalt, hat er Zugang zu einem Raum, der bis dahin als Zufluchtsort für diese schwäbische Familie gegolten hat.

Durch das Motiv der hinteren Küche hält der Autor den Alltag mit seinen Auswirkungen auf die Einzelnen fest und versucht, Zeitgeschichte zu schildern.

Johann Lippet befindet sich auf der Suche nach der verlorenen Zeit, nach dem verlorenen Land. Die Erinnerung ist nicht nur mit dem Andenken an historische Begebenheiten, an offene Fragen der Geschichte der Rumäniendeutschen verbunden, sondern auch an persönliche Ängste und Bedürfnisse. Die Lebensgeschichte der Lehnerts symbolisiert das Schicksal

²⁴ Ders., a.a.O., S. 165.

zahlreicher schwäbischer Familien aus dem Banat. Dabei deckt sich bei Lippert die Rekonstruktion autobiographischer Momente mit ausschlaggebenden historischen Implikationen aus der Ceausescu Ära.

Die Fortsetzung des Romans *Die Tür zur hinteren Küche* erscheint im Jahre 2005 unter dem Titel *Das Feld räumen*²⁵. Es umfasst den III. und IV. Teil dieses zweibändigen Werkes und bezeugt die zeitdiagnostische Qualität des ersten Bandes. Mit den Erfahrungen der Hauptfigur Anton Lehnert wird ein Stück rumäniendeutscher und bundesdeutscher Wirklichkeit dokumentiert. Der historische Rahmen – das sozialistische Rumänien in der zweiten Hälfte der 1980er Jahre, das Deutschlandbild um 1990 und das Banat unmittelbar nach dem politischen Umbruch 1989 – bilden den Hintergrund für den ganzen Verlauf des Romans. Johann Lippert zeigt das Phänomen der Auflösung der deutschen Bevölkerung in Rumänien am Beispiel des Dorfes Wiseschdia, dessen soziale Struktur Modellcharakter erwirbt. Die Atmosphäre des Abschieds prägt intensiv den ersten Teil des Buches, der Gedanke an die Auswanderung ist das einzige Gesprächsthema unter den wenigen Deutschen, die noch im Dorf geblieben sind.

Die Korruption herrscht überall, besonders unter den Zollbeamten und den Behörden, die mit den Antragstellen zu tun haben. Die deutschen Schulen im Banat werden allmählich geschlossen. Die Lehrerstellen werden willkürlich verteilt. Die deutsche Fernsehendung und der deutsche Rundfunk wurden schließlich eingestellt. Manche Lebensmittel, wie Mehl, Zucker und Speiseöl wurden in kleinen Mengen an die Bevölkerung verkauft. Manchmal blieben sogar diese Rationen aus, und man war auf die Hilfe der Verwandten aus der Bundesrepublik angewiesen. Das Fehlen der Waren in den Läden wird vom Verfasser humorvoll dargestellt: „Im Konsumladen herrschte ein Kommen und Gehen, obwohl es nichts zu kaufen gab.“²⁶

Unter den gegebenen sozialen und politischen Umständen sowie unter dem Druck der familiären Begebenheiten – seine Frau Maria ist gestorben, sein Sohn Kurt wurde auf dem Fluchtversuch in die Freiheit in der Nähe der jugoslawischen Grenze erschossen, die drei Töchter sind nach Deutschland ausgewandert – bleibt Anton keine andere Wahl übrig, als die Aussiedlung. Trotz der Tatsache, dass er selbst von einem Schuss eines Grenzsoldaten verletzt wurde und einige Wochen im Krankenhaus in Großsanktnikolaus verbringen musste, möchte Anton nicht auswandern. Obwohl ihm die nötigen Formalitäten für die Auswanderung von seiner Tochter Hilde zugestellt

²⁵ Johann LIPPET, *Das Feld räumen*, Verlag Das Wunderhorn, Heidelberg, 2005.

²⁶ Ders., a.a.O., S. 105.

werden, fällt ihm das Verlassen seiner Heimat äußerst schwer. Der Gedanke der Auswanderung verfolgt Anton, ein schwerer Kampf findet in ihm statt, er versucht sich selbst zu trösten, gibt sich aber gleichzeitig Rechenschaft über die Absurdität der Situation: „Der Schlusstrich muss gezogen sein, redete er sich ein, sonst gibt es keinen Neuanfang. Neuanfang? Im nächsten Jahr wurde er sechzig.“²⁷

Im Vergleich zum ersten Band schildert *Das Feld räumen* auch die Erlebnisse der Hauptfigur nach seiner Auswanderung. Der 12. September 1986, der Tag, an dem Anton seine Heimatgemeinde verlassen musste, wird die Existenz der Hauptfigur für immer beeinflussen. Mit psychologischem Feingefühl verfolgt der Autor die innere Zerrissenheit seines Protagonisten, der im Zeichen der unmöglichen Anpassung an die bundesdeutschen Verhältnisse steht. Von dieser Situation ausgehend, könnte man Johann Lippets Hauptfigur mit den Protagonisten aus Wolfgang Koeppens Romanen *Tauben im Gras* (1951) und *Das Treibhaus* (1953) vergleichen, die nach dem Zusammenbruch des Dritten Reiches in ihren Leitvorstellungen verunsichert sind und durch den kalten Krieg von der Angst vor einem dritten Weltkrieg heimgesucht werden.

Was auf Anton Lehnert zukommt, sind die üblichen Formalitäten, die jeder Aussiedler erfüllen muss, um deutscher Staatsbürger zu werden. Dieser Weg führt Anton zuerst ins Übergangwohnheim in Nürnberg. Dann folgt die Unterkunft im Übergangwohnheim in Rastatt und schließlich im Wohnheim in Heidelberg/Kirchheim. Zur „Umstellung“²⁸ gehören auch die Krankenversicherung und die Eröffnung eines Kontos, für die gleichfalls viel Vorarbeit geleistet werden muss.

Parallel dazu erfolgt die allmähliche, sehr umständliche Beantragung der nötigen Papiere für die Einbürgerung, wobei der Aussiedler mit der bundesdeutschen Bürokratie konfrontiert wird. Schmerzhaft ist vor allem die Erfahrung beim Arbeitsamt, wo man ihm erklärt, dass er zu alt sei, um noch angestellt zu werden.

Anton versucht sich an die „unzähligen Neuigkeiten“²⁹ anzupassen, die jeden Tag auf ihn zukommen: der Umgang mit der Rolltreppe, mit der Klimaanlage und mit dem Kassensautomaten in der Tiefgarage. Er lässt sich detailliert erklären, wie die Waren in den deutschen Läden vor Diebstahl gesichert werden.

Die Wahrnehmung der sprachlichen Unterschiede zählen ebenfalls zur „Umstellung“. So erfährt er der Reihe nach, dass man in Deutschland „Couch“

²⁷ Ders., a.a.O., S. 119.

²⁸ Johann LIPPET, a.a.O., S. 180.

²⁹ Ders., a.a.O., S. 172.

und nicht „Diwan“,³⁰ „Seniorenheim“ und nicht „Altenheim“,³¹ „Kneipe“ statt „Wirtshaus“,³² „Geranien“ statt „Muschkattel“,³³ „Auberginen“ statt „Vinete“³⁴ und „Meerrettich“ für „Kren“³⁵ sagt. Der Begriff „Broccoli“ wird für eine Art „Karfiol“³⁶ verwendet und „Zucchini“ ähneln „Kürbissen“.³⁷

Anton Lehnert findet keinen Anschluss an die neue Heimat, er ist tief in der Banater Heimat verwurzelt und kann sich nicht von ihr trennen. Sein Schicksal nach dem politischen Umbruch 1989 in Rumänien ist voraussehbar. Im Frühling 1990 besucht er Wiseschdia und kurz danach beschließt er, endgültig in sein Dorf zurückzukehren, um dort, zusammen mit Alois Binder, Tomaten anzubauen. Doch die Freude der Rückkehr in die alte Heimat dauert nicht lange: nach kurzer Zeit erliegt Anton einem Herzinfarkt.

Der aus dem „Exil“ heimgekehrte Idealist scheitert an der Realität, mit der er konfrontiert wird: Der Protagonist, der wie Johann Wiener wegen des historischen Kontextes zwischen Utopie und Wirklichkeit schwankt, bleibt ein Heimatloser, ein unterlegener Außenseiter.

Das Leben als Außenseiter, als Grenzgänger scheint für Anton die einzig mögliche Lebensweise zu sein. Seine Unfähigkeit und gleichzeitig sein Versagen, die Vergangenheit zu bewältigen, sind der Auslöser seines dramatischen Schicksals.

Durch sein trauriges Schicksal entwickelt sich der Protagonist zu einer Art Anti-Held. Das Ende des Romans zeigt keinen Ausweg, er enthält keinen Aufruf zur Veränderung, sondern stellt vielmehr ein Abriss der traurigen Wirklichkeit dar.

Wenn man Herta Müllers und Johann Lippets Prosa vergleicht, so kann man zu folgenden Schlussbemerkungen gelangen: Herta Müller entwirft in ihrem Kurzprosaband *Niederungen* ein verzerrtes Bild der banatschwäbischen Heimat, wobei die Heimat überwiegend mit einer konservativen, engstirnigen Gemeinschaft identifiziert wird. Der ironisch-sarkastische Unterton, in dem die Texte verfasst sind, scheint für die Autorin die einzige Möglichkeit zu sein, diese Welt festzuhalten, in der Vergangenheit und Gegenwart eine Einheit bilden. Wie Thomas Bernhard rückt die rumäniendeutsche Schriftstellerin das Düstere in den Vordergrund.

³⁰ Ders., a.a.O., S. 189.

³¹ Ders., a.a.O., S. 179.

³² Ders., a.a.O., S. 206-207.

³³ Ders., a.a.O., S. 215.

³⁴ Ders., a.a.O., S. 218.

³⁵ Ders., a.a.O., S. 219.

³⁶ Ders., a.a.O., S. 182.

³⁷ Ders., a.a.O., S. 218.

Bei Johann Lippert dagegen, wirkt die Ironie wirkt viel harmloser als bei Herta Müller. Das Realitätsbewusstsein und die wirklichkeitsgetreue Darstellung der Banater Heimatregion bilden den Schwerpunkt seiner Erzählungen. Trotz der kritischen Haltung gegenüber der Tradition der Banater Deutschen ist Lipperts Prosa nicht durch die Diffamierung der banatschwäbischen Gemeinschaft gekennzeichnet.

Sowohl Herta Müller als auch Johann Lippert beschreiben die tragischen Schicksale der Deutschen im Banat, die als Opfer des kommunistischen Regimes weder in Rumänien, noch in Deutschland ihr Glück gefunden haben.

BANATUL ȘVĂBESC ÎN PROZA HERTEI MÜLLER ȘI A LUI JOHANN LIPPET

(Rezumat)

Cuvinte-cheie: *literatura germană din România, satul șvăbesc, regimul comunist, patrie, marginalizare*

Pornind de la textele Hertei Müller și ale lui Johann Lippert, autoarea își propune să descrie satul șvăbesc și să releve ecoul acestei literaturi în spațiul german. Totodată, se evidențiază destinele tragice ale șvabilor din Banat, victime ale regimului comunist, care nu reușesc să se adapteze nici în România, nici în Germania.

TITU MAIORESCU ȘI BANATUL*

Bogdan Mihai Dascălu

Cuvinte-cheie: *Ioan Popazu, Caransebeș, Ioan Popovici-Bănățeanul, Victor Vlad-Delamarina, Timișoara*

A evoca legăturile lui Titu Maiorescu cu Banatul înseamnă a ne plasa într-o triplă perspectivă: *familială, spațială și literară*.

Relații familiale și culturale

Fără îndoială că personajul ce interesează în această privință este Ioan Popasu, nume caligrafiat consecvent de Maiorescu Popazu, variantă pe care o vom păstra în cele ce urmează. Mama criticului, Maria, era sora acestui Popazu. Viitorul episcop a fost coleg cu Ioan Maiorescu la Viena între 1832 și 1836, unde amândoi au făcut studii teologice la Universitate. Desigur că pe această cale Ioan Maiorescu a cunoscut-o și pe viitoarea lui soție.

Ioan Popazu s-a născut la 20 decembrie 1808 în Brașov, unde a devenit protopop, iar mai târziu, episcop de Caransebeș (1865 – 1889), fiind numit de mitropolitul Andrei Șaguna, a cărui mână dreaptă a fost. Ironia sortii face ca el să fi ajuns preferatul lui Șaguna la niciun an de la decesul cumnatului său (24 august 1864), care s-a aflat într-o reciprocă dușmănie cu Șaguna. Această relație mai mult decât neamicală este de altfel evocată în mai multe rânduri de tânărul Maiorescu în *Jurnalul* său („28 ianuarie [1856]. Azi auzii de la tata de un pamflet, care-l fac [adeptii lui] Schaguna [...]. Tata vrea să ceară voie de la minister să-i răspundă publice. – O, Doamne! De ce nu am ajuns eu cu vro istorie a mea până la timpurile noastre! I-aș pune lui Schaguna un timbru, la care să se gândească în toată viața lui, spre *memorie scandaloaasă*. Fie că va veni odată timpul acesta! Mă bucur de acum.”; 18 mai 1856 „Nouă, se înțelege că nu ne face nimica, pentru că tata are posturi destule de ocupat în Țară sau în Moldova; dar e vorba ca să nu triumfeze Șaguna – și apoi, ducându-se tata, pierd românii din Viena toată baza.” etc.).

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

Titu Maiorescu s-a simțit mereu apropiat de familia mamei, a cărei casă părintească din Brașov o vizitează în mai multe rânduri, stăpânit de emoții: „Doamne, ce impresiune neprețuibilă, după atâția ani ponderabili, la dezvoltarea spirituală și trupească, locurile copilăriei! Toată casa, tot arburele îmi recheamă niște monumente plăcute sau neplăcute!” (3 august 1857). Celălalt unchi, Constantin, îi este oaspete frecvent la București. În ce-l privește pe episcopul Popazu, acesta este amintit de mai multe ori în *Jurnal*. Astfel, la întoarcerea din Germania, prin Viena, în țară, criticul se oprește în 11 februarie 1882 în Caransebeș, „unde unchiul [meu], episcop, [s-a comportat] emoționant de frumos și de amabil cu mine, cadou 300 florini pentru Livia”¹. Cu această ocazie se întâlnește și cu alți localnici: „Ghidu, cu soția, Bartholomei (secretar) cu cotoroața lui. Protosinghelul Mustea, rectorul Seminarului Teologic.” Acest Ghidiu l-a vizitat, de altminteri, pe critic la București, „unde am aflat de proiectata logodnă a verișoarei mele Maria cu profesorul de teologie Andrei Ghidiu, trimis de la Caransebeș de episcop și văzut peste 2 zile de acest tânăr. Nu urât, dar tăcut și mână grozavă, însă om cumsecade.” (marți, 14 aprilie 1881). Trimiși de unchi, sosesc la București, din când în când, oaspeți din Caransebeș, de pildă vineri, 24 august 1882 „la prânz prof. Popovici (teologie, din Caransebeș, necultivat, dar nu prost) și Annette.”

Un episod mai consistent al relațiilor cu unchiul său l-a constituit vizita făcută la Caransebeș, împreună cu Emilia, cu ocazia „sfințirii de diacon” a acestuia („78 ani, foarte sănătos și voinic”), în 11 și 12 aprilie 1887. Vizita este descrisă cu neobișnuit de multe amănunte. Primiți de unchi „cu vechea lui amabilitate” (semn că legăturile dintre ei au fost permanente). Festivitățile au fost fastuoase: „Sara, retragere cu lampioane, de corurile sătenilor din dieceză, discurs de pe stradă al lui Velovan (foarte cu minte), răspunsul Episcopului de la fereastră. Foarte bine toate, uneori mișcătoare. Bun corul cel complet”. În ziua următoare, asistă la liturghia celebrată de Episcopul Mețian, urmată de discursul în biserică al Protosinghelului Mustea, al aceluiași Episcop Mețianu în onoarea lui Popasu și răspunsul acestuia, întreaga ceremonie durând 4 ore. În continuare „recepțiunea a vro 50 de deputațiuni la Casa Episcopiei, de la 4 – 7 banchet în Hotel (vro 250 persoane), toasturi asupra lui etc., sara ‚convenire’ muzicală, dar noi am plecat la 9 ore spre București”.

De precizat că mai sus invocatul Velovan era pe atunci profesor și director al Preparandiei din Caransebeș. El a fost atât de mult prețuit de Maiorescu, încât acesta l-a recomandat pentru funcția de profesor de pedagogie la Școala

¹ Citatele din *Jurnalul* maiorescian sunt reproduse după textul manuscris al acestuia, pregătit de noi pentru o nouă ediție.

Normală (1893), de unde s-a transferat la Școala Normală „Carol I” din Craiova în 1896. Pensionat în 1926, a revenit în Rusca Montană, unde a murit în 1932, la 80 de ani.

Probabil cu prilejul acestei vizite l-a cunoscut și pe baritonul Nicolae Popovici, care l-a vizitat o lună mai târziu în București (zece zile mai târziu, va susține un recital 4 ore în fața Reginei).

Adăugăm și informația că Titu Maiorescu s-a întâlnit cu redactorul celebrei publicații „Romänische Revue”, care a apărut și în capitala austriacă între ianuarie 1889 și decembrie 1892: „Viena, 25 aug. 1891. Ploaie, frig. Vizita lui Diaconovich”.

Aceste relații strânse cu unchiul episcop și cu alți cărturari și oameni de artă din Banat n-au rămas fără efect în plan cultural, căci, poate și sub influența lui Titu Maiorescu, în Caransebeș a apărut, treptat, o înfloritoare viață spirituală, reflectată în activitatea unor profesori notabili de la Institutul Teologic-Pedagogic (între care s-a ilustrat istoricul literar și folcloristul Enea Hodoș).

Nu în ultimul rând vom aminti aici interesul manifestat de *pedagogul* Maiorescu față de un fenomen specific provinciei bănățene: *conferințele învățătorilor*, ca formă de dezbatere și de perfecționare profesională. Într-o scrisoare adresată lui Ioan Meșotă² el cere informații despre aceste conferințe:

„D-lui Ioan Meșotă, Iași, 8 oct. 1869

Cetesc multe despre conferințe și reuniuni învățătorești în Banat. Cum stăm în Transilvania? Cestiunea este din cele mai importante și din parte-mi prepar o cercetare mai întinsă pentru *Convorbiri*”³.

Călător prin Banat

Nu există mărturii certe că Maiorescu ar fi călătorit intenționat în Banat. Există însă suficiente însemnări în *Jurnal*, care confirmă că a trecut și, uneori, s-a oprit în orașe bănățene cu prilejul călătoriilor înspre sau dinspre Occident. În acest sens, sunt menționate mai multe opriri la Timișoara, care se afla

² A trăit între 1837 și 1878, a făcut studii la Viena și la Bonn, a fost profesor la nou înființatul Gimnaziu Românesc din Brașov (1861), apoi director adjunct (1869) al acestuia, autorul unor manuale de istorie și geografie. La propunerea lui Titu Maiorescu, a devenit membru corespondent al Academiei Române în 1877. Cf. și V. Oltean, *Titu Maiorescu în acțiunea de susținere a primului liceu românesc brașovean*, „Limbă și literatură”, 1976, p. 199-213

³ Cf. articolele *Învățământul primar amenințat!*, „Convorbiri literare”, 1870, nr. 3, p. 33-40 și *Despre reforma învățământului public*, „Convorbiri literare”, 1870, nr. 15-16, p. 237-241; 252-260

pe ruta Viena – Braşov. În oraşul de pe Bega poposeşte în 31 iulie 1857 la hotelul *Zum Trompeter*. De aici porneşte a doua zi dimineaţa şi în Lugoj ia „un prânz foarte bun”. La întoarcere, plecând luni seara, în 20 septembrie 1857 din Braşov cu poştalionul, ajunge în 23 septembrie, la ora 4 dimineaţa, în Timişoara. De aici, împreună cu încă trei tovarăşi de drum porneşte cu un car privat (arvunit pentru 34 de florini) spre Szeghedin, unde ajung seara la ora 9. Un an mai târziu, în 4 august 1858, „sâmbătă seara, la ½ 8, plecai cu carul de fier din Viena. Duminică, la 7 seara, în Timişoara. Acolo dormii la *Trompeter*.”

Mai târziu, odată cu dezvoltarea liniilor româneşti de cale ferată, el va alege consecvent ruta Bucureşti – Viena prin Orşova şi Timişoara. Într-o miercuri a lunii iulie 1878, el pleacă din Bucureşti cu Mite Kremnitz, copilul acesteia şi cu bona până la Vârciorova, de unde ajunge cu o trăsură până la Orşova, pentru a-şi continua de aici drumul spre Viena („frumoasă călătorie cu trăsura între Vârciorova şi Orşova, trecând pe lângă insula turcească, acum ocupată de austrieci, Ada-Kaleh“).

Doi ani după această însemnare, „la 28 martie 1880 stil vechi, în timpul călătoriei la Pesta [...] l-am văzut pe maiorul Bogati în restaurantul gării din Orşova. Mi s-a adresat în română, [cu] un gros accent ardelenesc sau bănăţean. Mi-a povestit că uciderea lui Barbu Catargi ar fi fost înfăptuită de 2 tineri, incitaţi de redacţia „Românului“; şi anume de acum răposatul Dunca (din Banat) şi de poetul *Grozescu*, care încă mai trăieşte.” În realitate, Iulian Grozescu decedase în 1872, în casa părintească din Comloşul Mare.

Spre deosebire de alte oraşe, provincii sau chiar ţări vizitate, pe care le descrie în amănunt, aproape întotdeauna emiţând judecăţi de valoare, Titu Maiorescu devine extrem de laconic în privinţa oraşelor bănăţene (aprecierea prânzului consumat la Lugoj nu infirmă această constatare, aici fiind vorba, evident, de un fapt singular).

La începutul anului următor va reveni, pentru o zi, la Caransebeş, unde s-a bucurat de o „primire foarte amabilă. Şampanie. Episcopul mai vesel decât oricând, cu cei 80 de ani ai săi!”, ocazie cu care se întâlneşte cu generalul Traian Doda şi cu deja amintitul Ştefan Velovan.

În fine, în august 1890, face o scurtă oprire la Lugoj, venind de la Pesta. Trage la Hotelul „Concordia” al Bisericii Române, „casă mare, dar foarte rău ţinut de un neamţ. Murdar, mâncare proastă. Noapte rea”. De aici, pleacă la Mehadia-Herculesbad, ia cea mai bună odaie, „nu ieftin. Vreme bună, ceva soare, dar cam răcoare. Nu ne place Herculesbad... Mâncarea mediocră la Casino şi toate ţigano-româno-ungureşti”. Impresie ameliorată de ascensiunea de a doua zi, când „am început să ne suim la *Domogled* şi am ajuns pe la 12

până lângă *Aussicht* cu crucea, la jumătatea peste stâncile de sus. La 1 înapoi. Foarte frumos”. Și impresiile culinare se mai ameliorează: „Mâncarea tot mediocră, numai *Kaisersemeln* foarte bune, șuncă, cafea cu lapte bune.”

Va reveni în Timișoara la sfârșitul anului, trage de data aceasta la Hotelul „Rudolf” („în aceeași casă cu teatrul... hotel mare, dar neglijat, foarte frig, *negemütlich*). Iese în oraș pe jos, „ceva vânt rece, înghețat de frig, vedem ‚Prinz Eugen-Platz’, mica tablă turcească la Casa Primăriei... vedem că orașul e iluminat cu electricitate...”

Validarea literară a Banatului

Dacă în privința spațiului geografic Titu Maiorescu nu manifestă un interes special pentru Banat, în schimb lui îi revine meritul incontestabil de a fi atras atenția oamenilor de litere din România de atunci asupra unor scriitori bănățeni. Este vorba despre Ioan Popovici-Bănățeanul și despre Victor Vlad-Delamarina. Datorită marelui critic, numele acestora au devenit cunoscute în lumea literară românească și odată cu ele atenția comentatorilor s-a îndreptat cu mai multă înțelegere asupra fenomenelor literare și culturale din această provincie.

Majoritatea tinerilor care frecventau *Junimea* bucureșteană erau foști emuli ai lui Maiorescu. Acesta face o confesiune semnificativă: „Luni, 8 martie 1893 [...] Mult ocupat și interesat de câteva săptămâni prin întâlnirile literare de sâmbătă, când la mine, când la J. Negruzzi, la care iau parte foștii mei studenți (acum licențiați în litere și în funcții) din București: Mihai Dragomirescu, I. A. Brătescu, I. A. Rădulescu, P. P. Negulescu, N. Basilescu etc.” Cum se vede, tineri care vor face carieră în literatura și în filozofia românească și care îi confirmă vocația de mentor pe care a ilustrat-o de atâtea ori anterior. În acest context, Maiorescu îl cunoaște pe tânărul Ioan Popovici în decembrie 1891, care îi ceruse o întrevvedere, pe care, amabil, i-a acordat-o numaidecât: „Și a venit un tânăr de vreo 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la față, blond, ochii mari, albaștri, strălucitori, un surâs de sfială, dar de o nespusă blândețe pe buzele învinețite.” Tânărul i-a inspirat nu numai simpatie ci și încredere, astfel că s-a putut⁴ pronunța cu sinceritate asupra poeziilor acestuia („Asupra poeziilor ce mi le-a cetit în acea dimineață ne-am înțeles ușor: vro trei erau numai imitații din Eminescu, prin urmare fără valoare; am convenit să fie aruncate în foc”, dar celelalte „aveau totuși, pe lângă farmecul formei, propria lor viață și astfel a rămas să fie publicate în ‚Convorbiri literare’.”)

⁴ *Critice*. Antologie și prefață de Paul Georgescu, text stabilit de Domnica Stoicescu, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 481

Aflând că pe lângă poezie a mai scris și două nuvele, criticul l-a invitat să le citească în cercul *Junimii* la una dintre ședințele viitoare. Evenimentul s-a produs sâmbătă, 30 ianuarie 1893 (stil vechi) și este consemnat în manuscrisul *Jurnalului*: „Sara literatura studenților la Jacques. Plăcut, delicat, talentat poetic Ion Popovici din Caransebeș (Lugoj).” Nuvela *În lume* citită cu acel prilej a trezit nu numai interesul criticului, ci și admirația participanților și nu este deloc lipsit de interes faptul că Titu Maiorescu asociază numele tânărului cu acela al provinciei din care provenea: „Cu atât mai viu era interesul cu care așteptam știrile din Banat. Și mare mi-a fost mulțumirea când mi-au sosit [...]”

Criticul este mișcat de versurile lugojeanului într-atât, încât nu ezită să enunțe o judecată de valoare de care puțini scriitorii români s-au bucurat: „De la Eminescu încoace, a cărui influență de altminteri se simte și în aceste poezii, nu s-a mai cântat iubirea cu atât adevăr și cu atâta frumusețe.”⁵ Maiorescu deplânge dispariția prematură a scriitorului (29 august 1893) și totodată constată că „în puținele luni de când se publicaseră scrierile lui în ‚Convorbiri literare’, ele au putut pătrunde în inima multor cetitori [...]”⁶ și încheie: „au început să-l prețuiască cei care au trăit împreună cu el, îl vor prețui și cei ce vor veni după el”⁷.

Celălalt tânăr scriitor bănățean despre care Titu Maiorescu se simte îndemnat să scrie este Victor Vlad-Delamarina⁸. Evocându-l, criticul îl plasează în contextul general al literaturii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Tocmai în momentul când dincoace de Carpați par a se fi sleit puterile literare după producerea relativ mare din anii 1870 – 1890, românii de dincolo primesc impulsivitatea dată de noi și continuă ei înșii mișcarea.”

Criticul este vădit mișcat de destinul acestui tânăr, neverosimil de asemănător cu cel al lui Ioan Popovici-Bănățeanul: „[...] încolțise printre românii din Banat talentul unui alt tânăr, mort și el cu zile ca Popovici, de-abia ieșit din copilărie, neavând timp să se formeze, rămas aproape necunoscut, dar meritând să fie cunoscut [...]”⁹. Acestui tânăr scriitor Maiorescu îi recunoaște un important merit: „introduce un element nou în mișcarea noastră literară: poezia dialectală”¹⁰. Deși Victor Vlad-Delamarina s-a exersat în mai multe genuri literare, în traduceri dar și în desen, criticul consideră că titlul de prim

⁵ *Ibid.*, p. 482

⁶ Text inedit, reprodus după manuscris.

⁷ *Critice*, p. 487

⁸ *Ibid.*, p. 490

⁹ *Ibid.*, p. 496

¹⁰ *Ibid.*, p. 497. Maiorescu i-a dedicat un necrolog, *Ioan Popovici*, „Convorbiri literare”, XXVII, 1893, nr. 6, p. 520-521 și articolul *Ioan Popovici-Bănățeanu*, „Convorbiri literare”, XXIX, 1895, nr. 10, p. 879-898 (reluat în *Critice*).

poet dialectal este cel care îi poate asigura un loc în literatura noastră. Cu instinctul lui sigur și cu capacitatea de a prevedea lucid viitorul, Maiorescu lasă să se înțeleagă că Delamarina este doar *primul* care scrie în grai și că el va fi urmat de alții care vor proceda așisderea. Predicția lui va fi confirmată de apariția unei întregi familii de poeți bănățeni, care au exploatat virtuțile poetice ale graiului de acasă, fie ei cultivați sau simpli țărani. De altminteri, Banatul a impus în literatura română un fenomen de asemenea unic: pe țărani condeieri¹¹.

Faptul că Titu Maiorescu comentează elogios doi tineri scriitori bănățeni reprezintă o primă afirmare a scrisului bănățean în context național. Maiorescu le integrează meritele într-un reviriment mai larg, reviriment de care recunoaște că nu este străin: criticul este deplin conștient de ecoul pe care opiniile și judecățile lui l-au avut în viața literară a epocii, atunci când se referă la *impulsiunea dată de noi* scriitorilor din Banat și din Transilvania. Roadele literare ale influenței lui reprezintă cel mai important aspect al legăturilor sale cu Banatul.

TITU MAIORESCU UND DAS BANAT

(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: *Ioan Popazu, Caransebeș, Ioan Popovici-Bănățeanul, Victor Vlad-Delamarina, Timișoara*

Der Beitrag klärt Titu Maiorescus Verhältnis zum Banat aus einer dreifachen Perspektive auf: jene der familiären Beziehungen, jene des Reisenden und jene des Literaturkritikers. Die Letztere ist auch die Bedeutendste, da er zwei der wichtigsten Vertreter der Banater Dichtung aus einem kritischen Standpunkt betrachtet.

¹¹ Este vorba despre articolul *În memoria unui poet bănățean: Victor Vlad (Delamarina)*, apărut în „Convorbiri literare”, XXX, 1898, nr. 2, p. 113-134 și reluat în *Critice* sub titlul *În memoria poetului dialectal Victor Vlad (Delamarina)*, p. 501-511 (ed. cit.).

REVISTA ARĂDEANĂ „SALONUL LITERAR”

Dumitru Vlăduț

Cuvinte-cheie: *mensual, simbolist, modern, colaborări, Al. T. Stamatiad*

Alături de „Hotarul” și „Înnoirea”, „Salonul literar” este una din importante reviste culturale interbelice apărute la Arad. Mai modeste, dar nicidecum neglijabile erau „Voința poporului” (1923) și „Tribuna nouă” (1924). Toate continuau tradiția unor reviste mai vechi din Arad precum „Lumina”, „Biserica și școala”, „Tribuna poporului”, „Românul” ș.a. care sunt mărturiile ale înfloritoare publicistici de aici, de un foarte bun nivel profesional.

„Salonul literar” a fost fondată de poetul simbolist Al. T. Stamatiad (1885-1956) din București și a apărut lunar la Arad din 15 martie 1925 până în 15 mai 1926 (12 numere) având o decisă orientare modernă. Apărută la granița de Vest, ea a avut un important rol național, acela de a face cunoscute valorile românești.

Revista s-a remarcat printr-un profesionalism accentuat și un bun gust în ceea ce a publicat. Ea a obținut aproape mereu colaborări prestigioase¹ de la nume precum Eugen Lovinescu, Perpessicius, T. Vianu, I. Minulescu ș.a. menținându-și în acest fel altitudinea intelectuală. A publicat versuri originale și traduceri, eseuri, critică literară, recenzii și cronicile literare, proză, având și rubrica „Știri și însemnări literare”.²

Programul revistei reprezintă un caz rar de slabă legătură între ceea ce se spune aici și ce se publică în revistă. Ne și întrebăm de aceea dacă este vorba de un articol-program. Intitulat *Puterea ideii* și semnat de D. Nanu, cunoscut ca autor de poezie conceptuală, el este întâi de toate cam prolix și nu dezvăluie deloc orientarea publicației în materie de literatură, obiective ori direcții de urmat. Dacă nu ar deschide primul număr și ar fi așezat în alt loc ar putea fi

¹ Cf. în privința semnării colaborărilor prestigioase și I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*. Argument de Ion Dodu Bălan, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 304; *Dicționarul general al literaturii române, S/T*. Coordonator general: Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 34.

² Cf. în privința naturii celor publicate și: Petre Pascu, *Reviste din trecut. „Salonul literar”*, în „România literară”, 1969, nr. 40, p.13; I. Hangiu, *op. cit.*, p.34;

considerat ca o contribuție de publicistică. Plecând de la un citat din lucrarea lui Emerson *Solitudine și societate* în care acesta vorbea de presă ca semn distinctiv al unei societăți civilizate prin aceea că un ziar contribuie la cultura sufletească a persoanelor, autorul articolului își propunea să se oprească asupra funcțiilor sociale ale presei. El arată imediat că publicațiile, fie ele polemice, fie obiective „sunt menite să ție un echilibru statornic în sufletul maselor față de problemele ce le frământă și le orientează activitatea”.³ Într-un limbaj avântat suferind de amplificare retorică, D. Nanu arată apoi și ceea ce crede el a fi menirea publicistului:

„Publicistul e semănătorul ideilor de dreptate și înfrățire ale celor aleși, e persecutorul vițiilor ce se strecoară în moravuri pe căi piezișe și sapă la așezămintele sănatoase, e inima și avântul publicului, e voința unită, conștientă a energiilor latente, nu egoismul unei clase împotriva tuturor.”⁴

Publicistul ar mai fi de asemenea o călăuză a cititorilor spre atmosfera intelectuală elevată pregătită de marii gânditori ai timpurilor.

Există apoi în opinia lui D. Nanu câteva exigențe în privința publicistului: el trebuie să fie cinstit, să fie sincer, să fie convins de ideea pe care o apără, să fie talentat și competent căci numai astfel poate face un real serviciu oamenilor. De aici, într-un limbaj avântat, care este mai degrabă cel al presei din epoca romantismului pașoptist, D. Nanu insistă asupra forței pe care o reprezintă ideile.

El o exemplifică prin cazul Germaniei unde ea, ideea, lansată întâi de poeți, receptată în școală și propagată în popor, „strânge sufletește cu mult înainte de acțiunea lui Bismark – micile stătuțe germanice în gândul unui puternic imperiu”.⁵ Se fac aluzii și la puterea ideii de a-i uni pe români într-un singur stat. Prin urmare, trage concluzia autorul articolului, „E neasemănată puterea misterioasă a ideii”.⁶ Este deci bine ca, în ceea ce numește el „oastea ei” (a ideii), pe lângă „comandanți iluștri” să existe cât mai mulți slujitori soldați ai ei, cu condiția pătrunderii de sfințenia menirii sale și iubirii ei.

Ideea se slujește altruist, prin sacrificiu, aceasta aducând și satisfacția pe care „niciodată nu o poate cunoaște egoismul cu înfrigurata și agitata lui goană după satisfacțiile ambițiilor proprii”.⁷ Chiar dacă și în presă sunt atâtea spirite puse în slujba unor interese, „totuși întotdeauna biruința va fi de partea cauzelor drepte”.⁸ Adevărul poate birui pentru că, spune autorul

³ D. Nanu, *Puterea ideii*, în „Salonul literar”, 1925, martie, nr. 1, p. 1

⁴ *Ibidem*, p. 1

⁵ *Ibidem*, p. 1

⁶ *Ibidem*, p. 1

⁷ *Ibidem*, p. 1

⁸ *Ibidem*, p. 1

programului, negustorii de opinii îi pot cumpăra cu bani pe redactori, nu însă și pe cititori.

O idee importantă în spațiul articolului este că publicistul trebuie să fie un agent de armonizare a sufletului mulțimilor. Pentru aceasta însă îi este necesară lui însuși armonia lăuntrică. Aceasta presupune că publicistul trebuie să fie străin de acea discordanță a unor inși a căror caracteristică e aceea că sunt, potrivit observației unui om politic român citat de autor dar fără a fi numit, „constanți în sinceritate și schimbători în convingeri”.⁹ Dimpotrivă, atrage atenția D. Nanu:

„statornicia în convingeri, nu numai în sinceritate, e secretul aceluia prestigiu de care se bucură purtătorii ideilor de adevăr”.¹⁰

Inconsecvenții n-ar avea din aceste motive nimic de oferit mulțimilor care tocmai de aceea îi sancționează.

Ideea că publicistul e factor de armonizare a mulțimii, că succesul său depinde de propria-i armonie interioară e reluată și spre finele articolului de autor.

De aceea autorul articolului despre „Salonul literar” din *Dicționarul general al literaturii române*, Ion Istrate, susține că articolul-program la care ne-am referit „mărturisește intenția publicației de a se transforma într-un «agent de armonizare a sufletului mulțimeii»”.¹¹ Această intenție nu e însă niciunde enunțată, explicită. Cel mult se poate admite că e un articol *pro-domo*.¹²

Segmentul literar cel mai bine reprezentat este cel al liricii, fie că e vorba de poezie originală, de traduceri din lirica universală sau de transpuneri din română în franceză.

Simbolist de descendență macedonskiană prin temperament și expresie, Al. T. Stamatiad a fost extrem de atent cu poezia confrăților simboțiști, publicându-i pe cât s-a putut în paginile revistei. Ca discipol al lui Macedonski, directorul a cultivat memoria magistrului¹³ făcându-i cunoscute unele poezii în limba franceză: *L'éphèbe aux pâles yeux*, *La forge* (nr. 2), *Le Gaurissankar*, *Le crâne* (nr. 7), *Foi* (nr. 10), *Pâle, il me dit* (nr. 12). În numărul 1 i se publică de asemenea proza *Nuvele fără oameni*.

Dintre contemporanii săi simboțiști sunt prezenți cu poezie în paginile „Salonului literar” Eugeniu Ștefănescu-Est cu: *Vreme cenușie*, *Privim de pe*

⁹ *Ibidem*, p. 2

¹⁰ *Ibidem*, p. 2

¹¹ *Dicționarul general al literaturii române*, S/T. Coordonator general: Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 34.

¹² Vezi în acest sens și Petre Pascu, *stud. cit.*, rev. cit., nr. cit., p.13,

¹³ Vezi și *Ibidem*, p. 13

terasă ziua, *Visăm plângând cu-aceleași lacrimi* (nr. 6), *Poeme de argint din lună* (nr. 9), *Oglinda lacului albastru* (nr. 10), *Seara lăcrămează-n parcul...* (nr. 12), Ion Minulescu (*Echinox de toamnă*, nr. 3; *Toamnă*, nr. 7), Marcel Romanescu (*Psalm*, din volumul în curs de apariție *Cuiburi în soare*, nr. 12), Al. Gherghel (*Am fost rege*, nr. 1).

Foarte activ cu poezie simbolistă originală se dovedește însuși directorul revistei care publică aproape în fiecare număr: *În primăvară*, *Timiditate* (nr. 1), *Sonet* (nr. 3), *Poema primăverei*, *Poveste* (nr. 4-5), *Toamnă* (nr. 6), *Întuneric* (nr. 7), *Apus de toamnă*, *Urmează-ți zborul, te avântă*, ambele din volumul *Poezii*, editat de Casa Școalelor (nr. 8), *Poema morții* (din volumul în curs de apariție *Peisagii sentimentale* (nr. 12) ș.a.

Împrejurarea că revista a fost fondată de un simbolist și că a publicat multă poezie simbolistă l-a determinat pe Iulian Negrilă să afirme că „Salonul literar” ar fi „ultima revistă simbolistă din peisajul revuistic românesc”.¹⁴ Autorul mai afirmă printre altele:

„Poezia de la „Salonul literar” a fost dominată de cunoscuți scriitori simbolști ai timpului. Dintre ei îi amintim pe Dimitrie Anghel, un scriitor rafinat, asupra căruia a avut influență simbolismul scriitorilor universalii ca Paul Verlaine, J. Moréas, Shelley, V. Hugo, Albert Samain, H. de Régnier, Fr. Jammes, Charles Guérin ș.a.”¹⁵

Trebuie avut însă în vedere că D. Anghel trecuse în lumea umbrelor de peste un deceniu (din 1914), iar aici i se publică din nou doar o proză datată 4 aprilie 1912, intitulată *În furtună* (nr. 9 ianuarie 1926), nu însă și poezie simbolistă în română. În numărul 3 i se traduce de asemenea de către Leo Bachelin în franceză poezia *Scrisoare* (*Lettre*), mai puțin simbolistă. Îi mai sunt publicate de asemenea o traducere din Hugo (nr. 11) și alta din H. de Régnier (nr. 12). Pe de altă parte, în paginile revistei există multă poezie de cu totul altă natură decât simbolistă. Mai întâi, până la numărul 8 îl găsim aproape în fiecare număr pe Aron Cotruș cu poezii sociale sau meditative: *De-aproape sau din depărtări* (nr. 1), *Primăvară*, *În cimitir*, *Se-mprăștiie sălbatic tineretea mea...*, *Cad într-una florile de pruni...*, *Clopotele*, *Corabia nălucă...*, *De m-aș fi născut, naturo, după voia mea!...* (nr. 2), *Când stau gândind...*, *Viață, port feeric...*, *Dumineca*, *Doamne, sunt sătul de-a căuta...*, *Copilăria* (nr. 3), *Minerul* (nr. 4-5), *Prin întuneric de pădure*, *Firul de iarbă*, *La atac* (din volumul *Versuri* de la Librăria Diecezană Arad) (nr. 6), *M-am întrebat*, *Mi-am deschis ferestrele* (din volumul în curs de apariție *În robia anilor*) (nr. 8).

¹⁴ Iulian Negrilă, „Salonul literar” -ultima revistă simbolistă din peisajul revuistic românesc, în vol. *Secvențe din istoria presei românești*, Coordonator: Ilie Rad, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2007, p. 161

¹⁵ *Ibidem*, p. 162

Dintre poeții prezenți în „Salonul literar” care publicaseră deja în volum, fiind deja un nume, îl avem în vedere pe V. Demetrius, autor al unei lirici contaminate de simbolism. În numărul 3 publică poezia *Psalmistul*, în numărul 9 *Iarnă*, în numărul 12 *Adolescent*.

Alexandru Dominic, pe care unii critici (Mircea Scarlat îndeosebi) l-au alăturat neosimbolismului, iar Eugen Lovinescu l-a încadrat poeziilor realiști și sociali, colaborează cu poezia violent-retorică *In căutarea ta*, *Doamne*, poezie în care protagonistul liric, răscolit de „absența divinității, considerându-se pădurea ei”¹⁶ așteaptă fulgerul.

Un poet de asemenea afirmat, apreciat atât de G. Călinescu, cât și de Lovinescu, este Mihail Celarianu pe care îl găsim în paginile „Salonului literar” cu poezii cu titluri ca *Chemare în larg* (nr. 2), *Cântecul orelor* (nr. 6), *Înnoptare* (nr. 10).

Un alt poet, venit din vechiul Regat și stabilit în Arad care publică stăruitor la „Salonului literar” este Al. Popescu-Negură, originar din Rm. Sărat, poet, firește, mai puțin cunoscut. Sosit în 1921 la Arad ca trimis al ziarului „Dacia” din București¹⁷, el s-a stabilit aici, având o seamă de inițiative culturale: fondator în 1922 alături de Aron Cotruș și C. Savu al ziarului „Solidaritatea”, fondator alături de Tiberiu Vuia, Aron Cotruș, Romul Ladea al unui cenaclu literar, membru în Comitetul de redacție al revistei „Hotarul” ș.a. Poezia publicată aici: *Zidarii* (nr. 2), *Cântecul din urmă* (nr. 4-5), *Vin dorurile-acasă* (nr.10), *Pescarul* (nr.11), este una de exaltare a profesiunilor prin *Zidarii* și *Pescarul*, iar prin celelalte două una de confruntare cu existența și condiția umană. D. Nanu publică poezia religioasă *Psalm*, poezie de implorare a divinității spre sădirea de credințe ferme în sufletul celui încă șovăitor.

În mod necesar trebuie remarcată colaborarea cu poezie a lui Perpessicius. În numărul 1 el publică *Pastel neoclasic*, iar în numărul 11 *La baie de soare* care fixează prin filtrul regretelor locuri ale amintirii, și anume malul Mureșului. O altă poezie a acestuia, *Din șanț executanții*, publicată în numărul 12 va face parte din primul său volum de versuri *Scut și targă* din 1926. De altfel Perpessicius a avut o perioadă de ședere la Arad în anul 1919 ca profesor de limba și literatura română la Liceul „Moise Nicoară” după ce își susținuse examenul de capacitate. Într-o cuvântare ținută aici la festivitățile de înființare a liceului el va vorbi de rostul prezenței sale și a altor camarazi din vechiul Regat, care îl implică și pe acela de la revista „Salonul literar”.

Publică de asemenea o poezie cu inflexiuni religioase intitulată *Revenire* (nr. 7) George A. Petre, teleormănean prin naștere, absolvent al Liceului

¹⁶ *Ibidem*, p. 168

¹⁷ Vezi și *Ibidem*, p. 173

„Mihai Eminescu” din Satu-Mare și apoi al Academiei Teologice Ortodoxe din Oradea, oraș în care a îmbrăcat haina preoțească, a trăit până în 1940 și a publicat cele două volume de versuri în mare parte religioase: *Dumnezău* (1928) și *Umbre și lespezi* (1938).

Sporadic publică poetul dobrogean Grigore Sălceanu, funcționând la Constanța ca profesor de franceză (*În urmă*, nr. 8), Al. Grigoriu (*Cronică ritmată. Primăvară timpurie*, nr.2; *Cronică rimată. Vara*, nr. 4-5) și ilfoveanul George Dumitrescu, prețuit de Mihail Dragomirescu și stabilit în București ca profesor de liceu. El publică în numărul 9 *Închinare*, poezie de consemnare a durerii interioare și căutare a unor repere existențiale. Era un poet afirmat deja prin două volume: *Poezii (1915-1919)* (1920) și *Primăveri scuturate* (1924). În chiar anul în care publica poezia *Închinare* în „Salonul literar” (ianuarie 1926), îi apărea la Craiova volumul de versuri *Cântece pentru madona mică*, premiat de Academia Română.

Un specific al revistei este apariția unor creații în limba franceză ale unora dintre colaboratori.¹⁸ Am amintit de publicarea poeziilor franceze ale lui Al. Macedonski. Au mai publicat în limba franceză: Elena Văcărescu (*Il passa*, nr. 6), Charles Ad. Cantacuzène (*Litanies de floréal*, nr. 9) și Al. T. Stamatiad poemele în proză *Réverie* (nr. 10) și *Symphonie triste* (nr.11).

De apreciat sunt traduceri din poezia românească în limba franceză.¹⁹ Lui Eminescu îi sunt traduse în franceză patru poezii: *O, mamă, Veneția* (*O, mère, Venise*) ambele de către Al. Gr. Soutzo (nr. 2), *Și dacă...* (sub titlul *Si les hautes peupliers*, datat Paris, janvier 1911), în traducerea lui Adolphe Clarnet (nr. 8) și *La steaua* (*Jusqu'à l'étoile*) în traducerea aceluiași Al. Gr. Soutzo (nr. 12). Lui V. Alecsandri îi apare în numărul 2 în traducerea lui G. Bengesco poezia *Paștele* (*Pâques*), lui D. Anghel *Scrisoare* (*Lettre*) în numărul 3 în traducerea lui Leo Bachelin, iar lui I. Minulescu poezia *Ecce homo* în traducerea lui Al. Macedonski, în numărul 1. Lui O. Goga îi e tradusă poezia *Clăcașii* (*Les opprimés*) de către Elena Văcărescu în numărul 4-5, iar lui Traian Demetrescu poezia *Amintire* (*Souvenance*) de către Adolphe Clarnet. De asemenea lui Al. T. Stamatiad îi sunt transpuse în franceză două poezii: *Uitare* (*L'oubli*) în numărul 3 și *Un singur suflet* (*Une seule âme*) în numărul 4-5, ambele de către Leo Bachelin.

În domeniul prozei realizările au fost mai puțin concludente, apelându-se chiar la republicări.²⁰ Astfel, în numărul 1 se publicau prozele *Nuvele fără*

¹⁸ Vezi și Petre Pascu, *stud. cit.*, rev.cit., nr.cit., p.13; Vezi asupra traducerilor de asemenea Iulian Negrilă, *Presa literară românească arădeană*, Arad, Universitatea de Vest Vasile Goldiș, 1999, p. 247-248

¹⁹ Vezi și *Ibidem*; *Dicționarul general al literaturii române*, S/T. Coordonator general: Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 34.

²⁰ Vezi și *Ibidem*, p. 34; Vezi și Iulian Negrilă, *op.cit.*, p. 245 și urm.

oameni de Al. Macedonski, iar în numărul 9 poemul în proză *În furtună* de D. Anghel. Proză poetică publică de asemenea Theodor Solacolu prin *Scrisoare* (nr. 2) și Eugeniu Sperantia prin *Sărutarea lui Antistene* (nr. 3).

De remarcat este colaborarea lui Emanoil Bucuța cu proza *Pe un drum de țară* (nr. 10). Era un scriitor afirmat după ce debutase în 1920 cu volumul de versuri *Florile inimii*, iar în 1925, cu un an înainte deci de amintita proză din „Salonul literar”, îi apăruse volumul de povestiri *Legătura roșie*.

Ca o curiozitate pentru această revistă de orientare modernă este prezența unui critic dogmatic, și anume G. Bogdan Duică prin proza memorialistică *Amintiri* în care relatează despre începuturile sale de critic și istoric literar.

Foarte vii, interesante și ancorate în realitate sunt eseul, critica literară și publicistica culturală.

În numărul 3 Eugen Lovinescu publică articolul *Presa și limba literară* în care combate atitudinea ostilă a scriitorilor și criticilor literari față de presă pentru că aceasta ar deforma limba literară prin izgonirea cuvintelor vechi autentice și abuzul de neologisme și chiar barbarisme. Criticul demonstrează, dimpotrivă, importanța presei în procesul de formare a limbii române literare. El reia de altfel teza enunțată în volumul al doilea din *Istoria civilizației române moderne*, intitulat *Forțele reacționare*.

În numărul 4-5, Perpessicius analizează dezvoltarea romanului ce a urmat războiului în studiul *Înflorirea romanului*. El constata înflorirea acestei forme epice față de perioada anterioară a războiului, în contrast izbitor cu dificultățile prin care trecea economia.

La finele analizei sale criticul scria:

„Variat ca teme de inspirație, trecând de la romanul social la cel psihologic, variat ca mijloace de expresie, întrebuițând când arhitectura zolistă precum în romanele d-lor Rebreanu și Davidescu, când compoziția autobiografică ca în romanul d-lui Minulescu, romanul dă astăzi adevărata temperatură a literaturii românești de astăzi”²¹

Același critic, Perpessicius, publica în numărul 7 articolul *Protectionism cultural* în care punea problema protejării de către stat a culturii române. El scria printre altele:

„Statul are nevoie de promovarea culturii și literaturii, fie clasic-autohtone, fie universale. El nu se mai poate izola între zidurile chinezești ale analfabetismului său de europeană faimă. Și paralel cu colecția de moderne «doruri și amoruri» ale cutărui deputat al partidului, statul va trebui să îngrijească și de opera intrată în patrimoniul estetic al neamului. Ediții din clasici, monografii sumare sau erudite, crestomații de pagini alese pentru

²¹ *Ibidem*, p.34

uzul adulților și biblioteci populare, broșuri de vulgarizare, reviste de familie, magazine literare, iată o întreagă campanie literară, ale cărei amănunte le va stabili stat-majorul noului Consiliu al Literilor și în ale cărei diverse comandamente scriitorii își au locul lor prin predestinație”²²

Un colaborator valoros cu eseuri și critică literară este Tudor Vianu care publică două astfel de contribuții. Prima, intitulată *Autoritate și evidență*, apărută în numărul 4-5, este o paralelă între Descartes și Montaigne, ambii susținători ai încrederii în rațiunea umană dar care, prin comparare „ne înfățișează contrastul între autoritate și evidență”²³. Cealaltă contribuție, publicată în numărul 12, este intitulată *Două profesii de credință* și constituie o analiză a crezului literar expus de I. Minulescu și Rebreanu în revista „Idea europeană”. Analiza lui Vianu pune în evidență cu multă finețe diferențele ce separă cele două temperamente artistice:

„Contrastul dintre cei doi scriitori este evident. Unul revoluționar, celălalt tradiționalist; unul reprezentând un estetism orgolios, celălalt principiul etic al umanității; unul circumscriind arta aproape numai la lucrarea stilistică, celălalt preconizând creațiunea vieții și arătându-se disprețuitor față de ceea ce se numește «strălucirile stilistice»: laolaltă cei doi scriitori completează contrastul propriu literaturii noastre”²⁴.

Un articol incitant este cel din numărul 8, intitulat *Sufletul francez și „Le feu” de Henri Barbusse*, semnat de M. Gillard, profesor, membru al misiunii franceze în România, fost ofițer pe frontul francez. Articolul este o reproducere din revista „Idea europeană” din 2 mai 1920, având ca obiect combaterea tendențiozității operei în cauză datorate spiritului bolșevismului de care era animat autorul. *Le feu*, constata M. Gillard, a avut, desigur, succes la public. Totuși, este o operă care deformează războiul, scrisă cu *partis-prisuri*, cu multe denaturări:

„Henri Barbusse a făcut asupra soldatului francez din timpul războiului un studiu psihologic unilateral, incomplet și ciudat de părtinitor (...).

Spiritul părtinitor și sistemul autorului apar și mai limpede încă din stăruința sa de a exclude din tablourile sale de război pe soldatul francez”²⁵.

Le feu este prin urmare o operă care falsifică adevărul istoric, o scriere infestată de bolșevism care a avut succes mai ales în Germania adversă.

²² Idem, *Protectionism cultural*, în „Salonul literar”, noiembrie 1925, nr. 7, p. 62

²³ Tudor Vianu, *Autoritate și evidență*, în „Salonul literar”, iunie-iulie 1925, nr. 4-5, p.36; Vezi asupra acestui aspect și Iulian Negrilă, *op.cit.*, p. 250-251

²⁴ Idem, *Două profesii de credință*, în „Salonul literar”, mai 1926, nr.12, p. 106

²⁵ M. Gillard, *Sufletul francez și „Le feu” de Henri Barbusse*, în „Salonul literar”, decembrie 1925, nr.8, p.66.

Foarte interesantă, actuală, redactată pe un ton urban este polemica ideologică între D. Nanu și Panait Istrati intitulată *Între patrie și umanitate* din numărul 2 al revistei. Orientat ideologic spre comunismul internațional, Panait Istrati negase valoarea patriotismului identificând în orice iubire de patrie un patriotism „latrans”, o demagogie opusă adevăratului ideal al omenirii, umanitarismul. D. Nanu spune că există și un patriotism luminat, care refuză ura și este deschis prețuirii valorilor altor națiuni. Locul unde pune el un diagnostic exact îl constituie contradicțiile sistemului comunist de inspirație bolșevică rusească. Conducătorii comuniști sovietici, observa autorul articolului, au suprimat capitalul, luptă împotriva capitalismului, dar, ajunși într-o situație economică precară, nu ezită să facă apel la finanțele bancherilor occidentali. Cauza acestei situații economice, diagnostica D. Nanu, stă în suprimarea liberei inițiative și instaurarea etatismului „care face din lucrător marea victimă a bolșevismului și aduce Rusia la o formă economică anterioară capitalismului”²⁶.

D. Nanu identifică o altă contradicție a ideologiei egalitariste bolșevice, și anume constituirea noii clase de îmbogății care înfruntă legile egalitarismului și fac să se nască specula.

Anomalia acestui sistem pe care autorul articolului i-o evidențiază lui Panait Istrati și de care acesta se va convinge puțin mai târziu scriind acea faimoasă *Spovedanie pentru învinși* este suprimarea libertății de a gândi, a scrie, de a vorbi, a spiritului critic și deci a capacității intelectuale.

Un alt articol polemic al lui D. Nanu este cel intitulat *Primejdia și răspunderile artei* (nr. 11). Este un răspuns cu argumente de teorie și estetică literară la obiecțiile din „Adevărul literar și artistic” cu privire la tezele susținute de D. Nanu într-un articol anterior.

Al. Theodor Stamatiad polemizează și el cu Ion Vinea împotriva pretenției acestuia enunțată în „Contemporanul” de a revoluționa literatura română, pretenție validată istorico-literar de Felix Aderca.

Sporadic au apărut studii istorice sau cultural-istorice. De semnalat este cel al lui Perpessicius din numărul 12 despre Moise Nicoară (*Câteva cuvinte despre Moise Nicoară*) și al egumenului Serafim din numărul 4-5 numit *Ceva despre populația județului Arad*. El realizează o analiză istorică asupra populației județului Arad, subliniind întâietatea elementului românesc sub raportul vechimii și preponderența sa numerică.

O conectare la spiritul modernității și la valorile universale s-a realizat prin multele traduceri apărute aici, aspect care, pe lângă traducerea în franceză a poeziei românești la care ne-am referit, trebuie remarcat ca o

²⁶ D. Nanu, *Între patrie și umanitate*, în „Salonul literar”, aprilie 1925, nr. 2, p.11

preocupare a redacției revistei. Directorul revistei însuși a tradus multă poezie din Baudelaire: *Spleen* (nr. 1), *Copacul* (nr. 2), *Strigoii* (nr. 3), *Parfum exotic* (nr. 4-5), *Omul și marca* (nr. 9), *Răscumpărarea* (nr. 10), din Maurice Maeterlinck: *Cântec* (nr. 7), *Necunoscuta* (nr. 11), alte creații literare semnate de Oscar Wilde (*Privighetoarea și trandafirul*, nr. 6; *Prințul fericit*, nr. 12), Giovanni Papini (*Ziua nerestituită*, nr. 7), Guy de Maupassant (*Singurătate*, nr. 9). Lui D. Anghel îi sunt publicate două traduceri: una din V. Hugo (*Vedenie*, nr. 11) și alta din poetul simbolist francez Henri de Régnier (*Plecarea*, nr. 12). În numărul 4-5 P. Grimm traduce *Râsul copilului* de A. C. Swinburne. Sub semnătura I. M. în numărul 6 apare în traducere *Moartea Salomeei* de Guillaume Apollinaire, iar sub semnătura Ey în numărul 11 o proză de Villiers de l'Isle Adam intitulată *Chinul speranței*. Mai poate fi semnalată de asemenea traducerea din *Istoria Franței în cuvinte celebre* de Guy de Maupassant, traducere semnată G. O. Cum se vede și din traduceri, predomină modernii, iar între aceștia simboțiștii.

Aparițiile literare sunt recenzate îndeosebi de Const. Șăineanu, fratele cunoscutului lingvist și folclorist Lazăr Șăineanu. Recenzentul era doctor în filologie la Leipzig și autor al multor volume, cele mai însemnate fiind *Istoria literaturii franceze de la origini până la 1850* (1922) și *Romanul francez* (1922). Recenzent al noilor apariții și la ziarul „Adevărul” și la „Adevărul literar și artistic”, Constantin Șăineanu practică la „Salonul literar” o critică informativă, fiind preocupat de enunțarea temei și expunerea succintă a subiectului. În numărul 4-5 el recenzează *Chira Chiralina* de Panait Istrati, în numărul 6 volumul de *Critice* al lui Eugen Lovinescu, iar în numărul 10 volumul de povestiri *Într-o țară departe* de N. Pora.

Un alt recenzent al noilor apariții este Perpessicius, aflat la începutul activității sale critice care publicase de curând volumul *Repertoriu critic*. El publică mai multe cronici literare, fiind de amintit în primul rând cele din numărul 6 la volumul de *Versuri* de Aron Cotruș, *Doine din război și câteva povestiri* de Vasile Savel și *Câțiva scriitori* de Al. T. Stamatiad.

Foarte vie și diversă este rubrica „Știri și însemnări literare”. În numărul 4-5 Al. T. Stamatiad semnalează aici apariția traducerii *Cântării cântărilor* de Marcel Romanescu, subliniindu-i importanța prin aceea că „O astfel de traducere îmbogățește literatura română ca și o operă originală.”²⁷

Același autor publică în numărul 2 un necrolog pentru poetul simbolist belgian Maurice Maeterlinck, din care, cum am văzut anterior, a și tradus.

Menirea acestei rubrici este aceea de a semnală noi apariții de cărți, de reviste și evenimente culturale din reviste ori cotidiene românești și străine,

²⁷ A.I. T. Stamatiad, *Marcel Romanescu*, „Cântarea cântărilor”, „Salonul literar”, nr. 4-5, p.16

comentarii despre cultura și inițiativele culturale românești în străinătate etc. În numărul 12, de exemplu, se relatează despre acțiunile culturale în străinătate ale Elenei Văcărescu și N. Iorga.

Calitatea intelectuală a revistei i-a atras aprecieri unanime în țară. În numărul 12 al „Salonului literar” se reproduceau la amintita rubrică „Știri și însemnări literare” aprecierile apărute în revista „Viața literară” a lui G. Murnu:

„Dl. Al. T. Stamatiad cu bine cunoscuta sa vocație literară susține «Salonul» într-un spirit în care e ușor de recunoscut tradiția sa poetică. Traduceri din franțuzește, articole bine gândite și frumos scrise, colaborări prețioase și totdeauna așteptate întretin fiecare număr al revistei acesteia care pe lângă funcția sa literară, apărând la Arad, mai îndeplinește și pe cea națională. Numai eleganța sufletească a directorului ei a putut concepe o publicație tipărită cu atâta îngrijire, scrisă cu atâta seriozitate și atât de divers alimentată”.²⁸

Elocvent în caracterizări era de asemenea O. Goga în revista „Țara noastră” din Cluj, numărul 6 din 7 februarie 1926, chiar dacă era un poet de altă orientare decât cea de la „Salonul literar”:

„Dl. Al. T. Stamatiad, un distins poet îndrăgostit de arta sa, face să apară de mai multe luni la Arad, unde l-au așezat îndatoririle sale profesionale, o revistă pe care a intitulat-o, cu o simpatie nuanțată de cochetărie: «Salonul literar».

Gazda e plină de atenție pentru fiecare. Interiorul e de gust, s-ar putea spune chiar elegant. Oaspeții sunt dintre cei mai aleși. Odată pe lună se face aici literatură, de cea mai bună calitate. Revista, într-adevăr, apare în excelente condiții de tipar, cu note interesante asupra evenimentelor culturale din țară și din străinătate, având totdeauna cel puțin o colaborare de preț din partea unui scriitor de seamă.

«Salonul literar» răspunde astfel, la granița apuseană a României, unei alese necesități sufletești și, deși nu are caracterul unei publicații de popularizare, căci nu se adresează marelui public, credem că va izbuti să dăinuiească multă vreme, strângând în jurul său tot mai mulți cititori. Dl. Al. T. Stamatiad, cu mari sacrificii și cu o nobilă stăruință, a înțeles rostul prezenței sale la frontieră. Merită toate felicitările noastre”.²⁹

Credința lui O. Goga potrivit căreia revista „va izbuti să dăinuiească multă vreme, strângând în jurul său tot mai mulți cititori”, din păcate, nu s-a adevărat. În numărul 12 din mai 1926, la finele său, se anunța: „Cu acest număr «SALONUL LITERAR» își întrerupe apariția până la toamnă”. Reapariția sa în toamnă însă nu s-a mai întâmplat.

²⁸ Apud „Salonul literar”, mai 1926, nr.12, p. 16

²⁹ Apud „Salonul literar”, martie 1926, nr.11, p.95.

LA RÉVUE „ SALONUL LITERAR” D’ARAD (Résumé)

Mots clés: *mensuel, symboliste, moderne, collaborations, Al. T. Stamatiad*

L’auteur analyse les contributions publiées dans la revue „Salonul literar” („Le salon littéraire”), fondée par le poète symboliste Alexandre Theodore Stamatiad de Bucharest à Arad et parue durant l’intervalle le 15 mars 1925 - le 15 mai 1926 (douze numéros). Il s’agit d’une revue d’orientation moderne qui a eu le rôle de faire connues en Transylvanie récemment reunie à la Roumanie les valeurs culturelles du Royaume et de connecter la littérature de cette province à l’esprit de la modernité roumaine. La revue a obtenu presque toujours des collaborations prestigieuses (E. Lovinesco, T. Vianu, Perpessicius, I. Minulesco) et a eu un niveau professionnel certain. Nous avons analysé tout d’abord l’article-programme de la revue et nous avons montré ensuite la contribution de la revue en ce qui concerne la poésie. Il s’agit généralement des poètes d’orientation moderne, qui se sont imposés dans la plus grande partie pour la valeur de leurs poésies. C’est la publication des traductions en français de la poésie roumaine ou des poésies de quelques Roumains (notamment Macedonski) rédigées directement en français qui constitue une nouveauté dans la presse littéraire roumaine. Nous avons montré que les réalisations dans le domaine de la prose ont été peu nombreuses, mais celles de l’essai, de la critique littéraire, du journalisme culturel ou littéraire ont été éloquentes et proviennent des noms qui ont fait époque dans la culture roumaine : Lovinesco, Vianu, Perpessicius. Il y a aussi des polémiques intéressantes, notamment celle de D. Nanu avec Panait Istrati ayant comme sujet le patriotisme et l’humanité ainsi que les traits du communisme soviétique. Vers la fin de l’étude nous avons passé en revue les nombreuses traductions en roumain de la littérature universelle, la majorité d’entre elles étant des créations des modernes.

„Banat”, IX, 2012, nr. 1, 2, 3, 4

Acum nouă ani, apărea la Lugoj primul număr al revistei „Banat”. Nu mulți au fost aceia care au crezut în șansa acestei publicații culturale gândite și însuflețite pe atunci de regretatul Ioan Ardeleanu. Cu seriozitate, pasiune și eforturi demne de luat în seamă, revista continuă să apară, reflectând imaginea culturală a spațiului bănățean de ieri și de astăzi.

În primele două numere ale anului 2012, găsim rubrici apreciate și nume cu care ne-am obișnuit: Liviu Petru Bercea, Simion Dănilă, Dorin Murariu, Dana Nicoleta Popescu, Florin-Corneliu Popovici, Mircea Pora, Constantin-Tufan Stan, Adriana Weimer. Trebuie semnalate fragmentele din noul roman al lui Gheorghe Schwartz, *Cei o sută – Bastionul contelui* (în curs de apariție), poemele Monicăi Rohan sau ale lui Costel Stancu, așa cum de citit este și interviul pe care Veronica Balaj îl ia lui Nicolae Sârbu. Cărți recente ale autorilor bănățeni sunt comentate de Cristian Ghinea (*Noapte bună, copii!* de Radu Pavel Gheo) și Dorin Murariu (*Plânsul bătrânului tenor dramatic sovietic / Memorator pentru tanchiști*, sub dubla semnătură a lui Viorel Marineasa și Daniel Vighi). Dar nu numai cerneala proaspătă stârnește interesul. Studiul foiletonistic dedicat de Adina Ghișa lui Marin Preda poate fi, în acest sens, un exemplu lămuritor, așa cum lămuritor se dovedește, pe alt palier, Constantin-Tufan Stan, atunci când o evocă pe pianista lugojană Clara Peia-Vojkicza (1911-2005). Însă evocările senine pot fi contrabalansate de altele – grave, îndurerate, mărturisind povara absenței. Începutul de an s-a dovedit nefast pentru animatorii vieții culturale bănățene și multe pagini ale revistei poartă însemne de doliu. Au dispărut Dan Popescu (profesor emerit și istoric), Constantin

Mircea Buiciuc (profesor, poet și critic literar) și Gheorghe Luchescu (profesor prin grija căruia s-au publicat multe pagini ale Anișoarei Odeanu).

Rubrica *Nietzscheana* semnată de traducătorul operei filosofului german în română, Simion Dănilă, a devenit, în timp, un reper al revistei „Banat”. În nr. 3 găsim pasaje edificatoare despre instaurarea regimului hitlerist, care a derulat un amplu proces de nazificare a gândirii filosofului. Prozele lui Mircea Pora și Mihai Murariu, aniversarea lui Eugen Dorcescu (care a împlinit 70 de ani), precizările pe care Constantin-Tufan Stan le face în privința biografiei Dittei Pásztory-Bartók (a doua soție – cu ascendență lugojană - a lui Béla Bartók) ocupă doar câteva dintre paginile care atrag atenția.

În aprilie, „Banat” a ajuns la 100 de numere. La mulți ani! Și cum o sărbătoare nu e completă dacă nu e însoțită de muzică, Festivalul Coral Internațional „Ion Vidu” și Ziua George Enescu au făcut ca acorduri încântătoare să persiste multă vreme în atmosfera culturală lugojană. Și, în același, timp, să marcheze paginile numărului 4 al acestui an. Găsim totodată, printre cronici, fragmente de proză și poeme, un interviu al Veronicăi Balaj cu Nicolae Băciuș, redactor-șef la „Vatra veche”, dar și prezentarea Simpozionului Științific Internațional „Literatura și presa în Banat”, organizat la Zrenjanin de Institutul Cultural al Românilor din Voivodina și Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara.

Cu fiecare număr, revista arată că în provincie pasiunea pentru cultură nu e neapărat și provincială.

Grațiana Benga-Țuțianu

„Banatica”, 21, 2011, 518 p.

Muzeul Banatului Montan din Reșița a adunat și a publicat, în numărul 21 al publicației sale, „Banatica”, un număr de 34 de lucrări, împărțite în 3 secțiuni: *istorie/arheologie, varia și recenzii*. Prima secțiune cuprinde 26 de lucrări, a doua – două lucrări, iar secțiunea a treia cuprinde șase recenzii.

Temele istorice sunt variate și surprind evenimente și fapte din Evul Mediu și până în perioada contemporană – secolul XX. Socialul, politicul, economicul, administrativul, religiosul și sportivul, toate se regăsesc dezbătute în acest volum, fiind o bună sursă de informare pentru cei pasionați de istorie, arheologie, istoria religiilor și a sportului.

Lucrările prezente dezvăluie istoria întregului teritoriu al Banatului, fie el de câmpie sau montan.

Lucrarea lui Zoltán Iusztin prezintă perioada pătrunderii stăpânirii maghiare în Banat și contribuția acesteia la apariția instituțiilor de tip occidental – comitatul. Vestul Banatului, fiind o zonă de câmpie – deschisă, a fost mult mai ușor ocupată, iar coroana maghiară și-a putut implementa la fel de ușor noua concepție de organizare administrativ-teritorială. Pe de altă parte, partea de sud și est – predominant deluroasă și muntoasă, a fost mult mai greu accesibilă regalității arpadiene, care s-a impus greu. Totuși, pentru a-și subordona și această parte a Banatului, zonă de graniță cu Țara Românească, regalitatea maghiară a permis existența în paralel cu instituțiile occidentale și a celor tipic românești (cnezatele). Până la mijlocul secolului al XII-lea instituțiile occidentale erau prezente pe teritoriul întregului Banat.

În continuare, legat tot de ocupația maghiară și de relația nobililor români cu regalitatea maghiară, Ligia Boldea prezintă problematica patrimonială din Banatul Montan Medieval și anume - donațiile regale de secol XIV – XVI. În această perioadă elita socială românească obține din partea regalității recunoașterea oficială prin acte de nouă donație asupra stăpânilor deținute, conform textului de danie. Datorită acestor donații, elita socială

românească din zona de graniță a regatului și-a câștigat un rol bine definit, devenind un pion important în susținerea puterii centrale maghiare.

Alexandru Simon face trecerea la începutul secolului al XVI-lea și la problemele existente datorită dorinței de extindere teritorială și de impunere a supremației habsburgice. Astfel el realizează o cercetare asupra politicii habsburgice la frontierele creștinătății la începutul anilor 1500, pe când casa de Habsburg era implicată direct în lupta pentru obținerea tronului regatului maghiar. Pentru a proteja granițele regatului, Vladislav Iagello, regele Ungariei și al Boemiei, încheie un tratat de alianță anti-habsburgică cu fratele său Sigismund Iagello, noul rege al Poloniei. În această ecuație a alianței anti-habsburgice a fost implicată și Moldova (vasală regatului maghiar), dar care a întreținut relații diplomatice puternice cu Viena în ultimii ani de domnie ai lui Ștefan al III-lea.

Sorin Bulboacă tratează perioada de mijloc a secolului al XVII, mai precis 26 Decembrie 1644 – 14 Septembrie 1658. Acest interval de timp îl reprezintă perioada în care Acațiu Barcsai de Bârcea Mare a ocupat funcția de Ban al Lugoșului și al Caransebeșului, fiind și ultimul, deoarece în 23 august 1658 a fost ales principe al Transilvaniei. În septembrie 1658 în urma unui ultimatum dat de Poartă, Acațiu Barcsai i-a sfătuit pe bănațeni să renunțe la opunere și să predea de bunăvoie turcilor Lugoșul și Caransebeșul. Acesta și-a găsit sfârșitul la începutul anului 1661 când noul principe al Transilvaniei, Ioan Kemeny, a pus să fie ucis sub învinuirea de uneltire cu turcii.

Ovidiu Marinell Koch-Tușș scoate în evidență importanța mineritului și a metalurgiei în zona Banatului Montan în prima parte a secolului al XVIII-lea. Zona deluroasă și muntoasă a reprezentat o sursă de materie primă pentru industria metalurgiei, iar noii ocupanți, habsburgii, au știut să materializeze acest atu al zonei. Banatul devenise domeniu al Coroanei și Camerei imperiale, fapt ce va permite guvernanților de la Viena să pună în practică idei politice și administrative și să realizeze proiecte economice inspirate din

gândirea mercantilistă. Prin măsurile luate – organizatorice, investiționale și de colonizare a forței de muncă – autoritățile habsburgice au sperat ca mineritul și metalurgia să devină ramuri economice importante pentru Imperiu, dar să și ofere locuri de muncă, acestea fiind sursa de existență și venituri pentru locuitorii care lucrează la exploatarea minieră și la instalațiile metalurgice.

Dragoș-Lucian Țigău realizează o trecere în revistă a studenților din Banatul Montan care au studiat la școli și universități europene în perioada 1750 – 1850. Datorită schimbărilor politice survenite în urma trecerii Banatului în subordinea habsburgilor, a noilor cerințe apărute ca urmare a racordării la valorile central și vest europene, tinerii care doreau să ocupe posturi și funcții în aparatul de stat au fost nevoiți să meargă să studieze și să se formeze la prestigioase universități de pe teritoriul Imperiului Habsburgic. Astfel rezultă că între anii 1750 – 1850 un număr de 5280 de studenți din întregul Banat și Transilvania au studiat la universități europene, iar un număr de 181 de studenți din Banatul Montan au urmat cursurile universităților europene.

Nicolae Bocșan scoate în evidență rolul jucat de bănațeni și contribuția acestora la restaurarea Mitropoliei Române, fapt ce s-a petrecut în trei etape. Între 1849 – 1851, Andrei Șaguna a inițiat o campanie de separare de biserica sârbă și înființarea Mitropoliei Ortodoxe Române. O a doua etapă s-a desfășurat între 1860 – 1864, când Andrei Mocioni a susținut separarea ierarhică; iar ultima perioadă cuprinsă între 1864 – 1865 încununează efortul românilor prin aprobarea de către împărat a restaurării Mitropoliei Române în frunte cu Andrei Șaguna. Totuși, acest succes a fost umbrit de faptul că la Timișoara nu a fost înființată o episcopie românească.

Mihai Vișan prezintă situația Banatului din momentul trecerii de sub administrație austriacă sub cea maghiară până la finele primului război mondial. În urma rezoluției imperiale din 27 decembrie 1860, Banatul Timișan a fost încorporat Regatului maghiar, subordonându-se legislației și organizării administrative maghiare. Banatul era împărțit în 3 comitate: Caraș (comite Emanoil Gojdu),

Timiș (comite Damaschin Janos) și Torontal (comite Kárátsonyi Laszló).

Laurențiu Ovidiu Roșu reliefează importanța sportului în județele Caraș și Severin în prima jumătate a secolului XX. Prezintă activitățile sportive practicate până în anul 1944 și implicarea administrațiilor locale în promovarea și asigurarea de spații și logistică necesare desfășurării în bune condiții a acestor activități.

Radu Păiușan, Viorel Bălțoi și Vasile Rămneanțu prezintă tumultoasa scenă politică a anului 1946, partidele politice aflate în campanie electorală (Partidul Național-Popular, Partidul Național Țărănesc), confruntările și conflictele între reprezentanții puterii și cei ai opoziției.

Eusebiu Narai scoate în evidență prin lucrarea sa *Aspecte privind situația minorității cehe din județele Caraș și Severin (1944 – 1948)*, înaltul grad de civilizație și toleranță interetnică, caracteristic Banatului.

Volumul 21 al revistei „Banatica” se încheie cu o serie de șase recenzii:

Ioan Godea, *Arhitectura la români. De la obârșii la Cozia*, Ed. Primus, Oradea, 2007 (Mircea Taban);

Arhim. Veniamin Micle, *Octoihul ieromonahului Macarie, 1510 – 2010*, Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2010 (pr. Gheorghe Naghi);

Enciclopedia Ortodoxiei Românești, apărută din inițiativa și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, coord. pr. prof. Mircea Păcurariu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010 (pr. Gheorghe Naghi);

Angela Rotaru – Dumitrescu, *Istoria învățământului românesc din Banat 1900 – 1918*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2010 (Carmen Albert);

Radu Ardelean, *Istorie la Gazetă în Banat*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2007 (pr. Gheorghe Naghi);

Costin Feneșan, *Sub steag străin*, Ed. Enciclopedică, București, 2011 (Eusebiu Narai).

Alexandru Kósa

George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului. I. Articole din „Reșița” (1935-1940)*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și tabel cronologic de Doina Bogdan-Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 226 p.

„În munca ce o vom desfășura, nu vom servi intereselor niciunui partid de politică militantă. Din sporul mare al programelor politice și vălmășeala luptelor, cu pasiuni înțeleșite în răstimpuri, am deprins demult o singură doctrină: cultul valorilor. Și în scrisul nostru acesta ne va arăta întotdeauna drumul pe care ni-l deschidem azi.” (p.21) Acesta a fost crezul sub semnul căruia George C. Bogdan și-a derulat activitatea de ziarist. Reia aceeași idee de mai multe ori, adăugând însă mereu noi nuanțe: „Datoria principală a ziaristului conștient de menirea sa este deci de a descifra tainele prezentului și a le tălmăci corect opiniei publice. A face legătura dintre fapte și interesele primordiale ale patriei sale. Reușește în această meserie ingrată, în măsura în care înțelege să slujească adevărul și neamul din care face parte.” (p. 83)

Volumul acesta de articole reușește să redea imaginea unui intelectual care și-a dorit mult să reușească în demersul său, care și-a dorit să schimbe ceva într-o țară încă săracă, dar aflată în plin proces de modernizare și sincronizare cu valorile europene. De asemenea, cartea spune și povestea unor ani în care tinerii români plecau la studii în Europa de Vest, pentru ca, mai apoi, să revină în țară și aici să-și ducă la îndeplinire menirea. George C. Bogdan, după studii liceale făcute la Timișoara, a studiat apoi la universități din Lille și Geneva. În 1934 s-a stabilit la Reșița, unde (printre altele) va fi unul dintre fondatorii gazetei săptămânale „Reșița”, iar din 30 mai 1937 directorul ei.

Apariția acestor articole adunate în volum în „Bibliotheca Banatica” este o recuperare necesară, care n-a trecut neobservată. Într-un articol apărut în „Orizont”, nr 2/2012, Cornel Ungureanu nota: „N-am scris nimic despre câteva ediții necesare, între care George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului*(...)importantă

nu numai fiindcă recuperează imaginea unei publicații bănățene, ci fiindcă pune în valoare un cărturar important pentru înțelegerea Banatului interbelic. Apropiat oamenilor de cultură, în preajma unor importanți politicieni ai locului, George C. Bogdan a practicat o jurnalistică solidară, care merită, în continuare, un studiu atent.”

Unele articole îl vor pune pe gânduri pe cititorul de azi, pentru că multe adevăruri scrise de George C. Bogdan își păstrează și azi valabilitatea. Și azi există dispute între regional și național, între valorile locale și cele europene. „Urâm regionalismul pustiitor de suflete al politicianilor, milităm însă cu convingerea neștrămutată pentru cinstirea valorilor regionale” (p. 29), scria el în 1939. Pentru mulți locuitori din Vechiul Regat, Ardealul și Banatul nu sunt clar diferențiate, dar pentru locuitorii din aceste zone lucrurile stau altfel: „Frații ardeleni, propovăduitori ai regionalismului politic, ne-au interzis nouă regionalismul cultural.” (p. 95) Românii bănățeni rămași în afara granițelor țării după Unirea din 1918 nu sunt nicio clipă uitați (se propune la un moment dat și soluția utopică a *schimbului de populații*, pentru a se îndrepta cumva această greșeală). Din păcate și unele defecte parcă le-am avea în noi din totdeauna. „Chiar săptămâna trecută, șomerilor localnici li s-a oferit ocazie de câștig la linia Călnic-Caransebeș. Sub diferite pretexte, aceștia au refuzat, în marea lor majoritate, să pună mâna pe târnăcop.(...) A prefera calitatea de pensionar al milei colective, chiar unei vieți mizere de robotar, este o *mândrie* pe care n-o putem aproba.” (p. 88)

Problemele învățământului românesc par a fi la fel de actuale. Într-un articol din 1936, George C. Bogdan scria: „Cu strângere de inimă facem constatarea - cu riscul de a provoca furtună cu cruda sinceritate - că tineretul care părăsește băncile școalelor

secundare este, în cele mai multe cazuri, prea puțin pregătit pentru viața practică.” (p. 54) Nici programa nu e scutită de critici: „Studiind programul analitic al cursurilor primare, vom rămâne frapați de tot ceea ce cer mai marii așezămintelor noastre de educație națională de a se preda minților crude care-și încep instrucția elementară, baza tuturor celorlalte ce vor urma. Supraîncărcarea cu o serie de lucruri inutile îngreunează sarcina dascălilor, obosește răbdarea elevilor. (p. 112) Din păcate, și situația profesorilor pare a fi aceeași: „Revoltătoare nestabilitate a membrilor corpului didactic, precum și mizerabila salarizare, în special a învățătorului începător, este una din cauzele principale ale racilei pe care o semnalăm” (p. 112)

Atent observator al vieții orașului și la nevoile comunității, articolele sale, publicate în „Reșița” vorbesc despre oamenii importanți ai culturii și vieții bănățene, despre

cei care au influențat bunăstarea orașului, dar nu sunt uitate nici faptele frumoase și sincere ale oamenilor simpli. Evenimentele locale sunt în primul rând ogindite în toate articolele. George C. Bogdan a scris într-o perioadă pe care noi azi o idealizăm, dar n-ar trebui să uităm că au fost și atunci momente grele, pierderi și piedici: „Ne despărțim fără regret de anul 1939, an plin de sânge și de ură, care prefațează o nouă tragedie în istoria popoarelor, an care a îmbrăcat în doliu atâtea familii și a inundat cu lacrimi atâtea inimi de creștini.” (p. 183)

Fotografiile de la final par să dea viață paginilor citite și din ele străbate imaginea unui intelectual care, prin onestitate și inteligență, a scris o pagină frumoasă din istoria culturală a Banatului.

Veronica-Alina Constănceanu

Leonhard Böhm, *Locuitorii Banatului*. Ediție îngrijită, prefață și traducere de Crișu Dascălu, David Press Print, Timișoara, 2011

Interesul unui popor pentru istoria sa reprezintă, cum bine afirma Dimitrie Onciul, „măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui”. În spiritul acestei idei, „Bibliotheca Banatica” propune cititorilor săi lucrarea *Locuitorii Banatului*, traducere după monografia lui Leonhard Böhm, *Istoria Banatului timișan*¹. Alături de Johann Heinrich Schwickert, autor al unei *Istorie a Banatului timișan* [*Geschichte des Temeser Banats. Historische Bilder und Skizzen*, 1861] și de Felix Milleker, cu a sa *Scurtă istorie a graniței militare bănățene* [*Kurze Geschichte der banater Militärgrenze*, 1937], Leonhard Böhm rămâne unul dintre puținii istoriografi ai acestei regiuni. Lucrarea sa, apărută la Leipzig în 1861, este structurată în două volume, dintre care primul este consacrat *Istoriei politice a Banatului timișan*, iar cel de-al doilea *Istoriei*

naturale a Banatului timișan. La mai bine de 150 de ani de la apariția monografiei lui Böhm, „Bibliotheca Banatica” oferă, așadar, cititorilor săi volumul *Locuitorii Banatului*, în traducerea lui Crișu Dascălu.

Lucrarea reproduce, conform precizărilor îngrijitorului ei, cartea a IX-a din volumul al II-lea, dedicat *Istoriei naturale a Banatului* și se oprește, așa cum o arată și titlul, asupra națiunilor ce conlocuiesc pe aceste meleaguri. Opțiunea traducătorului pentru această parte a *Istoriei Banatului* este pe deplin justificată, fiind animată de credința omului de cultură în interesul pe care o astfel de lucrare l-ar putea stârni în rândul cititorilor colecției: „Am ales capitolul care urmează, pentru că mi se pare a fi cel mai prețios prin originalitate și prin prezumtivul interes al celor de azi față de felul cum a perceput autorul realitățile etnice bănățene de acum un secol și jumătate” (*Prefață*, p. 8).

¹ Leonhard Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1861

Sunt prezentate în paginile cărții toate naționalitățile individuale ce conlocuiesc în spațiul banatic, începând cu românii (numiți de autor „valahi”), continuând cu sârbii (denumiți „reizen”), germanii, ungurii, bulgarii și țiganii, autorul consacrand fiecăreia dintre aceste etnii câte un capitol aparte. Se remarcă o structurare ușor inegală a materialului monografic, astfel încât capitolele dedicate națiunilor catolice sunt destul de brevilocvente (să nu uităm cu lucrarea se adresa publicului german!), în timp ce românii și sârbii beneficiază de prezentări mai ample, incluzând descrieri antropologice amănunțite, susținute de informații lingvistice și etnologice, cu frecvente citări ale unor surse mai mult sau mai puțin științifice.

Paginile monografiei aduc informații detaliate despre înfățișarea oamenilor, portul și obiceiurile lor, dar și despre superstițiile acestora. Astfel, din rândurile consacrate românilor bănățeni aflăm că cea mai mare calitate a acestora este ospitalitatea, în timp ce cel mai mare defect îl reprezintă îndărătnicia lor. Tot de aici aflăm că bănățenii sunt oameni plini de superstiții, punând mare preț pe semnele prevestitoare. Bunăoară, orice bănățean știe prea bine că dacă de Anul Nou sau de Paști vine cineva necunoscut în casă, cu un vas gol „înseamnă nenoroc”, sau că acela care lasă lingura în mâncare după masă „va avea o noapte fără somn”, tot așa cum se știe că după spălat nu e voie să scuturi mâinile ude nici în dreapta, nici în stânga, „căci asta slăbește” (p. 34).

La rândul lor, sârbii sunt descriși drept un popor războinic, cu oameni robuști, ale căror principale calități sunt ospitalitatea, generozitatea și binefacerea. La capitolul defecte, autorul nu uită să menționeze „urâta necuviință a slavilor” de a înjura: „nimic nu e destul de demn de cinstire, nimic destul de sfânt, ca să nu fie atins de limba lui păcătoasă” (p. 69). Printre obiceiurile străvechi ale

sârbilor ni se amintește faptul că la acest popor zilele onomastice nu erau sărbătorite, în schimb, fiecare familie are câte un patron protector a cărui cinstire se sărbătorește cu mare fast. Din capitolele consacrate germanilor, ungarilor și bulgarilor (națiuni catolice, privite cu un ușor subiectivism) aflăm despre cei dintâi că dețin cai frumoși, despre unguri că sunt mari cultivatori de tutun, în timp ce bulgarii sunt legumicultori renumiți.

Când vine vorba despre țigani, discursul obiectiv - științific lasă loc tonului colocvial, iar obiceiurile, calitățile și, mai cu seamă, defectele acestora sunt tratate cu mult umor. Astfel, vorbind despre cutumele lor culinare, autorul notează: „Țiganii obișnuiți, care nu ajung să stea în apropierea oamenilor civilizați, au uneori un meniu cu totul aparte. Ba suferă de foame, iar mâncarea lor constă din mălai și apă, ba se ospătează cu găini și găște, dar pe care nu le cumpără niciodată, ci știu să și le procure pe căi interzise” (p. 85).

Volumul mai include, în *Anexe*, o serie de planșe inedite, ce surprind aspecte din viața locuitorilor Banatului, precum și o hartă a Banatului timișan.

Prin informațiile aduse, *Locuitorii Banatului* reprezintă o contribuție esențială la monografismul bănățean, volumul având meritul de a reuni, într-un studiu de sinteză, aspecte reprezentative ale Banatului de acum un secol și jumătate, menite a ajuta cititorul contemporan în stabilirea unor continuități de multe ori nebănuite. O invitație la lectură pentru toți cei interesați de istoria și cultura locului, dar și una dintre puținele șanse de a avea o micromonografie densă, bogată în informații etnografice, lingvistice și antropologice despre națiunile ce conlocuiesc în spațiul banatic.

Delia Badea

Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, ediția a II-a, îngrijită, prefațată și adnotată de Pia Brânzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, cu un cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, 784 p., il.

Cum și *Memoriile unui preot bătrân* ale aceluiași autor (Eurostampa, Timișoara 2008), inițiativa editării *Jurnalului* se datorește prof. univ. dr Pia Brânzeu, una din nepoatele autorului, fiica distinsului medic dr Pius Brânzeu, care a preluat manuscrisele păstrate (mult timp ascunse!) de alți membri ai familiei și a beneficiat în acest ultim demers de concursul doamnei dr în științe istorice, Luminița Wallner-Bărbulescu, distinsă cercetătoare a istoriei Bisericii Române Unite cu Roma / Greco-Catolice.

Dacă redactarea *memoriilor*, începută în 1947, s-a datorat și îndemnul venit de la dr juris Petre Groza, conșcolar și prieten privilegiat (alături de dr Otto Roth, celălalt amic de suflet – și tot controversat!), *Jurnalul* e o inițiativă proprie, destul de târzie a însuși autorului, pornită la 12 mai 1932 (mai redactase anterior un caiet de gen, abandonat și rătăcit); acesta e constătat din trei caiete și câteva foi volante.

În foarte scurta *Prefață* a autorului, acesta își motivează demersul afirmând cu modestie că „și un om mic ca mine are momente de înregistrat, care contribuie mult la cunoașterea lucrurilor și persoanelor cu care a avut contact”, vizând îndeosebi Biserica sa, în care ajunsese la rangul de canonic, consilier episcopal al Diecezei de Lugoj și prepozit capitular (pensionat în 1947). Era și un prolific publicist, întemeietor al unor jurnale și colaborator la altele, cum „Cuvântul adevărului”, „Calea vieții”, „Sionul românesc”, „Păstorul sufleteș”, „Drapelul”, „Albina”, „Păstorul sufleteș”, „Cultura creștină” ș.a. (ales ca membru de onoare la Congresul ziarștilor din 1934), autor de tratate teologice, omiletice, manuale.

Memorialistica greco-catolică (intrând aci parțial și diaristica) avea o accentuată trăsătură de legitimare contra istoriografiei contestatoare ortodoxă, dar și față de

ofensiva latină asupra catolicismului de rit oriental, de unde și notele polemice prezente la **N.B.**, cum ne învederează editoarele în pertinentul studiu introductiv.

Memorialistica și diaristica au și rol supletiv de informare, dând seama și de mentalitatea scriitorului lor, cum cel în discuție, care s-a centrat asupra chestiunilor bisericești, cum promitea în *Prefață*, dar și asupra celor politice și familiale, în proporții după ordinea enumerării, la o apreciere empirică. Mai puțin l-au interesat fenomenele meteorologice, prezente abundant de pildă în *Jurnalul* lui Maioreșcu, relatează însă fidel multe drumuri la adunări bisericești, parohiile și filiile din Dieceză, unde a servit serviciul divin, pelerinajul la Roma, dar și traseele montane pe care le-a parcurs cu fervoare în Retezat.

Toate acestea erau consemnate uneori fugitiv, dar mai des amănunțit, pe zile și ore, cum și la alți diariști, cu privilegierea evenimentelor care-l impresionau mai mult, de la scara familială la aceea a politicii interne și internaționale. Dacă se întâmpla să nu poată nota zilnic (cum între 31 iulie – 23 august 1933), revenea cu un rezumat în gen memorialistic.

Stilul este uneori alert, dialogat, alteori grav, în funcție de evenimentul relatat și starea lui sufletească. Consemnează și un fapt divers minor, cum rătăcirea cânelui Episcopului, uneori bârfe, cum reține autorul *Cuvântului înainte*, care le aveau ca ținte pe Onisifor Ghibu (ca delapidator), Agârbiceanu (subvenționat de C. Argentoianu, dar pe care l-a apărat de acuzele de porniri contra naturii), Lupaș, Valeriu Braniște, Veturia Goga, ca mituitoare prin cadouri a Lupeascăi, Alexandru Vaida-Voivod (colportând versiunea lui Amos Frâncu precum că era țigan!); pentru Ioan Boroș (criticat la ocazii)

avea pregătit discursul funebru pentru orice eventualitate... Consemna și două *witz*-uri politice, cu Hitler și Groza!, dar și ipoteze, cum pierderea Banatului de Vest datorită revoltei soldaților ardeleni voluntari la Tisa (însemnare din 1932), ori colporta (în noiembrie 1946) zvonul privind o întâlnire secretă dintre Groza și Tito, la care primul obține retragerea pretențiilor iugoslave asupra Banatului românesc.

În *Jurnal* apar dese critici ale ierarhiei unite ori catolice în general, așa Episcopul Alexandru Nicolescu de Lugoj (viitorul Mitropolit) se poartă într-o împrejurare „cât se poate de laș”, administrația lui bisericească fiind „o porcărie”, arhiereul și canonicul Marinescu fiind „farisei”, cum Episcopul de rit latin Majlath era „șovin” (notații din 1934). Vasile Lucaciu, zis „leul de la Sișești” îi apărea, în 1932 (post mortem!) ca „teatralist ordinar”.

Apar și destule elemente confesionale în scrisul său, unele îndreptățite, altele cel puțin discutabile. Îi execra ca ortodocși ultramontani pe Silviu Dragomir și Ioan Lupaș (mai ales), consemna că Mitropolitul de Sibiu Nicolae Bălan „punea mereu fitile” la Senat când se dezbăteau legi ecleziastice, o piatră era lansată în 1934 și în grădina Episcopului caransebeșan Vasile Lăzărescu (iunie 1934), dar mai ales consemna quasi-aprobativ zisa lui Zenobiu Pâclișan că Șaguna a fost „cel mai mare trădător” (29 martie 1939); față de aceea afirmația (poate întemeiată) că episodul cu Petrache Lupu a fost montat/trucat de popa locului (nov. 1938) era floare la ureche.

Politica ocupă o parte apreciabilă în viața / preocupările autorului, reflectată ca atare și în *Jurnal*. L-a urmat pe Octavian Goga în tribulațiile sale din Partidul Poporului, apoi în Partidul Național Agrar, unde Șeful – căruia îi organiza campania electorală în județ – l-a propus în comitetul central, apoi în Partidul Național Creștin, de orientare antisemită și inspirație carlistă, candidând și la alegerile parlamentare (fără succes).

A fost un membru de partid atipic, greco-catolic într-o formațiune cu colorit ortodox accentuat, cum nici antisemit, căci cu „prieteni evrei” care îl firitesc pentru o conferință asupra relației Germaniei naziste cu catolicismul (însemnare din 14 iunie 1938).

Instaurarea și căderea Guvernului Goga-Cuza i-au apărut „ca o bombă”, era „curios” dacă va fi folosit, în orice caz nemulțumit de lipsa din posturile cheie a uniților, pe când Lupaș era Ministru la Culte și Arte.

Pe plan local, era membru activ al Consiliului Comunal din Lugoj.

Avea, paradoxal, antipatii profunde față de Iuliu Maniu și „naționali” din P.N.Ț. care subordonaseră Mitropolia blăjană, mai mult chiar, socotea acel partid dominat de evrei și francmasoni (un clișeu al atacurilor dinspre dreapta), condamna politizarea ASTREI și AGRU-lui (asociația laicului gr.-cat.) venită tot dinspre P.N.Ț., dar avea eleganța să-l disocieze pe Maniu de afacerea Skoda, montată spre a-l compromite, când profitorul fusese Prințul Nicolae (însemnare din 3 aprilie 1933).

Atitudinea față de legionari a fost oscilantă, în funcție și de momentul politic. Inițial, poziția lui a fost destul de simpatetică, deplângând represiunile carliste care au eliminat elita Mișcării, dar condamnând și violențele aceleia, cum un atentat cu bombă la reprezentația din Timișoara a unei trupe teatrale evreiești. L-a apreciat de aceea pe Antonescu pentru „ordinea instituită” – deși observa lucid că România devenise „un fel de colonie germană” – și mai ales pentru suprimarea rebeliunii legionare din ianuarie 1941, pentru ceea ce regreta executarea lui de mai târziu (notiță din 4 iunie 1946), deși în 1945 se pronunța pentru aplicarea sentinței capitale criminalilor de război.

Este interesant nu numai ce notează un diarist, ci și cum o face sau ce omite, elemente care dau seama de formula lui sufletească. Așa, asasinarea lui I.G. Duca de legionari nu este consemnată la timpul

său, ci destul de târziu și doar în legătură cu convocarea autorului ca martor la proces (căreia nu îi dă curs).

Lipsește cu desăvârșire convulsiile sociale din 1929 din Valea Jiului – de unde provenea! – și cele din 1932-33 („eroicele lupte”, după clișeul comunist).

Dacă moartea lui Ionel Moța pe frontul spaniol este prompt consemnată (15 ianuarie 1937), instaurarea regimului carlist este amintită după vreun an, ironic, ca „regim dictatorial”, iar ante crede în zvonul că șefii partidelor, inclusiv Maniu, ar fi fost de acord cu dizolvarea aceloră (8 aprilie 1938).

În treacăt, pomenește înființarea Frontului Renașterii Naționale în 1938, cât și propria sa înscriere în acea formațiune artificială (17, respectiv 24 decembrie 1938).

Surprinzător, tot de aceea manieră a înscris moartea fostului său șef de partid, Octavian Goga (mai 1938), cu care întreținuse și relații personale destul de apropiate.

Tot sec și lapidar a însemnat abdicarea lui Carol al II-lea (în 6 și 7 septembrie 1940), cum mai târziu și pe cea a lui Mihai I (30 decembrie 1947).

De evenimentele internaționale, mai ales cu cele având atingere de România, se informa din presă, dar și de la radio (Budapesta mai ales!), semn de modernitate. Acolo asculta un discurs al lui Hitler (2 oct. 1938), care îl bucura prin aceea că pacea părea a nu fi amenințată.

Față de desființarea Cehoslovaciei manifesta o atitudine neutră / indiferentă, nutrinde doar temerea antrenării în război a României (însemnare din 19 martie 1939), mai târziu însă (18 aprilie 1941) considera că sârbii înfrânți își meritau soarta, ca „ticăloși” care au spart Mica Antantă.

Pactul dintre Hitler și Stalin era un „act infam”, de care lua cunoștință la 1 septembrie 1939, simțindu-se îngrijorarea față de soarta României, sporită de înfrângerea Franței, primită cu „groază” (22 mai 1940).

Temerile aveau a se materializa în curând, prima victimă fiind „sărmana Basarabie”,

victimă și a nepregătirii Statului datorită decăderii moravurilor, iar perspectivele rămâneau sumbre pentru Țara încercuită.

Mai apoi, a venit „ca un trăznet” și știrea pierderii a unei jumătăți din Ardeal (aflată tot de la radio Budapesta!), dar, cu toată durerea, rămânea încrezător în „ziua mare” a reunirii (31 august 1940). Indignat, scria de atrocitățile comise de „barbarii unguri” în Ardealul ocupat (26 septembrie 1940).

Constata ceva mai târziu, cu amărăciune, cauzalitatea internă a nenorocirilor Țării, afară de conjunctura internațională: „Dacă se va prăpădi România – Doamne ferește! – numai din cauza hoțiilor se va nimici, căci nimeni nu le poate stărpi!” (18 dec. 1941). Parcă sună cunoscut...

A sperat inițial în înfrângerea Rusiei Sovietice, cum se exprima chiar la 22 iunie 1941, dar, odată cu instalarea sovieticilor în Țară, deși deplângea abuzurile – jafuri, violențe, omoruri – considera că „trebuie să recunoaștem eliberarea noastră de Armata Roșie”, cu toate că nutrea temerea anexării întregii României de U.R.S.S., libertatea alegerilor convenită la Yalta fiind doar o „teorie”, singurul punct consolator era recuperarea Ardealului de nord (notă din 11 mai 1946).

Deși antibolșevic, cum o declară expres în 1937, a avut relații privilegiate, deși polemice uneori, cu Petre Groza, pe care îl consideră marxizant, influențat de bolșevism, dar și de nazism și fascismul italian, demagog și ipocrit, care „tot burghez va fi”; îi apreciază totuși prestația de la Congresul Frontului Plugarilor din 1945 (afară de protejarea maghiarilor), iar rezultatul alegerilor din 1946 era „normal” și socializarea economiei inevitabilă în condițiile ocupației, asta neîmpiedecându-l să regrete refuzul Planului Marshall și să consemneze un fel de mercurial cu prețurile tot mai inaccesibile ale produselor de consum, mereu mai puține.

Îngrijorat de presiunile stângii tot mai agresive, deși se declară partizan al

Guvernului Groza pentru că agreat de Aliiați (ruși!), își ia unele măsuri de autoprotecție, cum învățatul limbii ruse, înscrierea în „Arlus” și „Apărarea Patriotică”. Fusese în 1945 convocat la poliție, casa percheziționată, primise consemn de domiciliu obligatoriu – în Lugoj deocamdată – și amenințat cu internarea în lagăr.

A urmărit îngrijorat ofensiva contra Bisericii Române Unite cu Roma, transcriind în *Jurnal* documente oficiale, cuvântări pe articole de ziar privitoare la chestiune și a alcătuit o „listă a rușinii” cu clerici transfugi în 1948.

Ultima însemnare este din 28 octombrie 1948, când scrie că, bolnav, urma a se interna la spital, în schimb a fost arestat...

Secțiunea de după 23 august 1944 denotă o anumită prudențialitate, parcă în eventualitatea unei lecturi ostile în urma eventualei confiscări a manuscrisului.

Am insistat pe aspectele politice, de interes general, dar, așa cum au arătat editoarele și dă seama lectura, mult spațiu e alocat Bisericii, cum și îngrijorările, dar și bucuriilor unui soț și tată iubitor, care urmărește neliniște sau jubilație, după

caz, studiile, cariera ori perspectivele matrimoniale ale copiilor săi, sănătatea lor, ca și a lui.

Jurnalul, având 17 capitole – după anii calendaristici – comportă și o *Anexă*, anume *Robia Sionului*, cu episodul arestării, domiciliului obligatoriu de la mănăstirea Căldărușani, aflarea morții fiului Felician în închisoarea de la Sighet (nu și petrecerea obligatorie de la mănăstirea Neamț și domiciliul obligatoriu de la Căldărușani și Orăștie, poate neconsemnate), în fine un episod glumeț privind iminenta vizită a soției la Călărași, toate scrise după eliberarea din 1953, firește, având caracter memorialistic și dând seama de modul de viață al Episcopatului Greco-Catolic și al câtorva canonici în regim de reclusiune.

Lectura *Jurnalului*, ieșit într-o ediție excelentă, pentru care editoarele și autoarele studiului introductiv pertinent și notelor (în care au fost identificate sute de personaje!), precum și prefațatorul cu stilul său fermecător binemerită de la public pentru această restituire culturală interesantă și utilă.

Radu Ardelean

Aurel Cosma Jr., *Scrieri. 2. Corespondență*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și indice toponomastic de Raul Ionuț Rus și Teodora Drăghici. Tabel cronologic de Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 513 p.

În colecția *Bibliotheca Banatica* a apărut al doilea volum semnat Aurel Cosma Jr (1901-1983) scriitor, ziarist avocat, figură importantă din istoria culturală a Banatului. De data aceasta e vorba de unul de corespondență, care vine să întregască o imagine ușor estompată de trecerea timpului. După cum aflăm din studiul introductiv, sunt adunate la un loc, pentru prima dată, scrisori din perioada 1922-1980, aflate în fondul arhivistic păstrat la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale. “Documentele cuprinse în această lucrare reprezintă corespondența purtată de Aurel Cosma Junior în perioada 1922-1980 și

sunt inedite(...). Din corespondența cu aceștia se pot extrage informații prețioase cu privire la evenimentele petrecute în anul 1918, la activitatea culturală din această parte de țară, la istoria locală și națională și nu în ultimul rând la preocupările și realizările celor cu care s-a realizat acest schimb epistolar.”(p.29)

Volumul e alcătuit cu multă atenție, scrisorile propriu-zise fiind precedate de o listă a documentelor, din care cititorului i se spune pe scurt ce cuprind scrisorile. “37. 1969, ianuarie 20, Timișoara. Scrisoare trimisă de Aurel Cosma Junior lui Aurel Dumitraș, în care îi relatează despre propriile insuccese în

privința publicării articolelor și sărbătoririi semicentenarului Unirii de la 1 Decembrie 1918 în Timișoara.”(p. 38), sau “196. 1972 octombrie 29, Reșița. Scrisoare a lui Ion Crișan din Reșița, către Aurel Cosma Junior, prin care îi adresează invitația de a-i acorda un interviu și de a publica la o revistă din Reșița.”(p. 63). Într-o scrisoare din 20 ianuarie 1969 trimisă lui Aurel Dumitraș, Aurel Cosma Jr povestește despre diversele încercări de a publica articole despre Unirea din 1918, despre evenimentele de la Alba Iulia. unele articole nu i-au fost publicate, altele au fost mutilate în redacție: „(...)Și eu am scris un articol de șase pagini dactilografiate despre *Armata Unirii*, făcând o scurtă istorie a Gărzilor noastre Naționale din toamna lui 1918, care erau adevărate unități militare ale armatei populare și cărora s-au datorat menținerea ordinii și păcii, a pregătirii și îndeplinirii Actului Unirii de la Alba Iulia. (...)dar acest articol nu a mai apărut nicăieri deși l-am trimis spre publicare la mai multe redacții din capitală și din Ardeal.(...)Chiar și la *Magazin istoric*, unde am avut o serie de articole, n-a apărut decât unul și acela foarte amputat și deformat, într-un grupaj unde și-a pierdut semnificația.”(p. 152). Scrisorile trimise sau primite de Aurel Cosma Jr fac trimitere la multe evenimente istorice sau culturale la care a luat parte, iar tonul lor e când prietenos, colocvial, când sobru și oficial. Raul Ionuț Rus și Teodora Ligia Drăghici, cei care au îngrijit această ediție, ne avertizează încă din prezentarea făcută la început că avem de-a face cu un schimb epistolar important: „Activitatea Asociației Scriitorilor din Timișoara, în particular, și a Uniunii Scriitorilor din România, în general, este redată în corespondența cu Ion Clopoțel, Petru Sfetca, Constantin Miu Lerca, Octavian David etc. De asemenea, din scrisorile editate în acest tom reies și informații referitoare la unele evenimente care la vremea respectivă au ținut prima pagină a ziarelor: urmările seismului din martie 1977 și uciderea Luciei Piso Ladea, soția sculptorului Romul Ladea. Experiențele personale, preocupările, proiectele și realizările persoanelor cu care

a corespondat sunt alte aspecte care sunt cuprinse în conținutul scrisorilor, ca de altfel și unele date biografice sau informații despre persoane care nu corespund cu Aurel Cosma Junior, dar sunt descrise în conținutul misivelor (Maximilian Costin, Traian Vuia, Romul Ladea etc).”(p.14). Într-o scrisoare trimisă lui Aurel Decei, datată 14 martie 1972, Aurel Cosma Jr scrie, oe un ton oficial, despre înființarea editurii „Facla”: „Profit de această corespondență de a vă informa despre începutul activității noii edituri de la Timișoara, recent înființată cu denumirea de „Facla”.Lumea de aici ar fi preferat o altă denumire. n-are importanță. Bine că s-a ajuns deja la această fază de realizare a vechii dorințe afirmate în repetate rânduri de bănațeni.”(p. 286) Din studiul introductiv suntem avertizați că „după instaurarea regimului comunist, a urmat același drum ca mulți alții, al condamnarilor, al încercării de a se face nevăzut, uitat, și în cele din urmă al unei așa zise „reabilitări”(p. 12). Se explică astfel de ce există o pauză de decenii în acest schimb epistolar. Iar în scrisori Aurel Cosma Jr reușește să vorbească cu demnitate despre greutățile prin care a trecut, despre reîntoarcerea în Timișoara după anii de pușcărie. „Ca și d-ta, de-a lungul anilor m-a ajutat și pe mine răbdarea și credința. Am avut mereu încredere în mine și în viață. Am suportat cu demnitate toate loviturile destinului.(...)Am trăit o viață de roman. Un roman pe care l-aș fi preferat să-l scriu decât să-l trăiesc. Nici cea mai fecundă închipuire n-ar fi putut să realizeze din condeiul unui scriitor atâtea peripeții pe care mi le-a regizat soarta să le trăiesc ca actor principal în desfășurarea acțiunii dramatice proprii mele drame.”(p. 129)

Într-o vreme în care genul epistolar a suferit modificări profunde, lectura unei asemenea cărți oferă informații despre vremuri și evenimente care merită ținute minte, dar și importante detalii despre unele personalități care au influențat într-un fel sau altul viața noastră culturală, socială și politică.

Veronica-Alina Constănceanu

Ela Cosma, Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste), București, Editura Academiei Române, 2009, 467 p.

În al doilea volum din *Biografii istorice transilvane*, cercetătorul Ela Cosma reușește să adune într-un singur loc cei mai de seamă reprezentanți ai sașilor, austriecilor, slavilor în Transilvania și Banat, aceștia fie deținând funcții militare sau politice, fie aducând contribuții politice, administrative, culturale, educaționale, artistice, bisericesti și științifice ce au dus la dezvoltarea și promovarea celor două zone.

Volumul cuprinde în total un număr de 215 biografii, aranjate în ordine alfabetică, în cea mai mare parte detaliate și doar câteva realizate sumar, a unor personalități marcante din perioada sec. al XIX-lea și în special din timpul revoluției pașoptiste.

Acest dicționar al personalităților care au scris istoria, reușește să umanizeze personajele mitizate și supradimensionate ale secolului al XIX-lea: împărații monarhiei habsburgice Ferdinand I, Franz I, Franz Joseph și țarii Alexandru I respectiv Nicolae I ai Rusiei.

Din cele 215 personalități cuprinse în volum, 143 reprezintă națiunea sașilor, din care 47 clerici și profesori, 39 funcționari, 25 juriști, 15 medici și farmaciști, 11 redactori și editori, 4 artiști plastici și muzicieni și 2 ingineri.

Din cei 44 de austrieci prezenți, 15 au fost personalități politice marcante, iar 29 militari de carieră.

Acestora li se alătură 23 de slavi, din care 13 ruși, 6 sârbi, 2 croați, 2 polonezi și în final 5 maghiari printre care se numără și poetul revoluționar Petöfi Sándor.

Volumul de față reprezintă o sursă foarte bine documentată de inspirație nu numai pentru istorici, dar și pentru cei pasionați de istorie. Cercetătorul Ela Cosma utilizează celebrele lexicoane biografice mai vechi elaborate de Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (1859 – 1891), Joseph Trausch, *Schriftsteller – Lexikon* (1868, 1870, 1874), *Allgemeine Deutsche Biographie* (vol. 23, 1890) sau mai noi, *Die Siebenbürger Sachsen Lexicon* (1999). Tot la bibliografie utilizează și monografiile de persoane precum și caracterizările și elementele biografice oferite de George Bariț.

Cercetătorul a recurs și la documente și corespondență pentru a ilustra cât mai bine viața și opera unora din personalitățile prezentate. O sursă importantă a acestor documente și corespondențe o reprezintă *Fondul 1848* deținut de Institutul de Istorie din Cluj, format din 1339 documente fișate, inventariate și prelucrate de cercetătorul Ela Cosma. De asemenea autoarea volumului a cercetat și extrasele din gazeta vremii.

Important este faptul că pentru definitivarea unor portrete și completarea de informații, cercetătoarea a recurs și la ajutorul enciclopediei on-line *Wikipedia*, fapt ce demonstrează importanța utilizării tuturor surselor de informare fie ele inedite, fie edite pe suport material sau electronic, dar mai presus de toate citarea autorilor și a izvoarelor utilizate.

Alexandru Kósa

Marcu Mihail Deleanu, Memorial, documente și studii despre George Cătană, Reșița, Editura Tim, 2011, 198 p.

Apariția unei cărți este un eveniment atât pentru cel care o scrie, cât și pentru cei care o parcurg. El devine unul și mai deosebit atunci când cartea se dovedește a fi aducerea la lumină a unor documente referitoare la viața și opera unor personalități.

Un astfel de eveniment l-a prilejuit dr. Marcu

Mihail Deleanu prin publicarea volumului *Memorial, documente și studii despre George Cătană*, la Editura Tim din Reșița, în 2011, în care și-a propus abordarea „mai în detaliu a unor aspecte care au fost amintite doar tangențial ori sunt chiar necunoscute, cu privire la viața, opera și la posteritatea lui George Cătană”.

Autorul își structurează volumul în cinci capitole și două anexe.

În primul capitol, *Marginalii*, autorul abordează aspecte referitoare la cele două direcții ale activității lui Cătană, de scriitor și de folclorist, aducând argumente în favoarea amândurora (Ilarie Chendi îl citează, printre alte nume, când vorbește despre interesul crescut pentru literatura populară, Liviu Jurchescu îl așază printre cei mai mari scriitori ai Banatului „pe care cred că, fără exagerare, îl putem numi un fel de Ion Creangă al Banatului”, Paul Târbățiu îl aprecia tot ca scriitor), insistând și asupra unei alte calități: aceea de reporter al vremii sale, relatând despre evenimente la care a luat parte: conferințe învățătoarești, examene școlare, concursuri, numiri, decese de învățători și preoți etc. Un al doilea aspect face referire la colaborarea dintre George Cătană și Ion Pop-Reteganul, următorul, la prenumele lui Cătană (George sau Gheorghe), iar cel de-al patrulea, la biblioteca și manuscrisele lui George Cătană.

În capitolul al doilea, *Memorial*, M. M. Deleanu relatează despre „întâlnirile” avute, de-a lungul timpului, cu opera și amintirea lui G. Cătană. Emoționante, aceste relatări, și demne de considerație toate eforturile autorului de a întreprinde ceva pentru memoria acestui fiu al Banatului. Și de această dată autorul face dovada calităților sale scriitor. Relatările mențin trează curiozitatea cititorului, iar paginile se parcurg pe nesimțite. G. Cătană nu mai este persoana despre care se relatează, este însuși personajul relatării!

Capitolul al treilea, *Valeadeni. Anul Domnului 2011*, reprezintă rodul unei documentări pe care M.M. Deleanu a efectuat-o în martie 2011. Sunt prezentate vechile instituții ale satului, mărturisiri ale câtorva persoane care l-au cunoscut pe G. Cătană, precum și imagini cu școala, primăria, căminul cultural, gospodăria lui, copertele volumelor scrise de/despre G. Cătană. Din păcate, acest capitol are un aer destul de trist,

întrucât realitățile sociale ale anului 2011 din Valeadeni nu au nimic optimist: „Agonia satului este evidentă”, „drumul este aproape impracticabil pentru autoturisme”, „vechile instituții ale satului [...] sunt într-o stare avansată de degradare”, „Într-un asemenea context, și urmele lui George Cătană în viața și istoria satului zac într-o adâncă uitare nu doar pentru memoria colectivă a localnicilor, ci și în arealul cultural din județ”.

Chiar de la început ni se indică sursele autorului: documentele și manuscrisele avute la dispoziție între anii 1966 și 1969, consultate și clasificate pentru o expoziție George Cătană care, din păcate, n-a mai avut loc. Pe baza lor s-a constituit cel de-al patrulea capitol, *Documente*, structurat după cum urmează: *Documente diverse* (acte personale, cereri, adrese, cuvântări etc. – 55 documente), *Correspondență trimisă de George Cătană* (27 documente), *Correspondență diversă primită* (123 documente), *Manuscrise legate de învățământ* (89 documente), *Correspondență școlară primită* (15 documente), *Ferpare* (28 documente), *Manuscrise literare și folclorice proprii* (49 documente), *Manuscrise literare și folclorice diverse* (68 documente). Toate aceste documente-manuscrise sunt prezentate fie cronologic, fie alfabetic și sunt descrise pe scurt de către autor.

Cele două studii care constituie capitolul al cincilea îi aparțin lui M. M. Deleanu și au fost publicate în volumul al II-lea de „Studii de limbă, literatură și folclor”, Reșița, 1971, respectiv „Un crâmpei de istorie: Foaia diecezană 1886-1949”, Reșița, Editura Tim, 2006: *George Cătană și „coregerea folclorului” și Colaborarea lui George Cătană la „Foaia diecezană”*. *Comentarii și bibliografie*.

La sfârșitul cărții, în *Anexe*, autorul include două documente: *Răspunsurile lui G. Cătană la Chestionarul lui Nicolae Densusianu* (paginile sunt reproduse după Oliver Velescu, *Documente privind viața spirituală a țaranului bănățean de la sfârșitul*

secolului al XIX-lea. *Contribuții la monografia satului Valeadeni*, în „Mitropolia Banatului”, XVI (1966), nr. 10-12, p. 691-701) și *Un articol al lui Cornel Corneanu despre G. Cătană* (publicat în „Revista Institutului social Banat-Crișana”, anul XIV, 1946, Timișoara).

Așa cum ne-a obișnuit deja, M. M. Deleanu dăruiește cu imensă bucurie întreg rodul cercetărilor sale, implicarea sentimentală fiind cu ușurință percepută. Cu toate acestea, nu poate fi vorba de subiectivism! Afirmățiile sale sunt temeinic argumentate, sursele bibliografice, numeroase: fie scrise (cărți, ziare, reviste), fie vii

(contemporanii lui G. Cătană), astfel încât relatările lui M. M. Deleanu devin adevărate reportaje literare. Nu trebuie omis faptul că acest volum reprezintă valorificarea unei activități de cercetare începute cu aproape o jumătate de veac în urmă, iar consecvența și perseverența autorului nu pot fi decât la superlativ laudabile.

Volumul prezentat este un model de cercetare, de documentare, iar George Cătană, unul de seriozitate, dăruire, putere de muncă pentru fiecare dintre noi.

Dorina Chiș-Toia

Emil Dumitrașcu, *Monografia satului Mâtnicu Mare, județul Caraș-Severin*, Editura Universitaria, Craiova, 2011, 300 p.

De curând a văzut lumina tiparului o carte extrem de interesantă și utilă, aparținând profesorului universitar dr. Emil Dumitrașcu. Fiind originar din Mâtnicu Mare și acum retrăgându-se în localitatea natală, unde tatăl său, Ștefan Dumitrașcu, a fost învățător și director al școlii, a ținut să întocmească respectiva monografie.

Cartea este structurată pe 10 capitole, care la rândul lor posedă subcapitole impuse de realități distincte. *Prefața* aparține autorului, care-l introduce pe cititor în motivația ce a dus la apariția volumului. Informații bazate pe cercetare științifică, axate pe studii de substanță, chiar și informații de orice fel care orientează în dezlegarea multor necunoscute legate mai ales de numele „Banat”. Evocat din secolul al XIII-lea, inițial de „Banatul de Severin”, pornind chiar de la Basarab I, continuat de Banatul de Caransebeș, Lugoj. Pentru că acest termen interesează evoluția lingvistică a Banatului istoric, în acest capitol se găsesc date corecte și definitorii. Sfera se extinde la părțile Caransebeșului, aici polarizându-se pe localitatea Mâtnicu Mare, atât în trecut, cât și în prezent.

Termenii „ban”, „Banat”, „Mâtnic” au și

conotații lingvistice; de aceea, în capitolul al II-lea (p. 61-64) informațiile sunt prezentate exhaustiv, pornindu-se de la semnificații etimologice. Capitolul al III-lea, *Cadrul natural*, cuprinde așezarea localității în cauză, cu evidențierea celor mai noi referiri bibliografice privitoare la formele de relief, solul și subsolul, apele, clima, flora, fauna și protecția mediului (p. 65-75).

Cultura și civilizația, precum și viața spirituală tradițională (cap. IV) sunt atent studiate în contextul localității Mâtnicu Mare, prezentându-se *Obiceiurile momentelor ciclice ale vieții*, respectiv *Nașterea, Nunta, Moartea și ceremonia înmormântării*, continuând cu *Obiceiuri la sărbătorile de peste an* (ciclul calendaristic). Urmează apoi, în partea a 3-a, *Arhitectura locuințelor, portul popular* (cap. 4).

Capitolul al V-lea inserează date și informații referitoare la *populația satului*. După o scurtă *Introducere* la subcapitolul *Volumul populației satului Mâtnicu Mare*, autorul continuă cu *Densitatea populației, Structura populației, Gruparea populației mâtnicene în funcție de sex, Gruparea populației mâtnicene în funcție de vârstă*,

Populația activă și inactivă, Gruparea populației mătnece în funcție de nivelul de instrucție (grad de școlarizare), Populația actuală din satul Mătnece Mare, unde aflăm că la recensământul din 1941 în localitate erau 708 persoane, apoi la cel din 2000 în sat locuiau 441, diferența fiind semnificativă și cu explicațiile cunoscute. Urmează *Onomasticon mătnecean, Naționalități și confesiuni, Încercare de a trasa portretul unui mătnecean*. Aici, după un studiu pertinent, se scot în evidență trăsăturile fizice: robustețea, pasiunea pentru muncă. Descriind pe mătnecean sub raport psihic, autorul găsește similitudini în *bunăvoință*, ca expresie a ospitalității, urmând *sociabilitatea*, din care se desprinde prietenia. Autorul mergând *in media res* cu caracterizarea consăteanului său, ajungând la conformația capului, ne oferă delicioasa informație că unul dintre antici îi zicea „*cetățuia corpului*.”

Capitolul al VI-lea, *Instituții oficiale* (p. 183-200), aduce în atenție două instituții pornite din aceeași tulpină, respectiv *Biserica și Școala*, din care merită să cităm: „*Ca instituție, Biserica a orientat și format viața spirituală a oamenilor; a românilor; încă de la formarea poporului român, căci pe drept s-a spus că formarea și creștinarea poporului nostru sunt sincrone*” (p. 183). Lista preoților cu date certe despre ei este publicată, însă cea a învățătorilor mai puțin, din lipsa unor informații istorice complete. Capitolele VII-X cuprind informații despre activități economice, activități culturale, fiii satului. Lucrarea se încheie cu un scurt capitol denumit *Sine ira et studio*.

Au mai existat asemenea preocupări de a întocmi monografiile ale localității, cea dintâi fiind a părintelui autorului, înv. Ștefan

Dumitrașcu (1942), iar o alta a actualului preot al locului, Raul Vasile But, editată în 2008. Distinsul universitar s-a înrolat în scrierea acestei monografii și pentru faptul că tatăl dânsului a lăsat o monografie, dar netipărită. Pe această linie permanent erau îndrumări, mai ales pe linia Bisericii, dar și multe emulații în domeniu, căci Vasile Pârvan scria că o monografie în studiul istoriei poate fi comparată doar cu o cărămidă în rezistența unui edificiu.

Unul dintre preoții care au slujit în Mătnece Mare a fost și Iova Drăghina (1910-1973), care a „compus” și el o asemenea lucrare (1950), dar care în fond este un manuscris, în mare parte o copie după textul învățătorului Ștefan Dumitrașcu. Preotul Iova Drăghina n-a făcut altceva decât a încurcat lucrurile și pentru că și alții s-au inspirat după preotul Drăghina, neștiind sau nevrând să știe despre lucrarea tatălui prof. univ. dr. Emil Dumitrașcu, el a scris această monografie ce o prezentăm, lămurind lucrurile prin studierea paralelă a textelor incriminate.

Cum azi se publică foarte multe monografii, mai ales că suntem descătușați de cenzură, ca unul care a cunoscut chiar și lucrări de licență în acest sens, dau mărturie că o lucrare cu informații atât de profunde, la surse, cu incursiuni în antichitatea latină, prin evidențierea aspectelor de o adâncă originalitate, bogăție și frumusețe n-am întâlnit. Pentru că devine un reper în domeniu, am ținut să prezint, atât cât este posibil, o parte din osatura acestei splendide contribuții.

Vasile Petrica

Pavel Jumanca, *Amintiri. Anii tinereții. Învățător de școală românească în vremea stăpânirii ungurești*. Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, transcriere, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Timișoara, Editura David PressPrint, 2011, 505 p.

Prin acest volum se oferă pentru prima dată celor interesați partea inaugurală a memoriilor lui Pavel Jumanca, urmând ca prețiosul manuscris să fie valorificat în continuare. Apariția lui se datorește efortului și competenței lui Laurențiu Ovidiu Roșu, care ne pune la dispoziție o ediție realizată științific, însoțită de întregul aparat critic pe care o asemenea întreprindere îl pretinde. Editorul este și autorul unui cuprinzător studiu introductiv, precedat acesta de o valoroasă prefață semnată de Nicolae Bocșan, banatologul ce reușește să coaguleze suflarea istoricilor din provincia noastră. Textul este delicat ilustrat de Mihai Vintilă.

Cartea are o dublă semnificație: de text cu valoare documentară despre o epocă asupra căreia noi, cei de azi, deținem de obicei informații indirecte și nu o dată discutabile, și de text cu valoare literară, prin care autorul lui își dezvăluie o autentică vocație în această direcție.

Dar valoarea documentară și caracterul inedit al informației nu presupun o deplină obiectivitate, căci totul este colorat afectiv, de vreme ce Pavel Jumanca prezintă întotdeauna oamenii și faptele dintr-un unghi strict personal. Îi citim textul printr-o inevitabilă lentilă, care mărește sau micșorează, înnegrește ori, dimpotrivă, înseninează realitățile evocate.

Surprinde plăcut franchețea cu care învie lumea prin care a trecut, făcându-ne părtași la ea, făcându-ne aproape contemporanii lui. Efectul de autenticitate al *Amintirilor* nu decurge numai din concordanța deplină dintre realitatea propriu-zisă și imaginea ei, propusă de autor, ci și din sinceritatea cu care el se raportează la această realitate.

Prezentându-ne firul vieții proprii, el își creionează un autoportret deloc înfrumusețat; dimpotrivă, atunci când crede necesar, își mărturisește (e drept cu o anume candoare) scăderile. În această privință, el dezvăluie o mentalitate specific populară, potrivit căreia păcatele sunt în firea omului, și vinovat nu este atât cel care le face, cât mai ales cel care le ascunde. De aceea, nu este de mirare că Pavel

Jumanca le reproșează multor contemporani tocmai disimularea unor comportamente aflate la limita moralității sau chiar dincolo de aceasta. Culpabilitatea crește atunci când este vorba despre persoane cărora profesia ecleziastică le pretinde să fie integre și care, din acest motiv, sunt foarte grijulii în a șterge urmele unor fapte ce i-ar putea incrimina.

De altfel, autorul este un remarcabil portretist, postură în care se folosește adeseori de satiră, de sarcasm și chiar de caricatură. El este un om cu reacții umorale, dar care sunt distribuite pe o scară personală de valori.

Anii pe care îi prezintă sunt cei ai tinereții, adică anii formării sale nu numai ca intelectual, ci și ca personalitate distinctă. Sub ochii noștri se petrece metamorfozarea unui pui de țăran, crescut și deprins cu o lume în general previzibilă, într-un om de carte, într-un orășean capabil să se adapteze la situații imprevizibile și la relații sociale nu o dată reversibile.

Dar Pavel Jumanca nu este numai un excelent portretist. El este, în aceeași măsură, și un bun povestitor. Sunt remarcabile scenele din viața militară, din experiența omului de catedră sau frumoasa și vibranta evocare a zborului lui Aurel Vlaicu pe câmpia Lugojului.

Lumea acestor *Amintiri* este una crepusculară, căci ne aflăm în ultimii ani de existență a Imperiului, dar și una aurorală, în măsura în care, sub carcasa vieții cotidiene și rutiniere, începe să se simtă pulsul din ce în ce mai puternic al unei alte lumi, mai degrabă presimțite decât întrevăzute.

Autorul reunește într-un singur ins bunul simț al țăranelui, orgoliul grănicerului, luciditatea intelectualului și, uneori, predispoziția pentru excese a tânărului. Rezultatul este un portret complex și bine singularizat nu numai printre personajele propriului text, ci și printre memorialiștii noștri, de care se desparte și printr-un suflu literar adevărat.

Doina Bogdan-Dascălu

Timea Lelik, Claudiu Călin, Maria Radna – Mică monografie istorică și artistică a bazilicii papale și a complexului monastic, Carmel Print & Design, Arad, 2011, 116 p.

Un loc de pelerinaj pentru creștinii romano catolici și nu numai din Banat, Transilvania, Ungaria, Serbia, Austria și Germania îl reprezintă bazilica papală și complexul monastic Maria Radna, din localitatea Radna, în apropierea orașului Lipova.

„*Adevăratele capitale ale Europei nu sunt marile centre politice sau administrative, ci locurile de pelerinaj*” (Johann Wolfgang v. Goethe). Maria Radna reprezintă unul din acele locuri, o capitală spirituală, care la vreme de sărbătoare, și în special 15 august și 8 septembrie, reușește să adune la un loc zeci de mii de pelerini veniți din toate colțurile țării, cât și ale Europei, devenind un loc de reculegere și de găsimă a liniștii interioare.

Autorii au reușit să realizeze o lucrare bine documentată, aceasta devenind cea mai amplă lucrare despre complexul Maria Radna din bibliografia de limbă română. Ca surse bibliografice aceștia au utilizat un număr de 29 de cărți, 7 articole și 5 surse arhivistice din cadrul Arhivei Diecezane Romano – Catolice de Timișoara, lucrarea fiind înzestrată cu 43 de poze color. Istoria locului și a complexului este prezentată în ordine cronologică cu toate influențele pe care stăpânitorii și cotropitorii le-au adus de-a lungul vremii.

Lucrarea este structurată în patru capitole, iar la final un rezumat în limbile engleză și germană încheie frumoasa călătorie în fascinanta lume a ordinului franciscan din cadrul bazilicii și a mănăstirii Maria Radna.

În capitolul I cititorii află despre cadrul general istoric al Banatului și al Lipovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui al XVIII-lea. Tot aici observăm cum arta este folosită de marii cuceritori pentru a realiza o uniformizare arhitecturală în Imperiu și totodată o expansiune și o cucerire culturală și religioasă a estului prin

intermediul artei – Barocul. În Banat, barocul a constituit un instrument de austrizare al provinciei, noua ideologie fiind o emanație a coloniștilor dornici să refacă imaginea unei societăți moderne.

Capitolul II prezintă istoriografia zonei și a mănăstirii, legende și istoriile fondării actualei mănăstiri și cele două personalități franciscane care au slujit mănăstirea în perioada comunismului (Pater Ernst Harnisch 1916 – 1999 și Pater Placidus Harnisch 1914 – 2002).

Tradiția spune că în jurul anului 1520 pe dealul din Radna, o văduvă pioasă a ridicat o capelă drept locaș de cult credincioșilor catolici și călugărilor franciscani refugiați de la sud de Mureș. Aici și-a găsit adăpost icoana Sfintei Fecioare Maria, care în anul 1695, ca prin minune a scăpat intactă dintr-un incendiu ce a distrus capela de pe dealul Rodnei. În 1756 se pune piatra de temelie pentru noua clădire care va fi finalizată în 1767 moment sărbătorit de 12.000 de pelerini veniți la fața locului. Construcțiile în complexul monastic pentru lărgirea spațiului nu s-au oprit ele continuând și între 1823 – 1826, iar în anul 1911 cele două turnuri au fost înălțate fiecare cu câte 30 de metri, atingând o înălțime de 67 metri.

Capitolul III prezintă în detaliu ansamblul arhitectonic, sculptura, pictura și cele câteva piese din argint aflate în cadrul bazilicii.

Teatral și exuberant, barocul a exprimat triumful statului și al Bisericii. În Banat, barocul a devenit o reflecție a Iluminismului, ca ideologie oficială a Curții, îmbrăcând o formă arhitecturală clasicizantă.

Construcția bisericii este tip sală, cu plan dreptunghiular ce are absida altarului în decroș orientată nord-vest și pronaos supralărgit pentru a susține cele două turnuri – clopotnițe fiind construită din piatră, zidărie și cărămidă, având dimensiuni impunătoare.

Sculptura practică în special în Austria acelor timpuri, a constituit izvorul de inspirație pentru realizarea sculpturilor religioase în piatră din cadrul bazei.

Cele mai importante sculpturi sunt cele ale *Altarului Principal*, *Altarului Preasfintei Inimi a lui Iisus*, *Altarului Sfintei Inimi a Mariei*, *Altarului sf. Francisc de Assisi*, *Altarului sf. Ana*, *Altarului sf. Anton de Padova*, *Altarului Logodnei Fecioarei*, *Altarului sf. Ioan Nepomuk*, *Altarului sf. Ioan Botezătorul*, *Amvonului*, statuile *sf. Ana*, *sf. Ioachim*, *sf. Francisc*, *sf. Anton*, *sf. Anton de Padova*, *sf. Ioan Nepomuk*.

Alături de sculptură, pictura este cea care transmite ecoul emoției religioase prin intermediul multitudinii de culori, jocului de lumini și a umbrelor și a punerilor teatrale în scenă. Pictura barocă s-a caracterizat prin bogăție, strălucire și fast.

Cele mai importante picturi sunt cele ale *Bunei Vestiri*, *Preasfintei Inimi a lui Iisus*, *Inimii imaculate a Mariei*, *Sfintei Ana*, *Sf. Francisc de Assisi*, *Logodnei Fecioarei*, *Sf. Anton de Padova*, *Botezului Mântuitorului*, *Sf. Ioan Nepomuk*, *Înălțării la cer a Maicii Domnului (pe bolta din absida altarului)* și *Icoana făcătoare de minuni*.

Printre cele mai importante piese de argint sunt: *Rama cu Icoana făcătoare de minuni*, *Candelarele de argint* și *monstranțele de argint*.

Având o istorie seculară, complexul Maria Radna reprezintă un simbol al creștinătății catolice și o emblemă reprezentativă a supraviețuirii. În același timp, complexul constituie unul dintre cele mai frumoase monumente baroce din zonă, fiind creația școlii baroce central europene de secol XVIII.

Alexandru Kósa

Valeriu Leu, *Studii și documente bănățene 2*, ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Timișoara, Editura Mirton, 2011, 489 p.

Volumul de față reprezintă un ultim omagiu adus de Carmen Albert celui ce a fost Valeriu Leu. Fiind una din discipolii cercetătorului, Carmen Albert a reușit să pună cap la cap materialul adunat de Valeriu Leu și, cu sprijinul unor oameni de cultură și prieteni ai acestuia, volumul postum a fost lansat în cadrul celei de-a XVI-a ediții a Simpozionului „Banatul – istorie și multiculturalitate”.

Acest volum postum, îngrijit de Carmen Albert, este împărțit în trei secțiuni: Studii – conține 7 studii, Texte inedite – conține 4 texte și Corespondență – conține corespondența dintre Aurel Cosma jr. cu „*condeierii țărani*” și cu ziaristii. Studiile, textele și corespondența au fost publicate în ordine cronologică, iar în cadrul corespondenței s-a recurs și la ordonarea alfabetică.

Prima secțiune conține studii cu diverse arii de preocupare ce acoperă o perioadă de

patru secole, sec. XVII până în sec. XX. Din acestea putem afla informații cu privire la: Giovanni Andrea Scoccardi, medicul lui Vasile Lupu, domnul Moldovei; rapoartele misionarului Giovanni Deanovich către Sacra Congregație de Propaganda Fide cu privire la situația catolicilor din Țara Românească (1694 – 1696), incluzând aici în anexe și cinci rapoarte efectuate de acesta; descoperirea Coroanei Sfântului Ștefan în Banat în 1853; Eftimie Murgu de la Rudăria (astăzi localitatea poartă numele marelui naționalist și revoluționar pașoptist, Eftimie Murgu – localitate faimoasă și pentru cele 22 de mori de apă funcționale) și imaginarul politic al acestuia; istoria petiționarismului românesc, în anexă o petiție adresată episcopului Andrei Șaguna; memorialistica lui Coriolan Iosif Buracu (1888 – 1964, născut în comuna Prigor din Caraș Severin, participant la ambele conflagrații mondiale

în Armata Română și martir al prigoanei comuniste împotriva intelectualității române) scoasă în evidență prin cele 7 anexe.

A doua secțiune conține un număr de 4 texte inedite tehnoredactate de cercetătorul Valeriu Leu, în care lucrările lui Sava Popovici Săvoiu, *În audiență la Împărat*, Ioan Boroș, *Încorporarea Banatului la Ungaria* și Nicolae Corneanu, *Istoria Institutului Pedagogic Diecezan și Istoricul Bibliotecii Episcopiei din Caransebeș* au văzut lumina tiparului.

A treia secțiune conține corespondența dintre Aurel Cosma jr. cu „*condeierii țărani*”: Ghiță Bălan Șerban, Gheorghe Bălțean,

Gheorghe Crăciunel despre Ilie Crăciunel, Ioan Frumosu, Aurel Novac și Petru Petrica precum și cu ziaristii Silvia Gruzin despre Dimitrie Birăuțiu și Ion Pogana.

Prin lucrarea de față, cercetătorul și istoricul Valeriu Leu aduce o ultimă contribuție la cunoașterea istoriei Banatului, rămânând fidel ideii sale de a publica izvoarele arhivistice, colecțiile de documente, repertoriile și cataloagele imperios necesare demersului istoric, altul decât acela de a rescrie și reinterpretă la nesfârșit aceleași date, evenimente și fapte istorice.

Alexandru Kósa

Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, IDC Press, Cluj Napoca, 2009, 562 p.

Volumul de studii istorice, intitulat *Mélanges d'Histoire Générale; Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time*, reușește să adune lucrările a 40 de cercetători pentru a reliefa și prezenta perioada secolului al XV/lea în general, personalitatea marcantă a lui Iancu de Hunedoara, luptele antiotomane, contextul internațional din acea perioadă, dar și efectele și consecințele, pe termen scurt și lung, ale evenimentelor politice, militare și sociale, care au marcat partea de centru și est a Europei.

Prezentul volum este alcătuit din două serii: *Mélanges d'Histoire Générale*, I / ed.: Ioan – Aurel Pop, Alexandru Simon, publicat la Editura IDC Press, Cluj-Napoca, 2007 și *Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time* / coord.: Ana Dumitran, Loránd Mádly, Alexandru Simion, publicat la Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009.

Volumul care însumează 562 de pagini bine documentate se încheie cu o serie de fotografii ce prezintă hărți ale regatului Ungar și blazoanele existente în epoca Huniazilor. Trei capitole scrise în patru

limbi de circulație internațională (engleză, franceză, germană și italiană) prezintă într-o notă obiectivă și pertinentă:

A. Timpul, imaginea, credința, analizând 1. Cronicile, istoriile și istoricii atât din perspectivă medievală, cât și din perspectivă modernă; 2. Biserica și simbolurile, atât structurile bisericii de rit răsăritean și de rit apusean, cât și legende și propaganda anilor 1400.

B. Problemele interne, dar și autoritatea și zonele de influență; 2. Relațiile, Legăturile și resursele din punctul de vedere al datoriilor, libertăților și finanțelor, dar și al aspectelor ideologice și practice ale epocii.

C. Granițele și contactele, analizând 1. Teritoriile având ca areal de cercetare zonele de putere și granițele Valahiei; 2. Bătăliile, analizând părțile războiului și perspectivele privind orașul Belgrad.

În loc de concluzii, volumul conține un capitol scurt cu titlul generic *De la Eșec la Legendă*.

În prezentul volum, cercetătorii au ca bază bibliografică jurnale, scrieri colective, serii și colecții de documente inedite din

cadru arhivelor și edite aflate în biblioteci. Autorii au utilizat informații provenite din documente originale sau copii ale acestora, păstrate în mai bine de treizeci de arhive și biblioteci din peste 10 țări moderne europene (aproape la fel de multe state și orașe medievale).

Rezultatul final este un omagiu adus marelui om de arme și politician Iancu de Hunedoara, care, în ciuda minusurilor, a

știut să scoată în evidență calitățile sale de conducător de armate, de politician și de om de legătură între estul ortodox și vestul catolic, devenind cea mai mare amenințare la adresa otomanilor. El este omul care, prin faptele sale, a reușit să devină Legendă.

Alexandru Kósa

Vasile Petrica, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, 216 p.

Mai întâi, câteva cuvinte despre autorul acestei remarcabile cărți. Vasile Petrica este o personalitate binecunoscută a spațiului cultural bănățean. Când spun *personalitate*, am în vedere complexitatea preocupărilor Domniei Sale: slujitor credincios al Bisericii într-o dublă calitate, cea de protopop al Reșiței și cea de conferențiar la Facultatea de Teologie, autor a numeroase cărți cu subiect eclesial, cercetător pasionat al trecutului cultural și științific al Banatului, autor al unor prețioase monografii despre reprezentanți ai spiritualității bănățene etc. După o excelentă carte dedicată lui Constantin Diaconovici, iată că Vasile Petrica oferă o alta, la fel de prețioasă, în care face o doctă și, totodată, caldă evocare a lui Traian Lalescu, prima ce i sa dedicat acestui mare savant, profesor, inginer, om politic și jurnalist, de numele căruia se leagă destinul multor instituții din Banat.

De altfel, meritele autorului sunt prezentate în câteva pagini introductive semnate de academicianul Solomon Marcus,

care salută nu numai inițiativa, ci și reușita deplină a întreprinderii.

Cartea relevă, cu ajutorul argumentelor documentare, vocația de *intemeietor* a lui Traian Lalescu, care a ilustrat ca puțini alții expresia *omul sfințește locul*. Într-adevăr, pe oriunde l-a purtat destinul, Traian Lalescu a luat astfel de inițiativă, și amintesc aici, în sprijinul afirmației de mai sus, doar întemeierea Politehnicii timișorene, a echipei de fotbal adiacentă, a unor publicații, a Asociației Culturale Banat, a Cercului Studenților Bănățeni etc..

Cartea este mai mult decât o monografie. Ea îmbină spiritul științific inevitabil cu o fervoare a evocării ce o apropie de statutul scrierilor literare. Organizată în scurte, dar consistente capitole, ea prilejuiește cititorului o lectură instructivă, plăcută și educativă, de pe urma căreia el nu doar că îl va cunoaște îndeaproape pe Traian Lalescu, dar își poate oferi șansa de a-l lua drept model.

Doina Bogdan-Dascălu

„Piramida”, II, 2011, nr. 3, 150 p.

Revista trimestrială de cultură, investigație și atitudine, editată de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, Zrenianin, „Piramida”, a ajuns la cel de-al treilea număr.

Redactorul-șef al revistei, Nicu Ciobanu, pledează pentru valorificarea literaturii române din Banat, afirmând: „indiscutabil, literatura română, atât cea din Banatul românesc, cât și cea din Banatul sârbesc, este un izvor inepuizabil de cercetare” (p. 3).

Tocmai din acest motiv, numărul de față însumează lucrările prezentate în cadrul Simpozionului Internațional „*Literatura română din Banat – Banatul în literatură*”, organizat de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina și Academia Română, Filiala Timișoara – Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” (Zrenianin, 6-7 mai 2011).

Un alt proiect demn de semnalat este „*Enciclopedia Banatului*” – „un proiect pe cât de ambițios, pe atât de dificil, căci el presupune un efort nu numai științific, ci și organizatoric.” (Costa Roșu, *Argument*, p. 4).

Revista „Piramida” cuprinde studii și articole de cercetare științifică însoțite de un aparat critic, bibliografia și rezumatul lucrării în limbile sârbă și engleză.

Printre autorii acestor articole îi enumerăm pe: Crișu Dascălu, Mariana Dan, Minerva Trailovici-Condan, Ileana Ursu-Nenadici, Delia Badea, Romanța Iovanovici, Brândușa Juică, Ileana Magda, Florian Copcea, GrațIELA Benga-Țuțiuianu, Dana Nicoleta Popescu, Carmen Cerasela Dărăbuș, Sima Petrovici, Virginia Popovici, Petru Tomici, Doina Bogdan-Dascălu, Ionela Mengher, Pavel Gătăianțu.

Literatura bănățeană deține un rol important în contextul literaturii naționale. „...Scrisul nostru din Banat s-a sincronizat cu cel general în doar două momente – e de părere Crișu Dascălu –, în epoca *iluministă* [...] și în epoca *postbelică*.” Literatura

sud-bănățeană are, însă, un regim special, deoarece „scriitorii de aici au creat, în perioada postbelică, cu privirea îndreptată în cel puțin trei direcții: spre literatura română, spre cea sârbă și spre cea universală, fără a fi asumați de niciuna dintre acestea.” (Idem). Este cazul scriitorului Vasco Popa. Totuși, după cel de-al Doilea Război Mondial, se poate vorbi de o anumită „continuitate literară temporală”, mai ales după anul 1960. Atunci au apărut diverse reviste literare bănățene, cum ar fi „Scrisul bănățean” (devenită ulterior „Orizont”), care a jucat un rol primordial. Au publicat aici diverse personalități ale acestui spațiu cultural (județele Timiș și Caraș-Severin), conturându-se astfel și o anumită „continuitate spațială”.

Tot Crișu Dascălu amintește și despre cele două mari proiecte inițiate de Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara: *Enciclopedia Banatului* și *Bibliotheca Banatica*, afirmând că acestea „vor acoperi întreaga suprafață a Banatului, astfel încât ele vor încorpora scriitorii, publicații și instituții literare panbănățene, [...] cu scopul de a scoate la lumină contribuția la tezaurul spiritual românesc.” (p. 12).

Un alt studiu interesant este cel dedicat operelor literare din culturile dominante, care tratează problema „sincronizării” literaturii române cu cea europeană. Autoarele – Mariana Dan și Minerva Trailovici-Condan – își structurează cercetarea astfel: 1. *Limba textului, relația dintre cultura dominantă și cultura nondominantă și problema receptării*; 2. *Complexul de inferioritate în cultură și „legile pieței”*; 3. *Democrația în cultură și problema sincronizării periferiei cu centrul*. În opinia autoarelor, un rol covârșitor în definirea unei culturi îl are procesul de comunicare interculturală, ceea ce presupune „schimbarea codului”. Spre exemplu, autori precum Eugen Ionescu, Emil Cioran sau Mircea Eliade au avut

șansa integrării într-o altă cultură decât cea de origine. Rezultatul? Sunt, astfel, mult mai cunoscuți pe plan internațional decât Blaga sau Noica, de pildă. „În Europa de sud-est, după căderea comunismului, situația scriitorilor minoritari e paradoxală. Ei pot scrie acum tot ce vor în limba maternă, dar cărțile lor sunt considerate *a priori* un fel de «marfă care nu rentează», prin simplul fapt că nu provin dintr-o «cultură superioară» din vest. Ca și toate celelalte țări din fostul bloc comunist, România e preocupată de diversele modalități de a se «sincroniza» cu vestul și aceasta nu numai în domeniul culturii, ci și în toate domeniile instituționale.” (p. 19).

Dintre alte studii publicate în paginile revistei, amintim: *Lista comunităților naționale – maluri, nu punți. Apartenența corpusurilor literare a literaturilor scrise în limbile comunităților naționale* (Ileana Ursu-Nenadici); *Critica literară bănățeană. Repere contemporane* (Delia Badea); *Elemente non-literare în limbajul artistic al scriitorilor români bănățeni* (Romanța Iovanovici); *Banatul în creația lirică a primei generații de scriitori români din Voivodina* (Brândușa Juică, Ileana Magda); *Literatura română din Republica Serbia: deschiderea*

spre universalitate (Florian Copcea); *Poezia din Banat. Perioada postbelică* (Grațiela Benga-Țuțuianu); *Romanul bănățean postbelic – direcții și tendințe* (Dana Nicoleta Popescu); *Constructe sociale în structuri multiculturale: «Zidul» de Radu Flora* (Carmen Cerasela Dărăbuș); *Scriitorul Ion Marcoviceanu – zugrav al Satului Alb natal – Seleuș* (Sima Petrovici); *Imaginea poetică a satului Locve – Sân Mihai* (Petru Tomici); *Literatura română din Voivodina în dicționarele din România* (Doina Bogdan-Dascălu); *Pagini de istorie literară și identitate națională în săptămânalul „Nădejdea” (1927-1944)* (Ionela Mengher); *„Lumina”, promotor autentic al spațiului literar bănățean* (Nicu Ciobanu); *Interculturalitatea revistei „Europa” Novi Sad* (Pavel Gătăianțu).

Ilustrațiile din acest număr sunt realizate de Viorel Flora.

Așadar, putem afirma că aceste cercetări minuțioase întregesc bibliografia din domeniul cultural bănățean și reprezintă o continuitate a manifestărilor anterioare de acest gen.

Viviana Milivoievici

Românii în Europa Medievală (Între Orientul Bizantin și Occidentul Latin) – Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei. Volum îngrijit de **Dumitru Țeicu și Ionel Câdea**, Braïla, Editura Istros, 2008, 893 p.

Volumul de studii *Românii în Europa Medievală* este structurat în cinci secțiuni: *Începuturile Evului Mediu în spațiul românesc; Bizanț după Bizanț; Puteri maritime. Puteri terestre; Orașe, Biserici, Curți și Boieri, Negustori, Țărani, Robi*.

Prima secțiune cuprinde un număr de 13 studii, a doua cuprinde 4 studii, a treia cuprinde 10 studii, a patra cuprinde 7 studii, iar a cincea secțiune cuprinde 3 studii. În total, volumul conține 37 de studii, cele cinci secțiuni fiind precedate de alte două studii, din care unul despre personalitatea și munca Profesorului Victor Spinei, iar următorul

are titlul sugestiv *Continuitate și înnoire în discursul istoric*.

Studiile reușesc să cuprindă întregul areal locuit de români, din Banat până în Moldova, și din Transilvania până în Muntenia și Dobrogea. Așa cum reiese și din titlul dat volumului, întreaga zonă locuită de români s-a aflat exact la întretăierea a două lumi: Occidentul și Orientul (Bizantin, iar mai apoi Islamic), fiecare impunându-și supremația și lăsându-și amprenta pe zonele în care prezența lor a avut un impact maxim.

Printre autorii studiilor apare și numele Academicianului Ioan-Aurel Pop, cu studiul

Noi comentarii asupra Diplomei cavalerilor ioaniți (1247) și a contextului emiterii sale, din care reiese importanța așezării călugărilor-cavaleri în Țara Severinului, acest teritoriu servind drept avanpost al regatului Ungar. Cavalerii Ioaniți aveau menirea de a asigura paza militară a graniței și, în același timp, să promoveze cultul bisericii Romane, ai cărei misionari erau. Aceștia trebuiau să-i convertească pe „schismatici” la catolicism, care urmau să plătească dări după rânduiala Bisericii Romane.

Condițiile impuse de regele Bela al IV-lea Ospitalierilor prevedeau ca aceștia să ia parte la toate acțiunile militare, fie defensive, cât și ofensive, alături de armata ungară, iar tot cu ajutorul armelor trebuiau să impună cultul Bisericii Romane asupra tuturor păgânilor, indiferent de neam, și asupra „schismaticilor”. În fond, Ospitalierii deveneau vasali regelui Ungariei, fapt ce contravenea cu privilegiile cruciaților. În consecință, Diploma cavalerilor Ioaniți exprimă, de fapt, interesele politico-militare,

confesionale și bisericești ale Regatului Ungariei, așa cum erau ele promovate de regele Bela al IV-lea.

Toate studiile acestui volum reliefează importanța și rolul major jucat de teritoriul țării noastre pe întreaga perioadă a Evului Mediu, acesta aflându-se la întretăierea drumurilor ce uneau cele două lumi: Occidentală (catolică) și Orientală (bizantin ortodoxă), care din 1453, o dată cu căderea Constantinopolului, devine Lumea Orientală Islamică.

Teritoriile au fost teatre de operațiuni militare, fapt ce a provocat pagube majore statelor medievale românești proaspăt formate și în curs de consolidare; interesele occidentalilor și orientalilor pentru aceste teritorii îndemnându-i pe conducătorii noilor state să încropească sisteme de alianțe politico-militare, religioase și economice, pentru a-și consolida statutul și a perpetua existența statală românească.

Alexandru Kósa

Liijana Stošić, *Srpska umetnost (Serbian Art), 1690-1740*, Beograd, 2006, 295 p.

Numele referenților, istoricii de artă profesorii dr. Miodrag Jovanović și Dinko Davidov, subliniază importanța prezentei cercetării pe care profesorul Dinko Davidov o evidențiază drept „prima sinteză” asupra artei sârbe a celor cinci decenii.

Conform obiectivului urmărit pe parcursul cercetării, volumul a fost structurat pe mai multe capitole.

După cuvântul înainte și o scurtă introducere în obiectul studiului, urmează prezentarea contextului istoric și politic al celor cinci decenii (15-25), capitole privind problemele autorității religioase (29-35) și politica de reforme inițiate de conducerea bisericii sârbe în teritoriile habsburgice (39-47). Următoarele investighează manifestările de viață spirituală ale comunităților ortodoxe ale perioadei, urmărite în arhitectură (51-

88), pictură murală (89-136), pictură de icoane (137-195), miniatură (195-220), grafică (221-236). Capitolul de concluzii (237-242) este succedat de un instrumentar de lucru, alcătuit din tabele sinoptice, index iconografic și geografic.

Deceniile care fac obiectul acestei sinteze, respectiv anii 1690-1740, au o semnificație aparte în istoria poporului sârb și dobândesc prin extrapolare - datorită conjuncturii politice și spirituale - o semnificație importantă și pentru celelalte etnii ortodoxe- românii, grecii și macedo-românii- incluse, după anul 1718, în orbita politică a Casei de Austria și a Imperiului habsburgic.

Abordarea acestei perioade din istoria vieții religioase și artelor sârbe nu constituie o noutate în sine. Încărcătura de

evenimente în plan demografic, politico-economic și cultural - spiritual prin care se individualizează în istoria arealului balcanic, au făcut obiectul unor cercetări succesive, care sunt mai cunoscute mai ales de după jumătatea secolului trecut.

Anul 1690 coincide cu ultima și cea mai amplă migrație a populației sârbe din teritoriul Serbiei istorice la nordul Dunării, un eveniment demografic care a debutat în Evul Mediu, motivat fiind de înaintarea turcilor otomani în Balcani. Cunoscut sub numele de Marea Migrație, acest eveniment, s-a derulat între coordonate specifice, marcate de retragerea turcilor otomani, în paralel cu înaintarea Austriei până la linia Dunării.

Introducerea și primele trei capitole detaliază motivația demersului științific și reiterează complexul de evenimente de natură demografică, istorică și teologică care a generat, în granițele imperiale, integrarea vieții artistice sârbe în atmosfera Europei centrale.

Astfel, în introducere, remarcând la rândul-i importanța acestei epoci, definite în istoriografia sârbă drept „*etapă de tranziție*” spre epoca modernă, autoarea îi nuanțează semnificația și o prezintă drept perioadă „*delimitată de două migrații ale sârbilor*”, înțelegând aici fenomenul demografic și în paralel cel cultural spiritual, care a însemnat tranziția –amintită anterior – a artei sârbe din sfera celei postbizantine spre cea occidentalizantă.

Este prezentat, în continuare, rolul pe care l-a jucat biserica sârbă în derularea evenimentelor acestor decenii și este evidențiată inevitabil personalitatea mitropolitului Arsenije III Cernojević, sub conducerea căruia s-a derulat efectiv acest ultim val de migrație. În acest context, a fost reanalizat și re-subliniat rolul spiritual, dar și de mentor politic pe care l-a jucat conducerea bisericii sârbe atât în teritoriul Serbiei istorice, cât și în noile teritorii de la nordul Dunării.

Analizând politica bisericii sârbe de modernizare a vieții spirituale și artistice, precum și motivația acestora, autoarea reamintește orientarea bisericii sârbe spre Rusia și influența pe care aceasta a exercitat-o asupra evoluției și modernizării teologiei în perioada 1720-1730 și implicațiile fenomenului asupra manifestărilor de viață spiritual artistică.

În capitolele următoare, sunt exemplificate formele concrete de manifestare ale acestora. Autoarea preia din istoriografia sârbă de artă terminologia consacrată, integrând deceniile în discuție în zona de „*tranziție*” de la postbizantinism spre „*barocul sârbesc*”, ultimul reprezentând în fapt o excelentă adaptare a manifestărilor de viață ortodoxă la barocul târziu central - european și la rococo.

Capitolul dedicat arhitecturii-religioase și laice - prezintă caracteristicile acesteia în toate teritoriile locuite de populație sârbă și la nivelul tuturor categoriilor sociale. Astfel, pentru sudul Ungariei, teritoriu care includea și o mică parte din nordul extrem al Banatului istoric, autoarea consideră că „*modernizarea*” arhitecturii tradiționale de influență postbizantină și moravă s-a efectuat prin intermediul constructorilor germani, care au vehiculat planimetrii și elevații de descendență apuseană.

Fără să le negăm rolul concret, suntem de părere că în această ecuație nu a fost luată în calcul poziția comunităților ortodoxe comanditare față de adoptarea, conștientă, a unei arhitecturi străine de tradiția bisericii răsăritene. Cel puțin pentru extremitatea de răsărit a Imperiului, și ne gândim la Banatul istoric, este atestat documentar faptul că cel puțin în primele decenii de după 1718 - pe fondul unei atitudini mentale cu dominantă tradițională - majoritatea manifestărilor de viață ortodoxă au fost orientate spre afirmarea ortodoxiei și a valorilor sale istorice. De altfel, ansamblul manifestărilor de viață spiritual-artistică pe care le prezintă în

continuare autoarea, începând cu arhitectura, indică tocmai această stare de fapt.

În această aparentă contradicție, nu s-a remarcat rolul coordonator pe care și l-au atribuit în acest domeniu organisme reprezentative ale statului austriac și care s-au manifestat - cel puțin - la nivelul Banatului Imperial, începând din deceniul trei al secolului al XVIII-lea. În acest sens, în anul 1727, într-un *Declaratoriu* emanat de Cancelaria imperială, se preciza, între altele, faptul că repararea sau zidirea de biserici necesita autorizație imperială, ceea ce a condus opțiunile comunităților comanditate spre proiecte de arhitectură occidentalizantă.

La capitoul destinat picturii, este semnalat revirimentul „*vechilor tendințe artistice*” și „*adoptarea celor recente*”. Pentru anii 1730, este evidențiată manifestarea în paralel a câtorva direcții de orientare în pictura murală: cea tradițională, reprezentată prin stilul postbrâncovenesc, și două tendințe reformiste de origine sud - balcanică: direcția monastică, de orientare athonită, și o a doua italianizantă, datorată pictorilor crețani. Analizând materialul iconografic existent, autoarea a concluzionat faptul că pictura de icoane, ca și cea în frescă au fost încă în mare măsură dependente de modelele tradiționale.

Legat în special de domeniul picturii murale, a identificat câteva dintre elementele de „*modernitate*” ale picturii, respectiv asimilarea câtorva tipuri iconografice occidentale, inspirate mai ales de iconografia hristică occidentală și de cea mariologică a Contrareforme.

Cât privește pictorii iconari - ruși, greci, români și sârbi - care au lucrat în Mitropolia de la Sremski Karlovac incluzând aici și Banatul istoric, ni se pare forțată includerea între cei de etnie sârbă a românilor, inclusiv a celor cu certitudine originari din Țara Românească. Ne gândim la Nedelcu Popovici și la Gheorghe Ranite. Precizăm faptul că între cei enumerați Gheorghe Ranite este fiul

zugravului român din epoca brâncovenească Ranite sau Hranite. În privința zugravului Radu Lazarevici, autoarea îi leagă numele de persoana unui pictor omonim, care ar fi fost menționat în anul 1707 pe o icoană aflată la Lugoj (p.109,263). Sursa bibliografică indicată de autoare se referă însă la o icoană datată în secolul al XVII-lea și semnată (?) de un „*meșter Radul*” (p.169, nota .201). Acesta din urmă nu poate fi identic cu Radu Lazarevici, al cărui nume este consemnat într-o pisanie din anul 1762 în legătură cu zugrăvirea bisericii satului Clopodia (Timiș).

Cel de-al treilea domeniu asupra căruia s-a oprit cercetarea Liianei Stoșić este cel al miniaturii de carte. Atenția autoarei s-a îndreptat mai ales spre analiza diferențelor stilistice între lucrări contemporane realizate în Ungaria, respectiv în Bosnia și Herțegovina.

În sfârșit, un spațiu important este acordat gravurii, un domeniu al vizualului care s-a bucurat de o atenție deosebită în istoriografia de artă din Serbia și de un excelent repertoriu, pe care-l datorăm istoricului de artă Dinko Davidov. Fără să aducă noutăți, autoarea rememorează principalele momente și personalități ale tehnicii gravurii. Nu lipsesc numele consacrate ale lui Hristofor Zefarović, de origine albaneză, pictor și gravor în teritoriul Episcopiei de la Sremski Karlovac, și al austriacului Thomas Mesmer, autori ai „*Stematografiei*”, o lucrare de referință în istoria gravurii sârbești, editată în anul 1741. Este în special subliniat rolul acestui document emblematic, în care autoarea vede „*o declarație ilustrată național-politică, a continuității și legitimității puterii ecleziastice și laice...avându-și originea întruchipată în Patriarhia de la Peč*”.

La finalul volumului, sunt anexate tabele sinoptice care conțin informații extrem de utile referitoare la: istoria evenimentială (tabelul I); cea culturală (tabelul II); ierarhii bisericii sârbe din Ungaria (tabelul III); Patriarhii vechii Mitropolii de la Peč,

rămasă la sudul Dunării (tabelul IV); tabelul V, episcopii sârbi; biserici și așezăminte mănăstirești (tabelul numărul VI); pictorii identificați între anii 1690 și 1740 (tabelul VII).

În ultimul tabel este menționată , între alte inițiative ale începutului de secol al XVIII-lea, realizarea picturii murale a bisericii Bunavestire din Lipova, demers pe care autoarea îl situează între anii 1739 și 1740, numind drept pictori grupul alcătuit din Nedelcu Popovici, Radu și Șerban Popovici (p.266).

În legătură cu această datare, precizăm faptul că istoriografia de artă din România estimează realizarea ansamblului mural între anii 1732 și 1735, iar în ceea ce privește echipa de zugravi, ținem să subliniem în mod special faptul că singurul nume care se poate citi cu certitudine în pisană din naosul bisericii este cel al lui Nedelcu Popovici.

Aș menționa și faptul că volumul mare al bibliografiei consultate de autoare și aflată la subsolul paginii, ar fi impus o listă bibliografică separată. De asemenea, pentru un acces facil al cititorului, cel puțin la informația conținută de tabelele sinoptice și de cele două index-uri, ar fi fost utilă redactarea acestora folosind și alfabetul latin.

Dincolo de cele câteva observații, prin caracterul său de sinteză, lucrarea constituie o importantă și foarte utilă sursă științifică de cunoaștere a multitudinii de manifestări de viață cultural - spirituală la începutul secolului al XVIII-lea, care au pregătit integrarea comunităților ortodoxe din Imperiul Habsburgic în general și a celor din Serbia și din Banatul istoric în special, în Europa Secolului Luminilor.

Dorina Sabina Pârvulescu

„Studii de știință și cultură”, VIII, 2012, nr. 1, 2, 3

Au apărut primele 3 numere pe anul 2012 ale revistei „Studii de știință și cultură”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. Publicația, trimestrială, este patronată de profesorul universitar doctor Gilles BARDY (Université d’Aix – Marseille AMU France), editor-șef, și de către profesorul Vasile Man (Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad), director executiv.

Numărul 1 reunește studii și articole deosebit de interesante, structurate în câteva secțiuni specifice. Publicația debutează cu secțiunea (de altfel permanentă) *Culturi romanice – cultură românească*, propunând cititorilor o seamă de studii comparatiste, vizând domenii și aspecte lingvistice diferite. Astfel, Marine – Evelyne Le Poder semnează un studiu comparativ și descriptiv asupra *Contractului de card bancar în limbile spaniolă și franceză*, oferind o dublă abordare ce vizează atât domeniul traductologiei cât și

pe cel al dreptului comparat. O altă perspectivă comparatistă deosebit de interesantă propune Louis Begioni în articolul consacrat *Interacțiunilor între aspectul semantic și aspectul verbal în limbile franceză și italiană*, autorul insistând asupra unui fapt lingvistic esențial: acela că aspectul semantic, fără a constitui o categorie aparte în cazul limbilor romanice, ajută la „înțelegerea fenomenelor legate de actualitatea verbală”. Alberto Manco și Vincenzo Pardo ne introduc în istoria limbii italiene cu un studiu bine documentat despre autoritate în *Prozele limbii vulgare* ale lui Pietro Bembo, în timp ce Christine Bracquenier face o analiză a *Evoluției limbii ruse după 1991*, evidențind modul în care schimbările politice și sociale au afectat evoluția acestei limbi. În aceeași secțiune comparatistă regăsim și studiul lui Rubén Torres – Martínez, *O punere în perspectivă a clivajului Biserică – Stat în Mexic*, autorul insistând asupra

instituționalizării acestui conflict ce divizează societatea actuală din Mexic.

Secțiunea consacrată *Limbii și literaturii române* reunește o serie de eseuri și studii de actualitate din domeniul literaturii și al lingvisticii românești. Reținem, în acest context, studiul lui Timofei Roșca consacrat operei poetului Grigore Vieru al cărui discurs liric este definit ca fiind „mesianic, cu tonalități muzicale vindecătoare de cuget și înobilatoare de suflet”. Eseul Corinei Mihaela Păcurar asupra teatrului lui Marin Sorescu își propune să sublinieze „eficiența și supremația perspectivei pragmatice asupra discursului ironic din teatrul sorescian”. Reținem, de asemenea, o serie de studii de lingvistică foarte interesante și de actualitate, precum cel semnat de Sorin Ivan vizând *Regimul lingvistic al Uniunii Europene*, cu accent pe ideea unității în diversitate. Marinela Doina Nistea semnează un articol despre *Sloganuri și înțelesuri* oferind o analiză complexă, gramaticală, semantică și stilistică, Gabriela Tabacu continuă prezentarea *Periodicelor românești de arhitectură de până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*, iar Florina Ilis analizează, din perspectiva genului autobiografic, *Viața unui om singur* a lui Adrian Marino. Cu deosebită plăcere se citește, fără îndoială și eseul Simonei Constantinovici intitulat *Scritura – între plăcere și constrângere*, autoarea evidențiind faptul că, dincolo de plăcerea scrisului, există și „o serie de constrângeri asumate diferit de scriitori”.

În secțiunea dedicată limbilor și literaturilor străine Ramona – Olga Pohoată propune cititorilor revistei un studiu de caz vizând *Aspecte ale traducerii contextuale a frazeologismelor*, cu aplicare asupra traducerii în limba română a unei părți a romanului lui Pío Baroja, *Las inquietudes de Shanti Andía*. În articolul intitulat *Anglicisme în limbajul publicitar* Rodica Biriș face o analiză a modului în care anglicismele au reușit să pătrundă în limbajul publicitar german și, mai ales, asupra modului cum

acestea sunt integrate în limba germană. Cu deosebită plăcere citim și eseul Adinei Bandici consacrat cărții „despre nimic” a lui André Gide, *Paludes*, autoarea insistând asupra tehnicii originale de scriere a autorului. Narcisa Țirban împreună cu Jörg C. Schwarz își asumă un studiu comparatist interesant despre *Limba germană – medici nativi versus pacienți non-nativi*.

O serie de recenzii vin să se alăture studiilor și eseurilor prezente în paginile revistei, conturând, astfel, un număr consistent, bogat în informații culturale și bine documentat. Sunt aduse în fața cititorilor volume precum *Poetica sacrului* de Mina – Maria Rusu, în prezentarea Cristinei Sava, *Les cahiers du Littoral* (nr.7 / 2010), într-o prezentare – eseu semnată Speranța Sofia Milancovici, dar și o reeditare a volumului *Studii de toponimie și dialectologie* al profesorului Vasile Frățilă, propus cititorilor de Anca – Elena Danciu.

Păstrând aceeași rigurozitate științifică, precum și nivelul valoric ridicat al studiilor și articolelor publicate, numărul 2 al revistei cuprinde o serie de articole, deosebit de interesante și bine documentate, consacrate diverselor aspecte ale traductologiei, fie cu aplicație concretă la texte literare, fie privind aspecte generale ale artei traducerii.

În acest context, Sophie Saffi analizează principalele diferențe dintre traductologie și traducere cu aplicare la textele lui Gustave Guillaume (*Câteva dificultăți de traducere a metalimbajului lui Gustave Guillaume în italiană*), iar Ahlem Guiga și Anca Elena Danciu semnează un documentat studiu comparativ asupra textelor napoletane din secolele XIX și XXI, într-o dublă abordare: sincronică și diacronică (v. *Expresia viitorului în dialectul napoletan*). Evoluțiile limbii franceze contemporane sunt prezentate de către Louis Begioni, autorul insistând asupra existenței unui nou tip de limbă scrisă, prezentând numeroase trăsături de oralitate (v. articolul *Evoluțiile limbii franceze contemporane: interacțiuni*

între codul oral și codul scris). Gilles Bardy propune o scurtă istorie a lexicului și lexicografiei românești (*Traducere, tălmăcire, transliterare*), iar Ramona Timoc – Bardy analizează dificultățile de traducere în limba română a unor termeni specifici de psihomecanică a limbajului din opera lui Gustave Guillaume (*Gustave Guillaume în limba română: probleme de traducere*). Diferitele strategii de traducere cu aplicare la textele lui Marin Sorescu sunt prezentate de Oana Aurelia Gencărău în articolul intitulat *Glosele și extensiunile textuale ca strategii de traducere. Un caz particular de traducere în limba franceză: Marin Sorescu, La lilieci*. Un studiu deosebit de interesant semnează, în paginile revistei și Bogdan Mihai Dascălu, cu un articol consacrat operei lui Titu Maiorescu, autorul evidențind numeroasele dificultăți pe care le implică descifrarea manuscriselor maioresciene și transferarea limbajului specific secolului al XIX-lea în limba română actuală (vezi articolul *Jurnalul unui european. Titu Maiorescu. Multilingvism și traducere*). Adriana Sferle propune un studiu comparativ asupra terminologiei juridice în limbile franceză și română, iar Mirel Anghel analizează aspecte ale reflectării expresiei poetice argeziene în traduceri (*Universul operei argeziene*). Importanța studierii limbilor străine în domeniul economic este tema principală a articolului semnat de Iveta Kontrikova, privind drumul Slovaciei spre plurilingvism. Traducerile româno – sârbe și sârbo – române sunt analizate în cadrul articolului intitulat *Aspecte ale transculturalității în procesul de traducere* semnat de Virginia Popovič, iar Rodica Teodora Biriș subliniază importanța limbii germane, analizând totodată procedeele specifice de traducere în diferite domenii (*Germana. Traduceri în diferite domenii*). În același număr, Crișu Dascălu semnează un studiu asupra principalelor coduri care pot governa poezia, aducând totodată în discuție aspecte legate de aprecierea performanțelor în traducerea poeziei (vezi articolul *Diferențe*

și performanțe în traducerea poeziei). Un studiu deosebit de interesant propune și Gianina Daniela Sabău, articolul său oferind cititorului o imagine amplă asupra receptării operei lui Graham Greene în țara noastră în perioada comunismului (*Primele traduceri din Graham Greene. Cenzura comunistă și politica privind traducerile*). Despre palindrom ca model de intraductibilitate vorbește Ana – Camelia Dinu într-un articol consacrat intraductibilității în limba rusă, iar Silvia Nicoleta Baltă oferă un studiu privind traducerea limbajului cromatic din textul biblic (*Traducerea cromonimelor în Biblie: aventură în timp și în spațiu*). La capitolul recenzii, Simona Constantinovici semnează o frumoasă și profesionistă prezentare a volumului Speranței Milancovici, *De la Benjamin Fundoianu la Benjamin Fondane*.

Cel de-al 3-lea și cel mai recent număr al revistei arădene propune, de asemenea, o serie de studii de lingvistică, istorie și traductologie, deosebit de interesante și de actuale. Astfel, Louis Begioni publică un studiu asupra conceptului de deflexivitate în evoluția limbilor romanice (*Se poate vorbi de ciclicitate în evoluția limbilor?*), iar Alberto Manco notează o serie de considerații lingvistice asupra numerelor, sau, mai precis, asupra a ceea ce transcede, în actul cunoașterii, dimensiunea lexicală (vezi articolul *Numele numerelor. Considerații lingvistice*). Un studiu interesant și de actualitate este și cel semnat de Laura Ferrarotti, consacrat analizei conținutului paginilor web instituționale (*Limbă și identitate în versiunea engleză a site-urilor universităților italiene*). Jean Louis – Charlet propune o analiză a termenilor *sacer* și *profanus* în poezia latină (*Sacru și profan în Quattrocento*), iar Gianina Daniela Sabău analizează influența filosofului existențialist Sartre asupra scriitorului Graham Greene (*Americanul liniștit de Graham Greene. O critică existențialistă de tip Sartre*). Rolul important jucat de Titu Maiorescu în ceea ce privește progresul spiritual al românilor

este analizat de Bogdan Mihai Dascălu în articolul intitulat *Titu Maiorescu, poliglot și traducător*. Diane Ponterotto face un studiu asupra discursului discriminator pentru feminitate din presa sportivă britanică (*Prejudecăți de sex în reportajele sportive: atletele feminine în presa britanică*), iar Virginia Popovici și Vladimir Barovici prezintă aspecte estetice ale liricii feminine din Voivodina (*Voci feminine în diasporă: poezia de limbă română din Voivodina*). Să amintim și studiul Rodicăi Biriș care prezintă câteva metode moderne de predare a limbii germane (*Metode de lucru folosite în predarea limbilor străine*), dar și articolul semnat de Carol Alexandru Mohr privind diferențele dintre traductologie și știința lingvistică a traducerii (*Teorii traductologice germane și aplicabilitatea acestora în practica traducerii*). Un studiu comparatist inedit este cel semnat de Hans W. Giessen, intitulat *Reacții la societate. Strategii de legitimare publică în versurile*

cântecelor pop postmoderne germane și în filosofia existențialistă franceză. Și, tot în domeniul comparatismului reține atenția și articolul Silviei Andreia Pinteia asupra structurilor adverbiale comparative analizate din perspectivă semantică și sintactică (*Structurile adverbiale comparative. Studiu contrastiv*). Câteva repere esențiale din istoria Maramureșului românesc de la nord de Tisa oferă articolul semnat de Camelia Burhele, intitulat *Hazardul istoriei: Maramureșul tăiat în două*. Recenzia Ancăi Elena Danciu la volumul *Eminescu explicat fratelui meu*, semnat de cunoscutul eminescolog Ioana Bot, întregeste seria articolelor din acest nou număr al revistei arădene.

Reunind studii științifice și culturale deosebit de variate, bogate în informații și centrate pe actualitate, revista își reconfirmă, și prin aceste ultime apariții, renumele și locul câștigat între publicațiile de profil.

Delia Badea

Cornel Ungureanu, Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale, București, Editura Palimpsest, 2010, 241 p.

Așezarea lui Petre Stoica în contextul central-european pleacă de la o serie de concepte – discutate de Cornel Ungureanu cu precădere în *Mitteleuropa periferiilor*. „Suntem în Europa Centrală dacă vrem să ne recunoaștem părtași la resurecția spiritului european”, scria autorul. Există opuri în care conceptul mustește și lipsește sentimentul. Altele – în care ideea se lichefiază în îmbrățișarea patetică a emoțiilor. În cărțile lui Cornel Ungureanu, conceptele și emoția intră într-un echilibru fericit. Istoria (și critica) literară nu acceptă defilarea solemnă a datelor și comentariilor înghețate. Refuză arhivarea muzeală, a cărei răceală provoacă mai devreme sau mai târziu o irepresibilă apatie. *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale* urmează traseul cu care Cornel Ungureanu și-a obișnuit deja cititorul:

e o carte-rețea, un montaj de secvențe memorialistice și istorie literară, de eseu critic și proză confesivă, de experiențe „generaționiste” și istorie culturală (central-europeană). Orgoliul atotcunoașterii pare că îi este străin autorului. Pentru a contura profilul poetic al lui Petre Stoica recurge la o abordare concentrică, în valuri largi sau prin încercuiri stricte, cu schimbări de perspectivă, cu nuanțe și analogii, cu descendențe surprinzătoare și revelatorii convergențe.

Ființe migratoare, căutând să se așeze într-un nou Centru și să-și definească o nouă identitate, personajele culturale ale perimetrului central-european vorbesc în numele unor reconfigurări. Relația dintre margine și Centru se redefinește nu numai prin utopiile negative ale lui Cioran și

Gombrowicz, dar și prin utopiile pozitive schițate de Mircea Eliade, de Czeslaw Milosz și Milan Kundera. Fiecare cu o *listă* a supraviețuirii și cu o anumită viziune asupra marginilor, Wolfgang Kraus, Dieter Schlesak și Milan Kundera sunt trei personaje culturale de la care pornește Cornel Ungureanu când afirmă: „... ieșind în fața scenei, Europa Centrală scoate în prim-plan filosofi-artiști care au un oarecare exercițiu al spectacolului literar. Unul dintre ei este poetul, jurnalistul Petre Stoica. El realizează un traseu care definește și «periferiile» Europei Centrale, dar și dinamica ei, după 1960.” (p.41-42)

Mișcându-se dezinvolt pe o pistă culturală familiară, Cornel Ungureanu îmbină strictețea istoricului literar cu ritmul expresiv al unui prozator. Printre nodurile textului, strecoară o oarecare libertate, astfel încât cititorul să-și poată urzi mai departe reprezentările. Să preia din mers o idee și să o ducă mai departe. Instrumentarul geografiei literare pune în valoare timbrul agonic al versurilor din ultimele volume ale lui Petre Stoica și-l așază pe poet printre scriitorii central-europeani ai eșecului. Totodată, evidențiază și premisele (modelele) proiectelor lui Petre Stoica. Jimbolia se metamorfozează miraculos : e toposul reîntâlnirilor cu Trakl, cu Ernst Jünger, Baconsky sau Marc-Mihail Avramescu. Acolo, în Jimbolia, se manifesta un anumit mod de a trăi în cultură.

Pentru ca un tablou să fie privit complet, trebuie să se discearnă atât tentele lui cromatice, cât și cu desenul schițat de ele. Astfel procedează Cornel Ungureanu. Se repliază pentru a vedea ansamblul. Ca la un spectacol, unde se urmărește întreaga desfășurare scenică. Una dintre secțiunile cărții, *Simetrii, asimetrii*, se oprește asupra relațiilor (explicite sau implicite) dintre Petre Stoica și alți scriitori, muzicieni, artiști. Adam Puslojici, Srba Ignjatovici, Anghel Dumbrăveanu sunt doar câțiva dintre ei. Sau Marc-Mihail Avramescu, cel al cărei memorie

se va fi străduit Petre Stoica să o conserve. Sau Mircea Martin, care a prefătat în 1982 una dintre antologiile realizate de Petre Stoica. Sau Livius Ciocârlie, a cărui „neîntâlnire” cu Petre Stoica intră în paradigma trecerii. Dar și a unei alternative imaginare. Așa cum sunt întinse și răsucite firele discursului (epic), orice personaj-însoțitor poate deveni, la rândul lui, protagonist. E ușor de imaginat ce povești fascinante s-ar putea țese în jurul poetului, istoricului, *aristocratului* Max Demeter Peyfuss. Sau – de ce nu? – chiar în jurul istoricului literar, devenit pe alocuri personaj-narator, cu propria lui aventură intelectuală.

Echilibrul dintre concept, idee și emoție se rupe în ultimul segment al cărții. De această dată, prim-planul e luat, succesiv, de operă și de omul din spatele ei. Sunt texte critice ale lui Ion Pop, Alex. Ștefănescu, Gheorghe Grigurcu, sunt și amintirile lui Șerban Foarță, Marcel Tolcea, Octavian Doclin și Adrian Popescu. Unele se ivesc din obiectivare și abordări analitice, altele sunt ecoul atașamentului și frisonului subiectiv. De aceea, chipul poetului se îmbogățește mereu cu câte o linie, primește culoare, tresare. Se încarcă de un farmec aparte, sub particularitatea privirii celui care evocă sau comentează.

Ușor melancolic, cu un ochi atent la detalii și ghidat de reperele spațiului matricial, Cornel Ungureanu urmărește avatarurile prin care trece conștiința de sine a artistului. Reconstituie o atmosferă, animă personaje, restituie o biografie creatoare. *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale* validează spectacolul poetic, dar include și un spectacol al existenței în cultură. Prin aceste puneri în scenă (ambivalente sau compozite), construcția reală se lasă întotdeauna dublată de o construcție posibilă. Tensiunea fertilă dintre real și posibil – iată unul dintre laitmoivele acestei cărți.

Grațiana Benga-Țuțianu